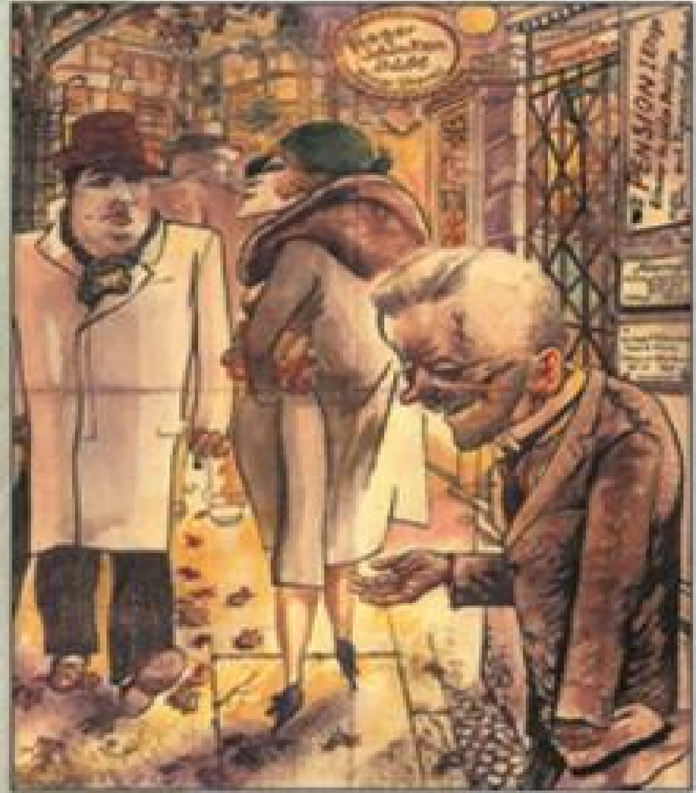
İNSANLAR ARASINDAKİ EŞİTSİZLİĞİN KAYNAĞI

J.-J. Rousseau

Çeviren: R. Nuri İleri

Önsöz: Ünsal Oskay

say

Jean-Jacques Rousseau

d.1712, Cenevre-ö.Ermenonville, 1778

İnsan doğasına ilşkin çözümlemesiyle, insanın özü itibariyle iyi olduğuna ilişkin görüşü ve toplumsal sözleşme öğretisiyle ün kazanmış olan Fransız düşünür.

Kant'ı ve romantik filozofları çok derinden etkilemiş olan Rousseau, bir Aydınlanma düşünürü olmakla birlikte, Aydınlanma hareketine, modernlik düşüncesine yöneltliği sert eleştiriyle tanınır. Bireysel insan varlığına ve onun mutluluğuna her şeyden çok değer vermiş olan Rousseau, insanın kültürel farklılıklardan, sarayın yapaylıklarından, tutkunun ve rekabetin yol açtığı olumsuz etkilerden, özel mülkiyetin yarattığı eşitsizlikten arındırılarak, nasıl yeni baştan yaratılacağını araştırmıştır.

Çocukluğu ve ilk gençliği Cenevre'de, Savoi'de geçti. Felsefe, tarih, şiir ve teolojiye dair kitaplar okudu. 1735 yılından itibaren ciddi insanlar ve bilgilerle ilgilenmeye başladı. Bir fizik deneyi yaparken ölüm tehlikesi geçirdi, merdivenden düştü ve bir süre gözleri görmez oldu. 1741'de Paris'e gitti. 1749'da Dijon Akademisi, "Bilim ve sanatların ilerlemesi örfleri bozar mı yoksa saf bir hale mi getirir?" konulu bir yarışma açtı. Rousseau, bu soruya verdiği olumsuz yanıtla büyük ün kazandı. Bir süre sonra aynı akademi, eşitsizliğin kökenine dair yeni bir yarışma açtı. Bu yarışmaya "İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma" başlıklı bir eserle katılan ve yarışmayı kazanan Rousseau ardında bugün hâlâ geçerliğini koruyan temel eserler bırakarak 1778'de Ermenonville'de öldü.

Başlıca Yapıtları:

Bilimler ve Sanat Üzerine Konuşma

İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı

Emile ya da Eğitime Dair

Toplum Sözleşmesi

İtiraflar

İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı

(ve Temelleri Üzerine Konuşma)

Jean-Jacques Rousseau

Fransızcadan çeviren:

Rasih Nuri İleri

Say Yayınları
Düşünce Dizisi
İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı / Jean-Jacques Rousseau

Fransızcadan Çeviren: Rasih Nuri İleri
Ön Kapak Resmi: Berlin'den Sokak Sahnesi, George Grosz, 1930
Arka Kapak Resmi: Jean-Jacques Rousseau
1. Baskı: Say Yayınları, 1982
8. Baskı: Say Yayınları, 2004
9. Baskı: Say Yayınları, 2006
10. Baskı: Say Yayınları, 2009
11. Baskı: Say Yayınları, 2010
Say Yayınları
Ankara Cad. 54/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
e-posta: say@sayyayincilik.com
www.sayyayincilik.com
Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 54/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
e-posta: dagitim@saykitap.com
online satış: www.saykitap.com

ÖNSÖZ

Ünsal Oskay

14 Mart 1728 tarihinde, henüz on altı yaşındayken kenti Cenevre’yi terk eden; bu kentte saatçi ustası olan babasının yanından ayrılan; mesleksiz, işsiz, parasız ve hiçbir toplumsal statü ile bağlantısı olmayan Jean-Jacques Rousseau, yeni bir çağın oluşumunun öncesinde, çağımızın birçok sorununu yaşayacak ve bunları düşünüp değerlendirmeye çalışacak olan yeni bir insan tipinin ilk örneğidir.

Kırsal kesimlerde, kasabalarda uzun yıllar, kimi zaman yaya, kimi zaman da hanlarda rastlayıp tanıştığı varlıklıların arabaları ile dolaşan ve kendisi gibi binlerce insanla tanışan Rousseau, 1742 yılında Paris’e ikinci kez gelişinde, tanıştığı bütün bu insanların yaşamını –onların her biri adsız karakterler olarak kalacak olsa da– anlatacağı; onların yaşamı ile çağı arasında yeni karşılaştırmalar, yeni değerlendirmeler yapacağı yeni bir “marjinal kişi” yaşamına da başlamış oluyordu.

Paris’in Saint-Marceau Meydanı’nda, çağdaşı diğer petits-intellectuel kişiler gibi ucuz, bakımsız ve yoksul çatı katlarından birinde küçük bir odaya yerleşen Rousseau için kırsal kesimlerdeki yersiz yurtsuzluk yerine, bu kez de kentte yeni bir marjinallik başlamıştır. Tanışıklıklar kurmak ve bir “koruyucu” bulmak için “salon”lara devam eder. Diğer marjinaller ile birlikte cafe’lere dadanır. Bu yeni dönemin başlangıcında kendine bir “yer” bulabilmek için hiç okul yüzü görmemiş, Paris Iycee’lerinin eşiğinden içeri tek bir adım bile atmamış “noksan” biri olarak, bu noksanını gidermek için öteki marjinaller ile birlikte, onlardan edindiği bir idea’lar bouteique’i ile kendini donatmaya çalışır. Bunları beceremez. Çevresindekiler benimsemezler bu “kendi kendini yetiştirmiş” genç adamı. Bu benimsememe ise o büyük entelektüel üstünlüğünü, yani yeni bir dünyanın oluşumunu kentin içinde marjinal olarak gözlemleme olanağından yararlanma yeteneğini korumuş olur.

Daha sonraki yıllarda ise –ki artık hiç de uzak değillerdir– Diderot ve d’Alembert ile tanışacağı Encyclopedie’yi kuracak olan çevrenin adsız ve bu çevrenin ortak görüşleri adına yazabilen düşünürlerden biri olur. Avrupa’nın aydın çevrelerine adını duyurur. Dijon Akademisi ile, Polonya Kralı ile polemiklere girişir. Yazdıklarında, yoksulluğun kolektif bir ürün

olduğunu; yoksulların çocuklarına ekmek bulamamalarının, dinin ve laik açıklamaların söylediği gibi onların tembelliklerinin değil, varlıklıların yaşam biçimlerinin bir ürünü olduğunu ileri sürer. Çalışmayanların yoksullaşmalarının yanı sıra, uzun sürelerle ve ağır koşullar altında çalışanların da yoksulluğu yenemediklerini söyler, 1756 yılında ise ona aralarında yer veren yazın çevresini, "salon"lar ve yayınevi sahiplerini terk ederek yeniden bilinçli olarak seçtiği ve "kapsamlı eleştirilerine başlayacağı marjinalliğine" döner. Çağının içinde bir "yabancı" olarak kalır.

Ne var ki onun bu yalnızlığı 1756 Lizbon Depremi'nde yayınladığı bildirisiyle olayı hâlâ Tanrısal iradeye bağlayan Papa'nın yalanını da; Papa'nın deklerasyonundaki yalanı vurgulayan ama olayı yalnızca jeolojik bir olay olarak sunan Voltaire'in yalanını da fark edip yaşanan depremin toplumsal sistemin ürünü olduğunu, çünkü yıkımın ve ölümün gelip yoksul mahallelerin başına çöktüğünü fark eden bir düşünürün yalnızlığıdır.

Bu nedenle, günümüzdeki "depremleri", "çöküntüleri" yalansız, dolansız anlamak isteyen hepimizin yeniden ve yeniden okuması gereken bir düşünürdür Rousseau.

I. BÖLÜM

J.-L. Lecercle

JEAN-JACQUES ROUSSEAU: HAYATI VE

ESERLERİ (1712 - 1778)

Rousseau, iktidarlarla, görünüşte bile uzlaşmaya benzeyen her türlü anlaşmayı reddetmişti.

K. Marx, Schweitzer’e Mektup

24 Ocak 1865

Halktan Biri

Jean–Jacques Rousseau, ilk önemli eseri olan Bilimler ve Sanatlar Üstüne Konuşma'yı, 1750 yılında, üçüncü toplumsal tabakanın (tiers état)[1] en ileri kesimi eski rejime karşı genel taarruz amacıyla güçlerini bir araya toplarken yayımladı. Bu dönem, başlıca ideolojik dayanağı Katolik Kilisesi olan derebeylik rejiminin ve mutlak krallığın temellerini yıkmaya girişilen ve bütün düşünce alanlarında (felsefede, doğa bilimlerinde, tarihte, ahlakta, hukukta vb.'de) yeni bir dünya görüşünü işleyip ortaya çıkaran büyük eserlerin yaratıldığı dönemdir. Montesquieu'nun Kanunların Ruhu 1749'da, Diderot'nun Körler Hakkında Mektup'u 1749'da yayımlandı; Bouffon'un Doğa Tarihi'nin birinci cildi de öyle. 1751'de birinci cildi çıkacak olan Ansiklopedi'nin prospektüsü 1750'de, Voltaire'in 14. Louis Yüzyılı ile aynı zamanda yayımlandı.

Demek ki yüzyılın bu dönüm yıllarında edebiyat, hiç değilse en fazla göze çarpan eserlerinde, esas itibariyle savaşımcı oluyor. Üretici güçlerin gelişmesini frenleyen ve böylece ulusal birliğe ulaşılmasını önleyen, halkın yoksulluğu pahasına asalak bir azınlığın yaşamasına olanak veren derebeylik düzenine karşı başkaldıran, her türlü siyasi haktan yoksun üçüncü toplumsal tabakanın haklı isteklerini, davalarını bu eserler anlatıyor.

Üçüncü toplumsal tabaka, mutlak krallığa, derebeylik aristokrasisine ve her yeni düşünceye direnmenin başlıca merkezi olan Kiliseye karşı birleşmiştir. 1750 yıllarına doğru, bu tabakanın bütün güçleri geniş bir birleşik cephe halinde toplanırlar. Bu cephe, Fransız Devrimi'ne kadar savaşımı sürdürecek, yönetecektir.

Bununla birlikte üçüncü toplumsal tabaka, tek çeşitli ve bağdaşık bir sosyal sınıf değildir.

Nüfusun büyük çoğunluğunu teşkil eden küçük köylüler yığını, bütün derebeylik yükümlülüklerinin ve krallığın aldığı vergilerin ağırlığını taşımaktadır. Buna karşı, vergi mültezimleri gibi büyük burjuvalar, mutlak krallığın vergi düzeninden kâr sağlamaktadırlar; onlar da halkın aşırı sömürülüşünden yararlanarak yaşamaktadırlar.

Köylerde, kır topluluklarının geleneksel yükümlülükleri ile bağımlı bulunan fakir köylüler, toprağı yeni kapitalist yöntemlerle işleten büyük çiftçilere karşıdırlar. Üstelik tarladaki çalışmalara ara verildiği sürelerde,

onlara ilkel madde dağıtıp, kendi hesabına, evlerinde çalıştıran işverenler tarafından da sömürülmektedirler.

Şehirlerde küçük zanaatçılar, manüfaktürlerin başarılı rekabeti karşısında boyun eğmekte ve kıtlık yıllarında buğday spekülatörleri zenginleşir, servetler yığarken, çoğunluğu oluşturan küçük insanlar açlıktan ölmektedirler.

Bu çıkar çelişkileri, devrim dönemindeki silahlı çatışmalar sonucuna varmadan önce, doktrinlerde yansımıştır.

Parlamentonun soylu üyesi, feodal büyük toprak sahibi Montesquieu eski rejime büyük ölçüde bağlıdır; eserlerinde burjuvazinin isteklerini derebeylik düzeni ile bağdaştırma girişimi görülür.

Daha atak olan Voltaire ve Ansiklopedistler, eski rejime karşı korkusuzca savaşırlar ve ilerici burjuvazinin çıkarlarını temsil ederler. Voltaire, Helvetius, d'Holbach kişi olarak para işleriyle uğraşan kapitalistlerdir.

Bunların programı, tarihin yönüne uygundur, üretici güçlerin gelişmesi amacına yöneliktir. Aralarından bazıları, felsefede materyalizme kadar ulaşırlar. İnsanın bilimle, nesnelerin özünü bulabileceğine, uygarlığı geliştirebileceğine ve mutluluğu yeryüzünde sağlayabileceğine inanırlar. Ama politikada, mutlakiyete karşı demokratik tezleri savunup desteklemek durumunda kalırlarsa da (Diderot'nun Ansiklopedi'deki "Autorité Politique" maddesi gibi) bunlar, pek demokrat sayılamazlar. Yüce gönüllü ve yürekli oldukları için halkın mutluluğunu sağlamak isterler. Ancak bu, halkın kendisinin, "aydınlıktan ve sağ duyudan yoksun" (d'Holbach'ın sözü) aşağı halk tabakasının işi olmamalıdır. Kendileri de burjuva oldukları için gürültücü, rahat durmaz "ayaktakımından" kuşku duyarlar. Aklın egemenliğini kurmak, aydınlanmış bir azınlığın rolü olacaktır.

Fakat Engels[2] "aklın egemenliği, burjuvazinin idealize edilmiş egemenliğinden başka bir şey değildi" der. Soy aristokrasisinin yerine para aristokrasisini geçirmek söz konusuydu. İlerleme, ancak halk yığınlarının sömürülmesiyle başarılabilirdi. Eski rejime karşı büyük burjuvazi ile birlik olan küçük burjuvazinin, kendisini yok etmeye ve mülksüzleştirmeye yönelik kapitalizmin gelişmesini kabul etmesi için hiçbir neden yoktur; küçük burjuvazi, feodal sömürüden de hiçbir çıkar sağlamaz. Ancak eski rejimde çektikleri daha fazladır. Bu yüzden küçük burjuvazi, demokratik düşüncelerin girip yerleşmesine çok daha açıktır.

Fakat burjuvazinin bu kesimi, geçerli ekonomik bir programa sahip olamaz. Tarihin yok olmaya mahkûm ettiği küçük mülkiyetine, umutsuzca ve sıkı sıkıya sarılmaktadır. Eski rejimin yerine, olumlu ne koyabilirdi? İstekleri hayali düşler, hayaller şeklini almak zorundadır: Bütün yurttaşların küçük mülk sahibi olacakları bir sosyal eşitlik düzeni. Bu hayal, önlenmesi olanaksız ekonomik gelişmeye aykırı ve zıt olduğundan, bu sınıf, aslında bir gerileme, kendi gerilemesi olarak gördüğü ileri doğru yürüyüşü kınar. İlerleme aracı olan bilimin gelişmesine kuşkuyla bakar, bilimin silahı olan akla sınırsız güven göstermez.[3]

Küçük burjuva yığınlarına bir ideoloji vermiş bulunan Rousseau'nun eserini, işte bu genel görünüş içinde yerine koymak gerekir. Rousseau, Ansiklopedistlerden daha ileri, ama daha çekingen ve ürkektir. Politik bakımdan daha ataktır ve derinlere gider ama felsefe alanında onların en ileri olanlarından çok geride kalır. Rousseau'nun eserindeki çelişki, işte böyle, dehasının yetersizliğinden değil sözcüsü küçük burjuvazinin çelişmeli durumundan ileri gelmiştir.

Meydana Gelme, Oluşma Yılları (1712 – 1750)

Rousseau, 1712 yılında Cenevre'de doğdu. Onu Cenevreliler yararına yazılar yazmış bir Cenevreli olarak görmek, eserinin özünü değiştirmek ve önemini sınırlandırmak olacaktır. Le Contrat Social'i (Toplumsal Sözleşme'yi) yazdığı zaman Cenevre Anayasası'nı hiç bilmediği, bugün, hemen hemen kesindir. 16. yy'da kaçıp İsviçre'ye sığınan Fransız Protestanlarından gelme bir aileye mensup olmasından çok, kültürü tamamen Fransız olduğu ve Fransız edebiyatında, düşünüşünde ve politik hayatında büyük bir rol oynadığı için Rousseau, Fransa'ya aittir.

Bununla birlikte, aslının Cenevre'den gelmesi, eserleri üzerinde belli bir etki yapmıştır. Ailesi, Kalvinist idi. Demek ki Katolikliğe göre daha bireyci, daha akılcı, daha ciddi ve sade bir dine bağlıydı. (Marx'a göre reform, burjuva devriminin ilk dalgasıydı.) Fakat hepsinden önemlisi, Cenevre bir cumhuriyettir ve Rousseau, bütün hayatı boyunca, Fransa kralının uyrukları arasında, bir cumhuriyette doğmuş olmanın gururu ile dolaştı ve yaşadı; daima taşıdığı biricik şan, Cenevre Vatandaşlığı şanı oldu. Bu cumhuriyetin, aslında, bütün iktidarın yirmi beş üyeli Küçük Meclis'e ait bulunduğu bir zenginler oligarşisi olması, burada bizim için çok önemli değildir; Rousseau ancak büyük eserleri yayınlandıktan sonra bu gerçeğin farkına vardı. "Doğuştan cumhuriyetçi" olması, çağının Fransa'sında, kendi özgürlüğünün bilincine varmasında Rousseau'ya yardım etti.

Babası saatçiydi; ailesi, küçük burjuvazindendi. Rousseau, kendisini en fakir sınıflardan çıkmış saymaz. İtiraflar'da anlattığına göre o, "törelerinin halktan ayırt ettiği aile"de dünyaya gelmiştir. Ama çok kısa zamanda kendi haline bırakıldı ve kendini halka karışmış buldu.

Babası kararsız, romantik ruhlu bir adamdı. Saatleri onarırken, yedi yaşındaki Jean-Jacques'a –16. yy'dan beri bütün cumhuriyetçilerin bir çeşit yurtseverlik el kitabı haline gelmiş bulunan– Les Hommes Illustres (Ünlü Kişiler) kitabını okutur, dinlerdi. Babası bir kavga sonunda Cenevre'yi terk eder ve daha dünyaya gelirken anasını yitirmiş olan Jean Jacques ile bir daha hiç ilgilenmez.

Rousseau, iki yıl süreyle Lambercier adında bir Protestan papazına emanet edilir ve Latince öğrenmeye başlar. Bu, bir başkasının yönetimi altında yaptığı hemen hemen tek çalışma olacaktır. Sonra çıraklığa verilir ve iki yıl bir oymacının yanında kalır. Çıraklık, o zamanın en düşük durumlarından biridir; Jean-Jacques eziyet görür, dövülür. Kendini, çocukların başvurdukları araçlarla korur; yalan söyler, çalar çırpar. Sonunda bir gün kaçar ve on üç yıl süreyle her çeşit mesleği deneyip her çeşit yoksulluğu tadarak, serseri, gezici bir hayat yaşar. Görünüşe göre oportünizminden, din değiştirir, Katolik olur. Kendi de ilkesiz bir serüvenci olan bir genç kadının, Mme. de Warens'ın himayesi altına girer, sonra âşığı olur. Uşaklık eder, bilgisi olmadığı halde müzik öğretmenliği yapar. Mme. de Warens'ın yanında, önce Annecy'de, sonra Chambéry'de, çok okur ve kendi kültürünü kendi kendine, yöntemsel bir şekilde oluşturmaya girişir.

1740'da Lyon'da, Condillac ve Mably'nin kardeşi M. de Mably'nin çocuklarına eğitmen olur; sonra cebinde, servet kazandıracağını sandığı bir müzik notası sistemi taslağı olduğu halde Paris'e gelir. Fakat bunu Bilimler Akademisi'ne boşuna sunar; kabul edilmez.

Kendisi gibi tanınmamış bir genç yazar olan Diderot ile ilişki kurar ve salonlara, özellikle para işleriyle uğraşan Samuel Bernard'ın kızı Mme. Dupin'in salonuna girmeye başlar. Müzik öğretme zorunda kaldığı için müzik öğrenir ve bir opera yazar: Les Muses Galantes. Ama bütün bunlar, onu geçindirmeye yetmez. Yeniden yoksulluğa düştü. Venedik büyükelçisinin yanında bir sekreterlik kabul eder; bu adamın hizmetinde on sekiz ay kalır. Bu sırada ki politik sorunlarla ilgilenmeye başlar ve sadece "giriş"ini yani Le Contrat Social'i (Toplumsal Sözleşme'yi) yazdığı Institutions Politiques'inin ilk düşünceleri kafasında belirir. Sonra, büyükelçi ile bozuşur, bu defa sürekli olarak yerleşmek üzere Paris'e döner.

Kendisini müzisyen ve tiyatro yazarı olarak tanıtmaya başlar, Les Muses Galantes'i oynatır, Voltaire ile birlikte bir opera, Les Fétes de Ramire'i yapar; aynı zamanda Mme. Dupin'in üvey oğlu M. de Francueil'ün sekreteridir. Bu arada koyu cahil bir han hizmetçisi Thérèse Levasseur ile birlikte yaşamaya başlar; ondan beş çocuğu olacak ve bunları, birbiri ardında, Bulunmuş Çocuklar Yurdu'na bırakacaktır.

Filozoflarla kurduğu ilişkileri genişletir; yakını olan Diderot ve Condillac'tan başka, para işleriyle uğraşan bir aileye mensup Mme. d'Epinay ile tanışır sonra Grimm ile ilişki kurar.

1749 yazında Diderot, Vincennes Kalesi burcuna hapsedilmiştir. Rousseau, öğle sonrasını dostuyla birlikte geçirmek için yaya, Mércure de France'ı okuyarak giderken, Dijon Akademisi'nin açtığı yarışmanın konusu olan soruya gözü ilişir: "Bilimlerin ve Sanatların İlerlemesi, Törelerin Bozulmasına mı, Yoksa Arınmasına mı Yardım Etmiştir?"

Bunu okuduğum anda başka bir evren gördüm ve başka bir insan oldum.

(İtiraflar: Kitap III)

Öyleyse, ünü ele geçirmek üzere olduğu o anda, Rousseau kimdir?

Gerici eleştirmenler onda her çeşit zayıflığı ve kötülüğü bulmuşlar, kararsızlığını, değişken ruhunu (zira, Protestanlıktan Katolikliğe dönmüştür ve ileride yeniden Protestanlığa dönecektir), kendisinin bakımını bazen sağlayan, "anne" dediği halde sevgilisi de olan, ama yine de bahçıvan Claude Anet ile bir zaman paylaşmayı kabul ettiği Mme. de Warens ile olan şüpheli ve iki yönlü durumunu ve hepsinin üstünde de bir eğitim kitabı yazarı olması nedeniyle bağışlanmaz bir hata olan, çocuklarını yüzüstü bırakmasını kınamışlardır. Eleştirmenlerin en hoşgörülü olanları ya da en kötüleri, bunların hepsini onun hasta sinirlerine verirler. "O, delidir" derler ki devrimcilerin esinlendikleri başlıca kaynaklardan biri olan bu kişiyi küçük düşürmek için en iyi yol da budur.

Yapılan bu eleştirilerin hepsi de yanlış değildir. Jean-Jacques'ın, sinir sistemi üzerinde etki yapan ve bütün ömrü boyunca süren bir hastalığı vardı. Fakat o, ihtiyarlığı dışında, hiçbir zaman zihin dengesizliği belirtileri göstermedi; yaşlılığında da zaman zaman ve özellikle, baskı ve takibe uğradığı zamanlar bu belirtiler meydana çıkıyordu. Discours sur l'Inégalité,

Emile ve Le Contrat Social gibi açık, iyi anlatılmış eserlerin yazarını delilikle suçlamak, aptalca bir iftiradır.

Gençliğinde hayatın çalkaladığı, ahlak tanımayan, içgüdülerine hâkim olamayan bir varlık izlenimi verdiği doğrudur. Ama konumuz, kendi haline bırakılmış, çok erken bir zamanda toplumun baskısı altında kalmış, serüvenci bir kadının boyunduruğu altına girmiş bir çocuktur ve şaşırtıcı olan şudur ki bir yıkıntı haline gelebilecek olan bu genç çocuk, kendi kendine, bu kadar güçlü bir kişilik geliştirmeyi başarabilmiştir. Çocuklarını bırakmış olması bağışlanamaz; ama olayı bugünkü düşüncelerimizle yargılamamak gerekir. 18. yy'da, aristokrasinin içinde bile, bu gibi şeyler olağandı. D'Alembert'in Mme. de Tencin'in oğlu olduğunu ve annesi tarafından bir kilisenin kapısına bırakıldığını, herkes bilir.

Rousseau, Thérèse Levasseur'ün bütün ailesinin bakımı da kendi üstünde olduğundan, ciddi bir para sıkıntısı içindeydi. Dolayısıyla, benzer durumdaki başka birçok insanın yaptığını yaptı. Bunu yaparkende herhalde, Mme. de Tencin'den daha fazla hafifletici nedeni vardı. Önemli olan, onun, daha sonra aristokratların ahlakına karşı yeni bir ahlak ortaya çıkarmak iddiasında bulunmuş olmasıdır. Fakat çocuklarını terk ettiği zaman, bu noktaya henüz varmış değildi. İhtiyarlığında bu işten bir hayli üzüntü çektiği görülüyor. Rousseau, burada, bir suçlu olmaktan çok bir kurban olarak belirir.

Kararsızlık savına gelince, aslında bu ona şeref verir. Bu içli adam, boyunduruğun hiçbir türüne dayanamaz. Her şeyden fazla, baskıdan acı çeker ve özgürlüğüne sataşıldığı zaman, bırakır gider. Gezici hayatı, bu yüzdendir. Yoksulluğu ve serüveni, yaldızlı bir köleliğe her zaman üstün tutacaktır. Onda hiçbir şey, özgürlük aşkından daha derin değildir. Kendi kendisi olmak, hayatında, duygularında ve fikirlerinde hep özgür olmak ister. Haklı bir fikri savunmak için konuşmaya karar verdiği zaman, hiçbir zenginlik, mevki, güvenlik kaygısı onu susturamaz. Tek başına kalsa bile, doğru bildiğini savunacak, destekleyecektir.

Gezici hayatı, zamanının yazarları arasında ona ayrı bir deney sağladı. Gezilerinde, halkın yoksulluğunu gördü, anladı. Emeği başkalarının keyfine ve hevesine bağlı olan insanın aşağılaşmışlığını gördü, anladı.[4]

Aralarında kendisini her zaman rahat hissettiği halkı sevmeyi öğrendi.

Hayatın amansız okulunda yetişen bu adam, aynı zamanda, sağlam bir kültür edinmek yolunu da buldu. Bu kültür, elbette, bilimlerde çok daha fazla derinleşmiş olan Diderot'nun kültürü kadar geniş değildi. Ama

Rousseau da ansiklopedik bir kafadır. Eserinde yanaştığı ve değindiği konuların ve edebiyat türlerinin çok çeşitli olması bunu kanıtlar: Müzik, tiyatro, şiir, kimya, botanik, dilbilim, ekonomi, politik, hukuk, pedagoji, roman vb. Bu kültür, kolejlerde edinilmemiştir. Okul eğitimi görmemişti o. Az öğrenimli ve kendi kendini yetiştirmiş bir kişiydi, ama öğrendiğine tam hakim olan ve bütün düşünceleri eleştiri ateşinden geçirme alışkanlığı bulunan, olağanüstü bir zihin gücüne sahipti.

1741 yılında Paris salonlarında ortaya çıkan adam, işte böyledir. Oraya gençlik tutkularının dürtüsüyle geldiği kesindir. Paris, o çağın fikir merkezidir ve fikir dünyasının kendi şöhretlerini çıkaran da yine Paris salonlarıdır. Halktan gelmiş bir aydın için salonlar onu kabul edip, desteklemezse, başarıya ulaşma umudu hiç yoktur. Yetenekli yazarların yaşamalarını sağlayan bilim ve sanat koruyucusu zenginlere, bütün kapıları açan etkili kadınlara ancak oralarda rastlanabilir. Marmontel, Grimm, daha sonra Beaumarchais gibi kimseler, başarılarını salonlarda sağlamışlardır. Jean-Jacques, kendi başarısını niçin orada sağlamayacaktı? O, Paris salonları aristokrasisine karşı hiçbir peşin yargı beslemiyordu. Gençlik eserlerinde bu alemin kodamanlarına karşı hiçbir düşmanlık izi bulunamaz.

Onlarla ilişki kurduktan sonradır ki onlardan nefret etmeye başlayacak, "marazi alınganlığı" gelişecektir. Gittikçe büyüyen düşmanlığı, onun doğasına bağlı nedenlerle açıklanır. Salonlarda parlamak için serbestlik ve rahatlık gerekir; Rousseau ise çekingen ve beceriksizdir. Soru ve sataşmalara en parlak karşılığı bulabilmek ve daima hazırcevap olabilmek gerekir; o ise yavaş ve ağırdır ve ancak yalnız kaldığı zaman bir şeyler yaratabilir. En ağır sorunları bile hafif ve nükteli bir tarzda tartışmayı bilmek gerekir; o ise ciddidir ve fikirler çatışmasına bütün ruhunu katar. Kısacası, Voltaire olmak gerek; o ise Jean-Jacques'tır. Fakat konunun derinde yatan nedeni, bir sınıf nedenidir. Salonlarda aristokratlar ve büyük burjuvalar, halkın yoksulluğu sayesinde bolluk içinde yaşarlar; o ise kendini halk bilir. Baron d'Holbach, ona bir gün, kendisine karşı niçin bu kadar soğuk olduğunu sorar. Rousseau, "Siz, çok zenginsiniz," karşılığını verir. Bu zenginler kalpsizdir; yapmacıklarla doludur.

> *Büyük tutkuların ancak aralıklı olarak, zaman zaman sesini yükselttiği halkın arasında, insandaki doğal duygular daha sık işitilir. Bu duygular, daha yüksek toplum tabakalarında, salt olarak boğulmuştur ve duygu maskesi altında sesini duyuran kendini*

gösterme ve sivrilme merakından ve çıkarlarından başka bir şey kesinlikle yoktur.

(İtiraflar, Kitap: IV)

Başka birisi olsa bu pisliğe alışır, katlanır, uyardı. Rousseau'nun dehası ise yekinmeye ve başkaldırmaya dayalıdır. Ondan bir salon adamı yapıp çıkarmak isterler. Kısacası, bir Voltaire. Ama hayır! O, Cenevre vatandaşı Jean-Jacques olacak ve bir azınlığın büyük zenginliğini, büyük çoğunluğun yoksulluğunu ve herkesin mutsuzluğunu, felaketini doğuran bir toplumun yalanlarını gösterip kınayacaktır.

Büyük Eserlerin İşlenip Hazırlanması (1750 – 1762)

Bilimler ve Sanatlar Üzerine Konuşma yazısı, Dijon Akademisi tarafından ödüllendirilir ve hemen büyük yankılar uyandırır. Bunun ardından, uzun süren bir kalem tartışması gelir. Aralarında Polonya Kralı Stanislas gibi amatörler de bulunmak üzere, birçok yazar Rousseau'yla tartışmaya girerler; Rousseau karşılık verir ve tartışma, ikinci konuşmanın yayımlanmasına kadar sürer. Rousseau'nun düşmanları, Marmontel'in ve Morellet'nin Memoires'larını (Anılar) kanıt olarak alıp, tezini ona ilham edenin Diderot olduğunu ileri sürerek onun itibarını kırmaya girişmişlerdir. Onlara göre Rousseau, Dijon Akademisi'ne, bilimlerin ve sanatların ilerlemesinin ahlakın ve törelerin arınmasına fiilen yardım ettiği yolunda karşılık verme tasarısını dostuna açmış; Diderot da aykırı düşünceler ileri sürme sevgisinin dürtüsü ile ona tezin çok beylik olduğunu, başkalarından ayrılmak ve sivrilmek gerektiğini söylemiş ve Rousseau'nun daha sonra geliştireceği düşünce ve kanıtları, parlak bir tarzda söylemiş olsa gerektir. Bu dedikodular, incelemeye dayanıklı değildir. Bundan başka her ikisini de başarıyı zorlayacak kadar açgözlü şarlatanlar olarak tanıttığı için Rousseau kadar Diderot'yu da küçültür. Bu iki insan, doğruya duydukları sevgi yüzünden o kadar çok kişisel fedakârlıklar yapmışlardır ki, başka tür bir ünü hak etmemişlerdir. Rousseau'nun, bütün hayatı boyunca bir dostunun önerdiği aykırı bir düşünceye bağlı kaldığını varsaymak, hangi sağduyuya uygun düşer? Bundan başka Diderot, Marmontel'in savlarını hiç de doğrulamıyor. Tersine, Réfutation du livre "De l'Homme"unda açıkça şöyle der:

Rousseau, Rousseau olduğu için yapması gerekeni yaptı. Ben, ben olacağım için ya hiçbir şey yapmam ya da bambaşka bir şey

yapardım.

Vie de Sénèque'inde anlattığı doğru görünüyor. Rousseau, yarışmaya katılma niyetini açınca, Diderot, şöyle haykırır: "Duraksamaya yer yok. Hiç kimsenin savunmadığı görüşü savunacaksınız." Diderot, böylece eğilimlerini bildiği Rousseau'nun cevabını önceden sezmiş oluyordu.

Bu ilk Konuşma, Rousseau'ya birdenbire ün sağlar. Ama bu, yine de üstün değerde bir eser değildir. Rousseau'nun kendisi, ki edebiyatta kendini gösterme ve sivrilme merakı yoktu, onu en kötü eserlerinden biri sayar:

> *Kalemimden çıkmış olanlar arasında düşünce düzeni bakımından en zayıf ve uyum bakımından en zavallı olan, budur.*
>
> *(İtiraflar)*

Ahlak üzerine güzel söz söyleme düzeyini aşmaz. Bununla birlikte, çok büyük önem taşır, çünkü Rousseau'nun bütün öğretisi, tohum halinde orada vardır.

Rousseau, bilimlerin ve sanatların ilerlemesinin töreleri bozduğunu savunmakla, filozofların genel olarak kabul etmiş oldukları düşüncelerin tersi olan yolu tutar. Aynı dönemde yayımlanan Ansiklopedi'nin prospektüsü, toplumu, aklın gereklerine göre yeniden kurmaya olanak veren bilime çalınan bir marş gibi çınlar. Rousseau, bu toplumun eşitsizlik temeli üzerine kurulmuş olduğunu, kültürün, süslü ve gösterişli yaşayışı halkın yoksulluğuna dayanan kokuşmuş bir aristokrasinin hizmetinde olduğunu görmüştür. Bu Konuşma'daki gerçek yenilik, iyi insan doğasını kokuşmuş topluma karşı çıkarmaktan ibaret değildir. Bunu, ondan önce başkaları yapmıştı ve uygarlık öncesi vahşet halinin iyiliği konusu, 18. yy'da yaygın bir düşünceydi.

Ama bir kısım insanların içinde yaşadığı bolluğun arkasında, başkalarının yoksulluğu olduğunu, hem de büyük bir tutku ile ilk söyleyen Rousseau olmuştur. Bu Konuşma'da içerilen bu tezi izleyen polemik boyunca, özellikle Réponse au roi de Pologne'da (Polonya Kralına Cevap) gittikçe daha fazla açığa çıkar. Eleştirisi, sadece derebeylik toplumuna değil, zenginlik eşitsizliği temeli üzerine kurulmuş bulunan her topluma yöneliktir.

O, artık yolunu bulmuştur. Filozoflarla bozuşmaz, çünkü kendisini onlarla karşı karşıya getiren çatışma henüz gizli ve belirtisizdir. D'Alembert Discours Préliminaires à l'Encyclofedie'sinde, Grimm Correspondance

littéraire’inde bu ilk Konuşma’nın dostça bir eleştirisini yapmakla kalırlar. Rousseau, Ansiklopedi ile işbirliği yapar, müzik yazılarını o sağlar; 1755’te de tezlerini derinleştirdiği ve ahlaki düzlemden politik düzleme geçtiği, Discours sur l’économie polique’ini verecektir. Diderot ile ilişkisi sürer; en değerli dostunun Diderot olması, önemlidir. Diderot da, kendi gibi edebiyatçıların derbeder hayatı içinde uzun zaman yaşamış, gene kendisi gibi bir küçük burjuvadır.

Bu sırada Rousseau, salonlardan gittikçe uzaklaşır. Kendi “ahlak reformu”na başlar ve bir küçük zanaatçı gibi bağımsız yaşamaya karar verir. Bu parlak yazar, sayfası 10 paraya (sous) müzik notaları kopya ederek yaşamaya girişecek, sert ve çıkar gütmeyen bir yaşama örneği verecektir. İşte kişisel hayatındaki bu ağırbaşlılık, küçük burjuvazinin kalbini fethedecektir. Gene bu ağırbaşlılık, bu yüksek orun, eserleriyle birlikte devrimin büyük jakobenlerini, Marat’ları ve Robespierre’leri esinleyecektir.

1752’de bir komik operası daha, Le Devin du village, ardından, önsözü birinci Konuşma’daki fikirleri açıklığa kavuşturan bir komedisi, Narcisse, sahneye konur. Le Devin du village’ına ödül olarak verilmek istenen bir krallık şeref ödeneğini almayı reddeder.

1755’te Dijon Akademisi’nin açtığı bir yarışmaya daha katılır. Ayrıca inceleyeceğimiz Discours sur l’origine de l’Inégalité işte buradan çıkar. Bundan sonra Cenevre’ye gezmeye gitti ve orada yeniden Kalvinizme döner.

Paris hayatından usanmıştı; Chevrette Şatosu’nun parkındaki bir bahçıvan kulübesini, Ermitage’ı, emrine veren Mme. d’Epinay’in bu önerisini kabul eder. Ansiklopedistlerle kavgaları işte burada ciddileşecektir. Burjuva eleştirisi bu bozuşmayı, genellikle, Rousseau’nun güvensizliği ve alınganlığı, devamlı takip altında bulunduğu saplantısı, Diderot’nun boşboğazlıkları ve Grimm’in entrikaları gibi kişisel sebeplerle açıklar. İki yönden gelen bu bayağı nedenlerin, ilgililerin bilincinde de asıl nedenleri gölgede bırakmış olması olasılığı vardır. Fakat eleştirinin rolü, dedikoduları bir yana bırakıp, anlaşmazlığı, bir sınıf çatışması olan çatışmanın kaynağına oturtmak olmalıdır; Ansiklopedistlerin ılımlı kanadı (Voltaire) kadar, ileri kanadı da (Diderot, d’Holbach) kapitalist burjuvazinin ilerici programını geliştirirken, Rousseau, daha devrimci olan fakat ekonomik bir programa sahip olmayan ve hayale sığınan demokratik yığınların çıkarlarını temsil eder.

1758'de Rousseau, Mme. d'Epinay ile bozuşur ve Montmorency'de, Mont-Louis evciğine yerleşir. Burada geçirdiği zaman, hayatının en verimli dönemidir.

Önce Lettre à d'Alambert sur les spectacles'i yayımlar ve bu, Ansiklopesitlerle kesin olarak bozuşmasına sebep olur. Rousseau, burada, genel olarak sanata ve ayrım yapmadan bütün tiyatro türlerine karşı çıkmaz. Sosyal eşitsizlik üzerine kurulmuş olmayacak bir toplum düzeninde sanatın yararlı erdemine inancını birçok yerde tekrarlamıştır. Sanatın yürek gücü, ruh kuvveti veren ve yurttaşlara ilişkin bir içeriği bulunmalıdır. Ve eğer Rousseau klasik tiyatroya karşı çıkıyorsa, bu, klasik tiyatroda aristokratik bir sanat gördüğü içindir. Aslında bu, haksız bir görüş olmakla beraber, halkçı bir sanata yol açtığı için gerekliydi. Lettre à d'Alembert'in, sonunda devrimin gelecekte ele alacağı bir halk ve yurttaş şenlikleri programı önerir. David tarafından düzenlenen büyük devrim şenliklerinin kuramcısı Rousseau'dur.

1761 ve 1762'de üç esas eseri La Nouvelle Héloise, Le Contrat Social ve Emile yayımlanır. Her üçü de didaktik eserlerdir. Rousseau, buraya kadar, zenginliklerin eşit olmayan dağılımı üzerine kurulmuş olan bir toplumda zamanının insanının aşağılaşıp bayağılaşmasının nedenlerini göstermiş, kınamıştı. Şimdi artık çağdaşlarına, yenileştirilmiş, iyileştirilmiş bir insan görüntüsünü gösterir. Le Contrat Social (Toplumsal Sözleşme), insanların, erdemleriyle hareket eden yurttaşlar, yani yurtsever insanlar olabilecekleri, demokratik, eşitliğe dayanan bir toplumun ilkelerini koyar.

La Nouvelle Héloise (Yeni Heloise), aristokrasinin kokuşmasına karşı bir burjuva aile erdemi ülküsünü; kadın düşkünlüğü ve şehvet peşinde dolaşmaya karşı daha sağlam ve sıhhatli bir duygu hayatını çıkarır.

Üstelik Rousseau, zamanına uygun olarak, daha iyi bir toplum kurmak için bireyi iyileştirmek gerektiğini düşünür ve bu yüzden Emile'i, doğa kanunlarına uygun bir eğitim planını kaleme alır.

Birbirini tamamlayan bu üç eser, ulu bir plana bağlı gibi görünür. Fakat Rousseau'nun düşüncesinin içinde bulunan ve temsil ettiği sınıftan ayrılması olanaksız çelişmeler bu üç eserde her zaman belirir. Bir çözümleme, bunları ortaya çıkarmaya yeter; biz ise bu kısa gözden geçirmede, sadece, bu üç büyük eserden her birinin tarih bakımından önemini belirtmek istiyoruz.

Le Contrat Social, bu çok soyut ve çok kuru politik hukuk kitabı, halkın egemenliği ilkesini açıklayan en derin, en yetkin eserdir. Her vatandaş,

kendi özgürlüğünü sağlamak için kendi şahsını, halkın istek ve iradesinin ifadesinden başka bir şey olmayan genel isteğin ve iradenin yüksek yönetimi altına koyar. Rousseau, egemen olan genel istek ve iradeyi, kanunları yürütmekle görevli olan hükümetten ayırt eder. Rousseau burjuva düşünüşü çerçevesi içinde kaldığı için zorluklar burada başlar. O, özel mülkiyetin kaldırılmasını hiç düşünmez. Demek ki zenginler ve fakirler gene var olacaktır; peki, zenginlerin hükümete el koymaları ve genel istek ve iradeyi hiçe sayıp tersine davranmaları nasıl önlenecektir? Bu, burjuva düşüncesi için çözümlenemez bir sorundur ve Rousseau da bunun içinden, ancak hayallerle çıkar; servetlerin eşitliğine eğinir, süse ve gösterişe karşı kanunlara eğilim duyar; oysa bu eğinim ve eğilimler daima sanayinin ve ticaretin gelişmesini köstekleyecektir. Bütün bu yolların güçsüzlüğünü önceden sezerek, yapısını sağlamlaştırmak için bir devlet dinine başvurur.

Jakobenler üzerinde hiçbir kitap, bu kadar büyük etki yapmamıştır. Bu eser onlar için devrimci erdemin, yurttaşlık ruhunun, kısacası, yurtseverliğin el kitabı olmuştu. Rousseau'nun düşüncesi, kozmopolitlikten çok, pek çok uzaktı. Le Contrat Social'de, 1789'dan çok önce, yurtseverlik ile cumhuriyetçi ruhun birbirine bağlandığı, birbiriyle bağdaştığı pek açıkça görülür.

Öte yandan Rousseau, bütün yurttaşlar bütün haklarını egemene teslim ettiklerine göre, egemenin, özgürlüğü savunmak için sınırsız bir güce sahip olduğunu kesin olarak söylemekle, Jakobenlere, devrimci terörün temel ilkesini öğretmiştir.

Nihayet Le Contrat Social'in yurttaşlık dini, Robespierre'i, yüce varlık dininin kurulmasında esinlemiştir.

Pedagoji kitabı Emile, ilerici bir rol oynamıştır; bu ilericilik, esas itibariyle 1762'de yurtdışına sürülmelerine kadar Jesuite'lerin elinde bulunan, zamanın kolejlerinde uygulanan öğrenimle Rousseau'nun fikirleri karşılaştırıldığı zaman ortaya çıkar. Rousseau, rönesansın büyük hümanistlerinin örneğine uygun olarak insanın hem maddi hem manevi, tam, eksiksiz gelişmesini; nesnelerin doğrudan doğruya gözlenmesinin, kitaplardan öğrenmenin yerini olanağı olabildiği kadar çok alacağı; bilimlerin esas role sahip olacağı; pratiğin teoriyle karışacağı bir öğretim yapılmasını ister. Emile, "bir el zanaatı öğrenir" çünkü "devrimler yüzyılının kriz dönemine" yaklaşılmaktadır (Emile, Kitap III) ve bundan böyle hiçbir sosyal durum, istikrarlı olmayacaktır. Bu pedagojinin temelinde şu ilke yatar: Çocuğun kişiliğini geliştirmek, doğasının ona

bıraktığı iyi şeylere saygı göstermek, ondan akla dayanmayan her türlü peşin hükmü ve batıl inancı, her türlü geleneği çıkarıp atmak gerektir. Kısacası, kendi kendine yargılara varabilecek bir adam yapmak gerektir ve devrimin arifesinde bu, çok büyük önem taşır.

Fakat Rousseau'nun düşüncesindeki ve hayalci huyundaki çelişmeler, en parlak şekilde, Emile'de ortaya çıkar. Önce, yeni bir insanın meydana getirilmesinde pedagojiye verilen rol, hayalcidir. Yeni insanı kim meydana getirecektir? Pedagojinin devrimci bir değere sahip olabilmesi için önce eğiticileri eğitmek gerekirdi. Burada, dünyayı fikirlerin yönettiğini, öyleyse toplumu iyileştirmek için bireyi iyileştirmek gerektiğini düşünen 18. yy. filozoflarının idealizmini yeniden buluruz.

Öte yandan, Rousseau'nun meydana getirmek istediği insan, hangi insandır? Doğa halinde yaşayan insan mı? Le Contrat Social'in insanı mı?

> *Nesneleri yaratanın ellerinden çıkan her şey, iyidir; insanların ellerinde her şey, soysuzlaşır.*
>
> *(Emile)*

Emile'in ilk sözleri işte bunlardır. Ama hemen sonra, Rousseau "iyi toplum kurumları, insanın temizliğini bozmayı en iyi bilenlerdir" diye kesin konuşur. Biz burada Rousseau'nun, en güzel ifadesini Jakobenlerin kahramanca hayalciliğinde bulan burjuva yurtseverliği ile rekabet üzerine kurulmuş kapitalizmin gelişmesi için gerekli burjuva bireyciliği arasında bir o yana bir bu yana çekilip durduğunu düşünüyoruz. Rousseau, burada, burjuvazinin esas eğilimlerini, çelişik olan ve kendisinin aşamayacağı, aşmanın ancak yeni proletarya için mümkün olduğu çelişik eğilimleri derinlikle anlatır. Aslında yurttaş olması gereken Emile, hiç değilse on beş yaşına kadar insanlardan uzak, her türlü toplum hayatının dışında yetiştirilir.

Bu anti-sosyal eğilim, sonraları gerici düşünceye hizmet etmiştir; bugün bile burjuvazi, çocukların sosyal hayat hakkında bir şey bilmeden eğitilmelerine fazlasıyla özen gösterir. Öte yandan Rousseau, Emile'i peşin yargıların ve batıl inançların pençesinden koparmak isteğiyle, onu, toplum halinde yaşayan insanların birikmiş deney ve görgüleri olan, insan kültüründen de bilgisiz tutar. Emile, on iki yaşına gelinceye kadar kitaplardan yoksundur; zekâ ve bilgilerinin geliştirilmesine ancak ondan sonra başlanır. Birçok bakımdan Rousseau, sözde yeni yöntemleri ile aslında burjuvazinin kültürel gerilemesini ifade eden pedagogların atasıdır.

Demek ki, bu karmaşık eserin çifte etkisi vardır. Jakobenlerin, Lepelletier, de Saint-Fargeau ve Saint-Juste'ün ilerici eğitim tasarılarını, ama bir de 19. yy'ın ve günümüzün kimi pedagoglarının gerici teorilerini esinlemiştir.

Emile'de, Savoie'lı papaz yardımcısının inancını açıkladığı ünlü bölüme ayrı bir yer vermek yerinde olacaktır; Rousseau burada, kendi dininin ilkelerini anlatır. O, ruhun ölmezliğine, öte dünyada iyileri ödüllendiren ve kötüleri cezalandıran ve varlığı, doğanın harikalarının manzarası, kendi bilincinin sezgisi ile kanıtlanan bir Tanrıya, "Tanrısal içgüdü"ye inanır. Demek ki Rousseau, bir "déiste" yani yaratmacıdır. Görünüşte, yine bir déiste olan Voltaire'e yakındır. Rousseau, Tanrının her türlü görünüm şeklini, tapınma ve ayinleri, şu veya bu kiliseye özgü dogmaları, Voltaire gibi reddeder. Rousseau'nun dini de Voltaire gibi papazlar sınıfından vazgeçebilir. Unutmamak gerekir ki, öteki filozoflar gibi Rousseau da derebeyliğin başlıca kalesi olan kiliseye karşı savaşmaktadır.

Gerçekte Rousseau'nun yaratancılığı Voltaire'in özlem ve isteklerinden çok farklı özlem ve isteklerden doğar. Voltaire, materyalizmi, hiç değilse resmen reddeder; çünkü öte dünyada halka söz dinletecek ve özel mülkiyeti koruyacak bir jandarma-Tanrıya gereksinimi vardır. Rousseau ise tersine, halkı teselli edecek, ezilenlerin öte dünyada öcünü alacak ve kötüleri, yani zenginleri cezalandıracak bir Tanrıya gereksinim duyar.

> *Kodamanlar, zenginler, yüzyılın mutluları, Tanrı yok olduğunda rahatlayacaklardır; fakat ne var ki, bir öte dünyayı beklemek, halkı ve yoksulları teselli etmektedir.*[5]
>
> *(Deleyne'ye Mektup, 1758)*

"İnancın açıklanması"nın tarihi rolü konusunda karara varmak için basit formüllerle yetinmek olanaksızdır. Engels, Fransa'da materyalizmin doğuş ve kaynağı bakımından, aristokratik olduğu üzerinde ısrarla durur. Ansiklopedistler, halktan uzak kalmışlardır. Bundan başka, Rousseau, Kilise ile bir orta hal çaresi uzlaşmasına varmakla, savaşımın ekseninin yerini değiştirmiştir. Artık söz konusu olan aklın dine karşı savaşımı değil, dindar olsun olmasın, halkın, yani köylülerin ve küçük burjuvaların, aristokratlara ve zenginlere karşı savaşımıydı. Denilebilir ki, "İnancın açıklanması"nda tohum halinde Robespierre'in politikası vardır; o, halkı

aristokratlara karşı bir araya toplamanın, aynı zamanda halkın dinsel inançları yıkılmaya kalkıldığında, mümkün olamayacağını çok iyi anlamıştı. Aynı sıralarda genel olarak Tanrıtanımaz olan Ansiklopedistler'in taraftarı Condorcet gibi Jirondenler ise devrime ihanet ediyorlardı. Bu kesin dönüm noktasında Rousseau'nun yaratancılığı yararlı bir yol oynamıştır.

Fikirler tarihinde "inanç açıklamasının" Ansiklopedistlerin materyalizmine göre bir gerileme olduğu yine doğrudur. Rousseau dinsel bir bilinemezciliğe başvurur; bilincinin her türlü sebepten önce, kendisine Tanrının varlığını açıkladığını izah etmekle, inancılık (fideizm) kapısını açar. Gericilik bu olayı kullanmaktan geri kalmamıştır.[6] Emile yayımlanır yayımlanmaz Piskopos Lefrance de Pompignan, Hıristiyanlık ile filozoflar arasındaki bir üçüncü kutup yarattığı için Rousseau'yu kutlar. Marksizmin üstatlarının Rousseau'dan çok Diderot ve Ansiklopedistleri tuttuklarını belirtmeleri haklıdır.

La Nouvelle Héloise'in birçok kuşak üzerinde yapmış olduğu geniş etkiyi bugün gözönüne getirmek güçtür; çünkü dokunaklı üslubu, heyecan verici gücünün büyük bir kısmını kaybetmiştir. Mektuplar şeklindeki bu uzun roman, roman tarihinde bir dönüm noktasını simgeler ve ortaya koyduğu çeşitli sorunlarla, hemen hemen, Rousseauculuğun bir ansiklopedisidir.

Ondan önce roman, hoş ve havai edebiyatın üstün tutulan türü idi. La Nouvelle Héloise bu aristokratik akıma kesin bir darbe vurmuş ve romana, gerçekçilik yolunda bir adım attırmıştır. Rousseau'dan önce de Lesage, Marivaux, Prevost gibi gerçekçi büyük romancılar vardır; fakat onlarda dağınık olan unsurlar, hem gerçekçi hem de lirik bir roman olan La Nouvelle Héloise'de bir araya toplandı. Burada, özellikle birinci bölümde, acı veren, ama değerler kazandıran, hayatın kendiliğinden iyi, üstün bir biçimi olan tutkunun türküsünü buluruz. Rousseau bu konuda Diderot ile birliktir ve Hıristiyanlığa karşıdır. Julie'nin sevgilisi Saint-Preux ile evlenmesini sınıfsal nedenlerle önleyen sosyal görenekleri kınar. Zamanının toplumunda kadının gururu kırılmış durumunu ortaya koyar ve kınar.

Aristokrasinin sürdürdüğü ve aileyi bozup dağıtan haylaz ve çapkın hayata karşı Rousseau, aile hayatının ağırbaşlılığını yüceltir.

İkinci bölümde Julie, kocası M. de Wolmar'a içten bağlı kalır; o çağın aristokratları için bu, gülünç bir davranıştır. Rousseau, buradan da Diderot'ya yakın, Greuze'ün hayranıdır.

Öte yandan Rousseau, şehirlerde aristokrasinin kokuşmuşluğuna karşı, kırlarda doğanın koynunda yaşanan doğal, sade hayatı koyar ve Rönesanstan bu yana rastlanmamış bir yeni deyişle doğaya övgüler düzer. Diderot dışında, Ansiklopedistler için doğa, soyut bir fikir, felsefi bir kategoridir; Spinoza'da olduğu gibi kendi kendisinin maddi sebebidir. Rousseau için ise doğa, tersine, bütün duygularıyla yararlanıp zevkine vardığı, zenginliklerle dolu bir yaşayan gerçek, bir coşkunluk kaynağı, bir sırdaştır.

La Nouvelle Héloise'nin getirdiği, belki en büyük yenilik de işte budur; Rousseau 18. yy'da o kadar az rastlanan lirik şiirin en büyük şairidir. Düz yazısı, fikirleri açık ve güçlü bir şekilde ifade etmekle yetinmez. Müzisyen olduğu için duyguları bütün sıcaklıklarıyla ve ritimlerle anlatmayı da bilir; heyecan yayılıcı hale gelir; bu yüzden birçok güzel okuyucu hanım, La Nouvelle Héloise'i okurken gözyaşı dökmüşlerdir.

Fakat La Nouvelle Héloise, küçük burjuvazinin çelişmelerini yansıtır: Duyguların özgür genişlemesine çalınan bir marş, bir ilahi olan birinci bölüm, olacağa boyun eğmeyi öğütleyen ikinci bölümün karşısına çıkar. Çünkü Julie, babasının kesin buyruğuna uyarak, sevdiği adamdan vazgeçmeyi ve yaşlı bir adamla evlenmeyi kabul ettiği zaman, o kadar uzdillilikle kınanan sosyal göreneklerin ve törelerin önünde boyun eğmiştir. Gerici romantizm, buradan öte dünyanın tesellisine kavuşmak umudu, kader, yalnızlık sevgisi, kendi içine kapanmak, heyecan için heyecan aramak vs. gibi pek çok konuyu çekip almıştır.

Son Yılları (1762–1778)

Emile'in yayımlanması, Rousseau'ya karşı baskı ve zulümlere yol açar. Parlamento, kitabı kınadı ve yazarının tutuklanmasını emreder. Rousseau, çok acele kaçmak zorunda kaldı. Paris Başpiskoposu, aleyhinde bir buyrultu yayımlar. Protestanlar da pek iyi bir tavır takınmazlar. Cenevre'de mahkûm olur, Neuchâtel toprağında Motiers'e geçer; orada da papazlar ona karşı halkı kışkırtırlar. Beinne Gölü'ndeki Saint-Pierre adasına sığınır, Senato kendisini oradan da sürmekte gecikmez. Filozof David Hume, Rousseau'yu İngiltere'ye davet eder, oraya Alsas üzerinden geçer. Çok geçmeden araları bozulur ve Rousseau, Fransa'ya dönüp iktidarın izniyle 1770'te Paris'e yerleşinceye kadar gezici hayatına yeniden başlar. 1778'de Ermenoville'de ölümüne kadar topluluktan uzak yaşar; herkesten kuşkulandığı için az sayıda dostu dışında kimseyi yakınına kabul etmez. Kilise, Parlamento, Krallık ve filozoflar hep ona karşıdır. Görünüşte, tek başına kalmış, yalnız

bir adamdır. Oysa kimsenin onun kadar etkisi, onun kadar hayranı yoktur. Korsika'dan, Polonya'dan anayasa hazırlaması için çağrılar gelir. Tanımadığı takipçileri, ardı arkası kesilmeden, çekildiği ve kuşku içinde yaşadığı köşesine sokulmak için uğraşırlar. Kovalanıp sıkıştırılan bu yalnız adamın, düşünceler üzerinde, kendisine baskı ve zulüm yapanların sahip olmadıkları bir çekim gücü vardır. Daha da çok yazmıştır. Fakat artık, eseri, nitelik değiştirmiştir. İnsanlara sesleniyorsa bunu, artık kendisini örnek vererek, gelecek kuşaklar önünde kendisini iftiralara ve haksızlıklara karşı savunmaya çalışarak yapar. Çok sayıda yazıları arasında, Les Confessions (İtiraflar) ve ölümün yarıda bıraktıracağı Reveries d'un promeneur solitaire (Yalnız Gezerin Hayalleri) ötekilerden ayrılır.

Les Confessions, hayatının hikâyesi olmaktan çok, ruhunun, heyecanlarının hikâyesidir. Psikolojik çözümleme şahaseri, düşmanlarına karşı, çoğu zaman haksız, bir uzdilli savunma ve tutkulu suçlama olan bu eser, aynı zamanda lirik bir ezgi, dünya edebiyatının en güzel şiirlerinden biridir. Rousseau, romantik çağda gelişip açılacak olan duygusal, lirik edebiyatın üstadıdır. Onun bireyciliğinin olumlu bir yanı var. Üçüncü toplumsal tabakanın (tiers état) henüz derebeylik çerçevesi içinde kapalı insanı gururu kırılmış ve haklardan yoksun bir durumda bulunduğu zamanlar, birey önem kazanmıştır ki, Rousseau onun eşi bulunamaz bir değere sahip olduğunu iddia etmiştir. Rousseau onda sonsuz bir ruh zenginliği bulur; iç hayatın hazinelerini, insanının kişiliğinde gizli olan bütün dünyaya açıklar. Rousseau insanının kurtuluşu için çalışır. Voltaire ve filozoflar, daha önce insan kişiliğinin kutsal, dokunulmaz olduğunu kabul ettirmek için savaşmıştır. Fakat bu, soyut bir düşünce olarak kalmıştır. Rousseau bunu renklendirir, ona hayat verir, vücut verir.

Bununla birlikte Rousseau'nun kurulmasına yardım ettiği rejim, bireyin kendi kendinden başka dayanağa sahip olmadığı burjuva rejimidir.

Burjuva bireyciliği, gerici yüzünün hızla meydana vuracaktı: Bireyin toplumun dışında ve topluma karşı kendi içine kapanması, heyecanlara heyecan için tapma, düşler, kuruntular, ruhun edilgin (passif) durumları, bütün bunlar Rousseau'da belirir; romantiklerin en gericilerinde, Chateaubriand'da ve Almanya'da iyice açılıp gelişir ve bugün bile bütün gerici edebiyatta, çeşitli şekillerde hüküm sürer.

Rousseau ve Biz

Rousseau'nun etkisi, demek ki yersiz ve sıradan değildir. Onda her şeyden önce kutlamak gereken şey, Jakobenlerin ilham kaynağı olmasıdır.

Onun tarih bakımından büyük değeri, devrimin kesin bir anında halk yığınlarının yönetimini ele almış bulunan, Derebeylik Avrupası'nın hücumuna uğramış burjuva devrimini, burjuvazinin kendisine karşın kurtarmış olan küçük burjuvaziye bir doktrin sağlamış olmasıdır. En temiz devrimciler olarak saygı gösterdiğimiz Marat'lar, Robespierre'ler, Saint-Juste'ler Rousseau'nun eseriyle beslenmişlerdir. Robespierre'in kâğıtları arasında, genç Maximilien Robespierre'in, Louis-le-Grand Koleji'nden çıktığı sırada, saygıdeğer üstadını ziyarete gittiğini kanıtlayacak gibi bir yazı bulunmuştur. Rousseau'nun doktrinindeki çelişmeler, Robespiyercilerin programında da bulunuyor. Saint-Juste Convention'a Ventôse kararnamelerini oylatmakla, birbirine eşit küçük mülk sahipleri demokrasisini kurmayı tasarlıyordu; böyle bir tasarı hayalci idi, tarih de onu silip süpürecekti. Thermidor karşı devrimi, Jakobenlerin ekonomik programlarının hayalci niteliğiyle tam açıklanır.

Rousseau'nun devrim üzerindeki etkisi sadece fikirleriyle değil, bir de bunlardan ayrılması olanaksız, üslubu ile anlatımını bulur. Gerçekten, demokratik yığınları sürükleyebilen, onun uzdilliliğindeki ateş, şiirindeki titreyiştir. Voltaire'in gözde silahı alaydır; Rousseau'nunki ise uzdilliliktir. Bu değişiklik, devrimin hazırlanmasında yeni bir aşamayı belirtir. Gerçekten, 1750'den önce filozoflar arasında egemen üslup, alaydır. Alayın yıkıcı bir rolü vardır ve böylece ilerleme davasına çok büyük hizmetler yapar. Derebeylik dünyasının ve Katolik dinin saçmalıklarını aklın ışığında ortaya fışkırtmakta misli yoktur. Alay, o saray ve salon adamlarının işidir ki, saçmalığı anladıkları zaman kesin savaş anı henüz gelmiş olmadığı ve kendileri de aristokrat veya büyük burjuva oldukları için daha bekleyecek vakit olduğundan, kahkaha ile gülerler. Bu, Voltaire amatör kalmış ve hırsla savaşmamış demek değildir. 1750'den sonra onun alayları daha büyük bir yamanlıkla, zorlu bir tarzda çırpınır durur; ama kendinde olanı en iyi verebildiği alan, uzdillilik değildir. Tersine, Rousseau'nun uzdilliliğini insanı yüreğinden kavrar, baskı altında sabrını kaybetmiş ve kızgın insanlara seslenir. İnsanın yalnız aklını aydınlatmakla kalmaz, onun bütün güçlerini, kaynaklarını da harekete geçirir. 1789'da kulüplerde ve meclislerdeki büyük hatiplerin sesiyle yığınları ayaklandıran, işte bu uzdillilik olmuştur.

Devrimden sonra Rousseau'nun etkisi yine çok büyüktür. Ondan sonra, ondan önce olduğu gibi yazmak artık olanaksızdır. Bütün romantikler, Chateaubriand, Michelet veya Lamennais, onu örnek alabilmeyi candan

istemişlerdir. Daha sonraları büyük yazarlarda onun etkilerini ayırt edilmek daha da mümkün olabilmiştir. Onunla o kadar benzerlikleri olan Tolstoy, kendisini, onun öğretilisi olarak ilan etmiştir. Romain Rolland da felsefi idealizmi ile, ama onun yanında halk için, adalet için, barış ve özgürlük için sevgisi ile bir Rousseaucudur.

Buna karşı Rousseau'nun uyandırdığı kin ve nefret, çağımıza kadar sürüp gelmiştir. Bütün dünyada gericiler tarafından onun kadar hakarete uğratılmış pek az yazar vardır. 1912'de, doğumunun iki yüzüncü yıldönümü, gerçek bir kin ve nefret boşanmasına tanık oldu.

Günümüzde burjuvazi, artık bu gibi hoyratlık ve kabalıklara izin vermiyor. İlerici kuvvetlerin yükselişi karşısında hileye başvurmayı, Rousseau'ya hakaret etmektense, ondan, gerici bir yoruma elverişli olan her şeyi kullanmayı yeğliyor.

Böylece, ilerlemeye karşı olan ve gerici hayalleri öğütleyenler; emekçilere karşı bir politika uyguladığı halde sosyal adalet gevezelikleri yapanlar; son şeklini almış kesin bilgiyi kendi içlerinde bilinç ve vicdanlarında taşıdıklarını söyleyen ve böylece Marksizm gibi sosyal bir bilimin gerekliliğini reddedenler; toplumu bir bütün olarak mahkûm edenler; işçi sınıfının içine bir küçük burjuva ideolojisi olan anarşizmi sokan anarşistler, özetle herkes ona sahip çıkar, onunla övünür.

Rousseau'nun düşüncesinin gerçek yönünü ve anlamını bulup ortaya çıkarmak için dürüst bir şekilde çaba harcayan saygıya değer birçok araştırıcı da elbette vardır, fakat bunların çalışmaları her zaman gün ışığına çıkmış değildir. Kimi pozitivistler, Katoliklerin Rousseau'yu kendi yanlarına çekmek için harcadıkları çabalardan haklı olarak çarpılarak, onu tutarlı bir rasyonalist gibi göstermeye giriştiler ki, bu da aynı derecede yanlıştır.

Marksist eleştirinin görevi, bütün ışıkları Rousseau üzerine çevirmektir, bu eleştiri, onun zayıf taraflarını eleştirmeli, fakat nedenlerini de açıklamalı, evrensel kültüre getirdiklerini de göstermelidir. Jean-Jacques Rousseau, vatan sevgisine, özgürlük sevgisine, halk sevgisine ve bir de halkı sömürenlere karşı duyulan kine, aşılmamış bir edebi ifade vermiştir. Bu sıfatladır ki bizim halkımız, eseri bizim milli kültürümüzün en büyük parçalarından biri olan filozof Jean-Jacques'ın anısı önünde saygıyla eğilir.

İNSANLAR ARASINDAKİ EŞİTSİZLİĞİN

KAYNAĞI KONUSUNDA İNCELEME

Giriş

Yayımlanma

Eserin hazırlanışını Rousseau'nun kaleminden dinleyelim:

Dijon Akademisi'nin İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı konulu programı, 1753 yılında çıktı. Bu büyük sorun karşısında çarpılmış, bu akademinin böyle bir sorunu ortaya atmaya cesaret etmesine de şaşırmıştım; ama o buna cesaret ettikten sonra ben de bu sorunu ele almak ve işlemek cesaretini gösterebilirdim ve buna giriştim.

Bu büyük konuyu rahatlıkla ve derin derin düşünebilmek için Saint-Germaine'e yedi-sekiz günlük bir yolculuk yaptım... Ormanın derinliklerine dalıp orada, tarihini adamakıllı izlediğim ilk zamanların görüntülerini aradım, buldum; insanların küçük yalanları üzerine el koydum; insanların doğasını soyup çırılçıplak bırakmaya, onların şeklini bozan zaman ve şeylerin ilerlemesini izlemeye, insan toplumunun insanını uygarlık öncesi doğa insanı ile karşılaştırarak, onlara, insanın sözde yetkinleşmesi ve olgunlaşması için de sefaletinin asıl kaynağını göstermeye cüret ettim. Bu yüce, derin düşüncelerimle coşan ve yücelen ruhum, Tanrının huzuruna yükseldi. Oradan hemcinslerimin peşin yargılarının, batıl inançlarının, yanılgılarının, mutsuzluklarının, suçlarının çıkmaz yolda yürümeye çalıştıklarını görünce, işitemedikleri zayıf bir sesle haykırdım: "Durmadan doğadan yakınan çılgınlar, biliniz ki size bütün kötülükler kendinizden geliyor!"

Bu derin düşüncelerden Discours sur l'Inégalité, bütün yazdıklarım arasında Diderot'nun en çok hoşuna giden ve yazarken öğütlerinden en çok yararlandığım, ama bütün Avrupa'da pek az okuyucunun anladığı, bunlardan da hiçbirinin sözünü etmek istemediği bu eser doğdu. Bu eser, ödül yarışmasına katılmak için meydana getirilmişti; bu nedenle, ama kazanamayacağından emin olarak ve Akademilerin ödüllerinin bu dokuda parçalar için kurulmuş olmadığını iyice bilerek yarışmaya gönderdim.

(Les Confessions)

Rousseau, Les Confessions’da bu Konuşma’nın nasıl yazıldığını böyle anlatır. Bunda yanılmıyordu. 1754 başında Akademi Ödülü silik bir papaz olan Talbert’e verilir.

Kısa bir süre sonra Rousseau, Cenevre’ye gitme olanağını bulur. Paris’ten 1 Haziran 1754’te ayrılır. Eserinin sunuşunu daha o zamandan tasarlamıştır; yolda tamamlar ve Chambéry’de tarihi atar: 16 Haziran.

Önce bu sunuşu yurduna yapmak için Cenevre hükümetinden izin istemeyi düşünür; sonra reddedilmekten çekinerek, bu düşünceden vazgeçer. Sunuşu, kimsenin fikrini sormadan yayımlar. Sunuş, Genel Kurula, demek ki yurttaşların tümüne idi. O sıralar halkla ilişkileri hoş olmayan Yöneticiler (magistrats) bundan kuşkulanabilirlerdi. Sunuş, “Kurulda bana düşman kazandırmaktan ve burjuvazi arasında kıskançlık uyandırmaktan başka bir işe yaramadı.”

Cenevre’de, ilerde kitaplarını yayınlayacak ve Rousseau’nun geçimsiz huyuna rağmen sadık dostu kalacak olan Rey ile tanışır. Rey bu Konuşma’nın el yazmalarının 1754 Ekiminde alıp Amsterdam’a dönerek eserin baskısını 1755 Nisanında tamamlar.

Rousseau, aynı yılın 19 Haziranında, eserini Fransa’ya sokma iznini alır. Ağustos ortalarında Paris’e bin yedi yüz kitap gelir, kitapçı Pissot bunları satışa çıkarır. Cenevre’ye iki yüz tane gönderilir. Konuşma’nın Rey tarafından 1759 ve 1762’de yeni baskıları yapılacaktır. Yazarın sağlığında üç taklit baskı saptanmıştır.

Bu ikinci Konuşma’nın (Discours) doğurduğu polemik, Discours sur les sciences et les arts’ı izlemiş olan polemik kadar geniş olmaz. “La Mercure de France” 1755 ekiminde “Lettre de Philopolis, citoyen de Genéve (Charles Bonnet)” başlıklı bir mektup yayımlar; Rousseau buna hemen karşılık verir. Aynı yıl kitabı kendisine gönderdiği için Rousseau’ya teşekkür eden Voltaire’in 30 Ağustos 1755 tarihli ünlü mektubu yayımlanır:

“Bizi yeniden hayvan yapmayı istemek için bunca zekâ şimdiye kadar hiç kullanılmamıştı; eserinizi okuyup bitirince insanın içinden dörtayak üzerinde yürümek isteği geliyor.”

Rousseau, insanı vahşet haline yeniden götürmeyi hiçbir zaman istemiş olmadığını bildirip itiraz ederek buna cevap verir.

Kaynaklar

İlk Konuşma, bir ahlak kitabıydı; ikincisi ise Rousseau’yu hemen büyük politik düşünürler arasına koyan politik bir eserdir. Bu kitapta birdenbire, doğaçtan söylenmiş hiçbir şey yoktur. 1743’ten beri, Venedik’te kaldığı süre

boyunca, yazar, Politik Kurumlar üzerine büyük bir kitap yazmayı tasarlamıştır:

> *O zamandan bu yana ahlak üzerinde yaptığım tarih incelemelerim görüşlerimi çok genişletti. Her şeyin kökünden politikaya bağlı olduğunu ve nasıl ele alınırsa alınsın hiçbir halkın, hükümetinin (yönetimin) doğasının onu yaptığından başka bir şey olamayacağını anlamıştım; böylece " mümkün olan en iyi hükümet" büyük sorunu, bana "halkı en fazla erdemli, en fazla aydınlanmış, en fazla bilgi ve sonunda –bu sözü en geniş manasıyla almak kaydıyla- en iyi yapmak için uygun olan yönetimin (hükümetin) doğası nedir?" sorununa indirgenmiş göründü. Bu sorunun aşağıdakine –eğer ondan farklıysa- çok yakından bağlı bulunduğunu anladığıma hükmettim: "Doğası gereği Kanuna en yakın olan yönetim, hangisidir?" Buradan da: "Kanun nedir?" ve bu önemde bir sorular zinciri.*
>
> *(İtiraflar, Kitap IX)*

Bu parça, hiç değilse Mme. de Houdetot ile karşılaşıncaya kadar Rousseau’nun düşüncesinin merkezinde politik sorunların bulunduğunu gösterir. Politika edebiyatının klasiklerini, Aristoteles’in La Politique’ini (Politika), düşüncesi üzerinde büyük bir etki yapacak olan Platon’un La Republique’ini (Cumhuriyet), modernler arasında da doğal hukuk okulunun hukukçu yazarları Grotius ve Pufendorf’u okumuştur.

Grotius adını taşıyan Hollandalı “de Groot”, 1625 yılında, çok büyük bir başarıyla De jure belli ac pacis’ini[7] yayımlamıştır; bu eser, dev De jure naturae et gentium libri acto[8] kitabının yazarı Alman Puffendorf tarafından geliştirilmiş, bunu 1673’te De officio hominis et civis[9] adlı bir kısa eser izlemiştir.

Bu iki hukukçu yazarın eserleri 18. yy’ın başında, bunların doktrinini aydınlığa kavuşturarak, daha az ürkütücü hale getirerek ve bazen düzelterek, yayılması için pek çok şey yapmış olan Fransız Protestanı Barbeyrac tarafından Fransızcaya çevrilmiştir.

Nihayet, Cenevreli Burlamaqui, Principes du droit naturel (1747) ve Principes du droit polique (1751) adlı eserleri ile aynı öğretiyi, kendinden özgün hiçbir şey katmadan halka yaymıştır.

Doğal hukukun hukukçu yazarlarının büyük değeri, Tanrısal hukuk teorisini yıkmış olmalarıdır. Bu Protestanlar, Devleti Katolik Tanrıbilimin etkisinden kurtarmak için bütün güçleriyle çalışmışlardı. Böylece bunların öğretisi 18. yy’da Protestan ülkelerde resmi öğreti haline gelmişti. Hepsi, insanların özgür ve birbirine eşit bulundukları varsayılı bir “uygarlık öncesi doğal hali”ni varsaymışlardır; insanlar buradan uygar duruma geçmek için bir sözleşmeye (contrat) varırlar ve isteyerek olsun zorla olsun (fetih hakkı), politik bir otoriteye boyun eğerler. Bu sözleşmede halk güvenceler, temel kanunlar isteyebilir. Egemenliğin kaynağı, demek ki halktır; oysa, Tanrısal hukukun kuramcılarına göre her iktidarın kaynağı, Saint-Paul’ün Non est potestas nisi a Deo (Tanrıdan gelmeyen hiçbir iktidar yoktur) formülü gereğince, Tanrıdan gelir. Fakat egemenliğin yürütülmesi iki aşırı uç arasında, salt krallık ile tam ve salt demokrasi arasında değişik biçimler alabilir. 17. yy. burjuvazisinin temsilcileri olan Grotius ve Pufendorf, salt krallıktan yanadırlar. 18. yy. burjuvazisini temsil eden Barbeyrac ve Burlamaqui ise artık saltçı değillerdir; bunlar, halkın, zorba hükümetlere (yönetimlere) karşı direnme hakkını tanırlar ama bununla, gene de demokrat olmuş değillerdir. Roussesau, Institutions Politiques’ini hazırlarken bunları hep okur ve öğretilerinin bazı esas öğelerini almakla

beraber, onlara karşı çıkar. Le Contrat Social'de (Toplumsal Sözleşme) Grotius'ü "halkı bütün haklarından yoksun bırakmak"la suçlayacaktır; Grotius ve benzerleri hatta Barbeyrac hükümdarlar tarafından satın alınmışlardır çünkü "doğrular ve gerçekler, zenginlere hiç yol açmaz ve halk ne elçilik, ne kilise veya üniversite kürsüsüne de ödenek verir."

Anlaşılıyor ki Rousseau, doğal hukukun hukukçu yazarlarının hem mirasçısı hem de demokrat olmadıkları için onların düşmanıdır.

Rousseau, De Cive (1642) ve Leviathan (1651) ile özgün bir salt krallık kuramı kurmuş olan güçlü ve derin düşünür Hobbes'u da (1588-1679) okur. Doğal hukuk kuramcıları, Aristoteles'e uyarak, insanın doğası bakımından sosyal (sociable) olduğunu düşündükleri halde, Hobbes, materyalist öncüllerden hareket ederek, uygarlık öncesi doğal halinde insanın insana karşı kurt olduğunu gösterir. Ona göre insanlar, bu sürekli savaş halinin alınyazısı olan ölümden kaçınmak için kendi aralarında hiçbir kayıt şart olmadan, salt iktidarı bir üçüncü kişiye veya topluluğa veren bir sözleşme yaparlar. Böylece Devlet, sivil ve dini bütün yetkilerle bezenmiş bir Dev, bir Leviathan haline gelir; o, haksızlık yapamaz ve adaletsiz olamaz; çünkü Kanunu, onun buyruğunun ifadesinden başka bir şey değildir.

Hobbes, bunun üzerine, kısa zamanda çok, pek çok düşman kazanır; salt krallıktan yana olanlar kendilerini maddi ve materyalist bir temele dayandırdığından karşıtları da zorba krallığı haklı gösterdiği için ona düşman olurlar. Fakat eser 17. yy.'ın ortasında Fransızcaya çevrilince Fransa'da da büyük etki yapar; Bossuet'nün kitaplığında "Leviathan" vardır. Ansiklopedistler, vardığı politik sonuçlar nedeniyle, Hobbes'a düşmandır; Rousseau da Discours sur l'Inégalité'nin hazırlandığı sıralar, dostlarının görüşlerini paylaşmaktadır. Onun uygarlık öncesi doğal hali anlayışı, Hobbes'un doğal hali anlayışı ile tamamen karşı karşıyadır. Rousseau, gene de temelde, doğal hukukçulardan çok Hobbes'a yakındır. "İnsanın insana karşı kurt olduğu"özdeyişi, uygarlık öncesi doğal hali için yanlış olsa bile, Rousseau'ya göre toplum için doğrudur ve insanın toplum içindeki mutsuzluğunu meydana getiren tutkuların anlatımı Hobbes'a çok şey borçludur. Rousseau ilerde onun yeniden okuyacak ve "bugüne kadar yaşamış dehaların en büyüklerinden biri"nin bütün derinliğini daha iyi keşfedecektir. Le Contrat Social, Hobbes'tan, Discours sur l'Inégalité'ye göre daha fazla esinlenecektir; orta hal çarelerine düşman olan bu sert ve uzlaşmaz deha, ister istemez Rousseau'yu çekecektir.

Konuşma döneminde Rousseau, görünüşte, Hobbes'tan çok Locke'a yakındı.

Hobbes, 17. yy. ortasında salt krallığa güven veren bir İngiliz burjuvası olduğu halde, başlangıçta Stuart krallık soyundan yana olan Locke (1632-1704) sonra onlar tarafından yurtdışına sürülmüştü. Nantes fermanının yürürlükten kaldırılması (1685) onun zorba hükümdarlara karşı kin ve nefretini şiddetlendirmişti. Guillaume d'Orange ile birlikte İngiltere'ye dönünce (1688), ılımlı krallığın kuramcısı oldu. Hobbes'a göre çok daha az bir dehaya sahip olan Locke, gene de zamanının, aristokrasiyle uzlaşmış İngiliz burjuvazisinin tipik bir sözcüsüdür. Locke'un eserinde her şey orta hal çaresi, her şey uzlaştırmadır. Locke, Tanrının kullarını esinlemesine yer verir fakat doğal akla da elden geldiği kadar fazla başvurur. Köleliği savunan kuramlara ve salt krallığa karşı çıkar, halkın zorba krallığa karşı isyan hakkını tanır ama bir yandan da krallık ile halk egemenliği arasında bir uzlaşmayı gerçekleştiren ünlü "güçler ayrılığı" kuramını işleyip meydana çıkarır. Locke da uygarlık öncesi doğal halini kabul eder fakat orada insan, daha o zamandan akla boyun eğmiş durumdadır; bireylerin daha o zamandan hakları, başka haklar arasında da emek üzerine dayanan mülkiyet hakları vardır. Bir antlaşmayla uygar toplumun meydana gelmesinin amacı, ancak bu hakların kullanılmasını güvence altına almak olabilir. Şu halde Locke, burjuva liberalizminin kuramcısıdır.

Onun Essai sur le Gouvernement Civil'i (1606), François Coste tarafından 18. yy. başında Fransızcaya çevrilir. Locke, büyük bir ün kazanır. Voltaire onu halka tanıtır ve sevdirir. Montesqiue ona çok şey borçludur. Ansiklopedistler onu bir üstat olarak selamlarlar. Onlarla birlikte Rousseau da "bilge Locke"a hayranlık duyar. Hobbes'a karşı, yani istibdadın savunulmasına karşı kanıt ve muhakemelerini Locke'tan alır. Oysa aslında aralarındaki karşıtlık derindir. Ve bu durum, Le Contrat Social'de patlak verecektir. En önemli olay şudur: Rousseau, uygarlık öncesi doğal haliyle toplum halini tam karşı karşıya koymaktadır. Böylece bütün kurumlarıyla ve özellikle mülkiyet kurumuyla birlikte bütün sosyal düzeni doğaya dayama, yani doğal olma ve böylece savunulma olanağından yoksun bırakır. Oysa Locke'un bütün çabası kişisel mülkiyeti doğal hukuka dayandırmaktan ibarettir.

Rousseau, elbette Montesqieu'yu da tanıyordu. Fakat l'Esprit des Lois'nın Konuşma üzerinde etkisi zayıf olmuştur. Bundan başka, genel olarak kanunları, yani amme hukukunun ilkelerini Platon'un, Aristoteles'in,

Cicero’nun yöntemlerine uyarak inceleyecek olan Les Institutions Politiques’in konusu, pozitif hukuku ele alan l’Esprit des Lois’nın konusundan başka bir konudur.

Le Discours sur l’Inégalité bütün bir psikolojiyi içerir. Bu, Rousseau’nun 1743’ten beri ilişki kurduğu duyumcu Condillac’ın psikoloji anlayışına yakındır. Condillac’ın Essai sur l’Origine des Connaisances Humaines’i (1746) yayımlamasına Rousseau yardım etmiştir; aynı yazarın Traité des Systèmes’ini de tanıyordu ve her ne kadar Traité des Sensations (1755), Konuşma’nın meydana getirildiği tarihte daha yayımlanmamış ise de uzun zamandan beri hazırlanmakta olan bu eserdeki tezleri Rousseau herhalde biliyordu. Condillac’ın Rousseau’yu gerçekte hangi ölçüde esinlediğini bilmek, pek doğal olarak olanaksızdır. Biz ancak, pek çok noktada düşüncelerinin aynı olduğunu söyleyebiliriz. Herhalde bu sorun Konuşma’nın özgürlüğünü zedelemez; çünkü Condillac, insan aklının gelişimini yalnız bireylerde inceler; konuşma ise aklın, toplumlar boyunca gerçek bir tarihini meydana getirir. Bununla beraber, Rousseau’nun psikolojisinin materyalist kaynakları olduğunu göstermek ilgi çekici olacaktır; o Rousseau ki 1756’ya doğru La Morale Sensitive ou le Matérialisme du Sage isimli bir eser hazırlamaktaydı; bu eser Rousseau Ansiklopedistlerle kesin olarak bozuşunca bir yana bırakılmıştır. Diderot’nun öğütlerinden Rousseau’nun kendisi bahsettiğine göre Discours’u Ansiklopedistler de etkilemiştir. Fakat bu iki arkadaşın fikirlerini birbirinden ayırt etmek, hayli zordur. “İnsanların doğanın içinde milyonlarca yıl boyunca geliştikleri” temel kavramı, Diderot’nun l’Interprétation de la Nature’ünde belirtilmiştir. İnsanın gelişiminde tutkunun rolüne Rousseau’ nun dikkatini o çekmiş olabilir. Fakat Diderot ile Rousseau arasında temel bir ayrılık vardır ve bu ayrılıkta ilerde çıkacak çatışmanın tohumu sezinlenebilir. Diderot’ya göre insan doğası gereği sosyal bir varlıktır. Toplum içinde yaşamadan önce sürü halinde yaşardı. Demek ki uygarlık öncesi doğal haliyle toplum hali arasında kesin bir karşıtlık yoktur.

Ama 1755’te ne Diderot, ne de şüphesiz Rousseau, aralarındaki bu karışıklığın ileride doğabilecek sonuçlarını hesaplıyorlardı. Grimm’in Correspondance Littéraire’inde Konuşma için yazdığı yazı çok övücüydü. Grimm, o sıralar tam Diderot’nun fikirlerini anlatır.

Şimdi Rousseau’nun, uygarlık öncesi doğal halindeki insanı anlatmak için kimden esinlendiği kalıyor. Bu, tamamen özgün bir buluş değildir.

Kölelik toplumunda insanlar, daha özgür olarak yaşadıkları bir çağın anılarını henüz sürdürüyorlardı. Pek çok Grek ve Latin ozanının türküsünü söyledikleri, mutlu ve barış içindeki sakin bir "altın çağ" konusu böylece doğmuştur. Rousseau en azından, Latin ozanlarını tanırdı. Bunlar arasında Lucrèce'e ayrı bir yer vermek gerekir. De Rerum Naturae uygar insanlardan her bakımdan daha sağlam ve daha az umutsuz, o uygarlık öncesi vahşet halinde yaşayan insanın sert bir portresini çizer.

Modern çağda "iyi vahşi" konusu, Rouseau'nun iyi bildiği Montaigne'den bu yana gelişir (Essais Chapitre des Cannibales, 1/31). Birçokları gibi "efsanesi" değil, "konusu" diyoruz. Çünkü bu kadar gemicinin, tacirin, misyonerin, vahşi insanlar arasında geçen yolculuklarından döndükleri zaman onların ahlaki niteliklerini uygar insanlar aleyhine övmüş olmaları bir kolektif aldanışın sonucu değildir. 18. yy. filozofları, seyyahların anlattıklarını, insanın Hıristiyanlığı bilmeden de iyi olabileceğini, sosyal ve politik bütün rejimlerin insanlara aleyhinde savaşım verdikleri rejimden daha fazla mutluluk sağlayacağını kanıtlamak için şüphesiz daha da güzelleştirerek kullanmışlardır. Fakat seyyahların anlattıklarında gerçek bir esas var; onlar, ilkel komünist düzen içinde yaşayan insanları anlatırlar ve onlarda bizim toplumlarımızda artık yok olmuş bulunan erdemleri bulurlar. Tacite ile Fanimore Cooper arasında ortak ne vardır? İlkinde okuduğumuz, Germenlerdeki cesaret, yiğitlik ve topluluğa bağlılık erdemlerini, ikinci yazarda İraquois'larda yeniden buluruz. Şu halde 16., 17. ve 18. yy. seyyahlarını saf zavallılar olarak düşünmek yanlış olur. Onların vardıkları sonuçlar, Konuşma'da yeniden görülür ve ona gerçek bir temel verir. Bu seyyahlar arasında en fazla kültürlü oldukları için en ilgi çekici bilgileri verenler, Hıristiyanlığı bilmeyen vahşet halindeki insanı göklere çıkarmakta hiçbir çıkarı olmayan misyonerler oldukları için bu daha da doğrudur.

Rousseau, seyyahların anlattıklarını çok okumuştur. Baron de la Hontan'ın Mémoires de l'Amérique Septentrionale (1703)'ini okumuş olabilir. Macerasever bir asker olan La Hontan, Avrupa'dan bıkmış, iğrenmiş, Kızılderililerin yaşadıkları yerlere geçmiştir. Avrupalılar niçin kokuşmuştu? O, şöyle diyor:

> *Senin benim ayırımı olması... kanunları, yargıçları ve papazları olması... bir de üstelik mal mülkiyeti olması... Avrupalıların toplumunu bozup allak bullak eden kargaşalıkların biricik kaynağıdır.*

(Cilt: III)

Rousseau, Père Dutertre'in l'Histoire générale des Antilles habitées par les Français (2 cilt; 1667) eserini okumuştur. Karayipler ile ilgili bütün bilgilerini buradan almıştır. Père Labat'yı, Nouveaux Voyages aux îles d'Amérique'i (6 cilt; 1722) bildiği kesin değildir. Fakat La Condamine'i, Relation d'un vayage en Amérique méridionale (1745) ve Journal du voyage fait par l'ordre du roi à l'Equateur (1751)'ü bildiği kesindir. Özellikle Abbé Prevost'nun yönetimi altında yayımlanmış olan büyük derleştirmeye yani Historie générale des Voyages'a (1746-1770) sık sık değinmiştir. Konuşma'nın yayımlanmasından sonra da 1782'de çıkan ikinci baskısında, örneğin İspanyol Coréal gibi hikâyesi Prevost derleşiminde ancak 1757'de yayımlanmış olan yeni kaynaklar gösterildiğine göre okumaya devam ettiği anlaşılıyor.

Fakat hepsinin üstünde, bilimsel konuda zamanının en büyük otoritesi olan Bouffon'u okumuştur. Théorie de la Terre ve Histoire naturelle de l'home (1749) gibi Quadrupèdes'in ilk olarak ciltlerini de biliyordu. İnsan ve hayvan anatomisinin çeşitli sorunları üzerine olan notlardaki hemen bütün usavuruşlar ve kanıtlar Buoffon'dan esinlenmiştir. Fakat onu en çok ilgilendiren, özellikle, l'Homme'daki "İnsanların türleri" bölümü olmuştu. Bu bölüm, üstelik, çok sayıda seyyah öykülerine dayanır.

Sonunda şunu da ekleyelim: Uygarlık öncesi doğa halindeki insanın iyiliğini anlatan hayalci öyküler, 18. yy'da çoktu. Bunlardan biri, Fénélon'un Télémaque'ında bulunur ve özel mülkiyeti bilmeyen, özgürlüğün tadını çıkaran Bétiqué halkının temiz hayatını anlatır (VII. kitabın sonu). Rousseau, Fénélon'u iyi tanır, sayardı.

Konuşma'nın (Discours) Anlamı

Fakat bütün bunlar Konuşma'yı açıklamaz. Rousseau, çok ve yöntemli olarak okudu; cümlelerinin her birinin ardında, başka yazarların Rousseau'nun düşüncesine esas olan anıları vardır. Çünkü onun dehasının niteliklerinden biri, her zaman birine karşı düşünmesidir. Locke'u andığı zaman bu, Hobbes'a karşıdır veya tersine, Hobbes'u andığı zaman bu, Locke'a karşıdır. Bu bakımdan pek çok karşılaştırmalar yapılabilir; notlarımızda bunlardan bir miktarını göstermiş bulunuyoruz. Ama bunlara bakıp da Rousseau'yu bir aşırmacı gibi görmek ağır bir yanlışlık olur. Bundan başka o, bulduğu bütün öğeleri yeniden düşünmüş, benimsemiş ve bir diyalektik başyapıtına ulaşmıştır. Burada Engels'i uzun uzun anmak

gereklidir. Engels, Discours sur l'Inégalité'nin, Diderot'nun Le Neveu de Rameau'su ile birlikte, 18. yy. diyalektiğinin başyapıtlarından biri olduğunu söyledikten sonra bu düşüncesini daha ilerde geliştirir.

Son olarak, Dühring'in eşitlik öğretisinin onun solgun bir öykünmesinden başka bir şey olmadığı Rousseau'nun eşitlik öğretisi bile – ve üstelik Hegel'in doğumundan yirmi yıldan uzun bir süre önce– Hegel'in yadsımanın yadsıması ebe kadın görevini görmedikçe, gerçekleşemez. Ve bundan utanmak şöyle dursun, bu öğreti, ilk sunuluşunda hemen hemen çalımla kendi diyalektik kökeninin damgasını sergiler. Doğal ve yabani durumunda insanlar eşittir ve Rousseau daha o zaman dili doğa durumunun bir bozuluşu olarak aldığından, aynı türden hayvanlar arasındaki bu türün bütün genişliği içinde geçerli eşitliği, son zamanlarda Haeckel tarafından varsayım olarak (alales) dilden yoksun olarak sınıflandırılmış bulunan o insan-hayvanlara uygulamakta yerden göğe kadar haklıdır. Ama bu eşit insan-hayvanlar, kendilerini öbür hayvanlardan üstün kılan bir avantaja sahiptir: Yetkinleşebilirlik, zamanla gelişme olanağı ve bu, eşitsizliğin nedeni olmuştur. Demek ki Rousseau, eşitsizliğin doğuşunda bir ilerleme görmektedir. Ancak bu ilerleme, karşıt (antagoniste) bir ilerlemedir, aynı zamanda bir gerilemedir.

Bütün sonraki (doğal durumdan öteki) ilerlemeler, görünüşte bireyin yetkinleşmesine, ama gerçekte türün düşkünleşmesine doğru atılmış adımlar olmuştur. Metalürji ve tarımın icadı bu büyük devrimi meydana getiren iki zanaattir.

(Balta girmemiş ormanın işlenmiş toprak durumuna dönüşmesi ama mülkiyet aracıyla sefalet ve köleliğin de ortaya çıkması.)

> *İnsanları uygarlaştıran ve insan türünü bozan şey ozana göre altın ve gümüş, ama filozofa göre demir ve buğdaydır.*
>
> *(Discours)*

Uygarlıktaki her yeni ilerleme, aynı zamanda eşitsizlik yolundaki yeni bir ilerlemedir. Uygarlıkla doğmuş olan toplumun kurduğu bütün kurumlar, ilk ereklerinin tersine dönerler.

> *Başkalarını kendilerini köleleştirmek için değil, özgürlüklerini savunmak için halkların seçtiği sözgötürmez bir şey ve bu tüm siyasal hukukun temel kuralıdır.*

(Discours)

Ama yine de bu başkanlar zorunlu olarak halkların baskıcıları haline gelirler ve bu baskıyı doruğuna çıkartılmış eşitsizliğin yeniden kendi karşıtı haline dönüştüğü (despotun karşısında herkes eşittir, yani sıfıra eşittir), eşitlik nedeni durumuna geldiği noktaya kadar getirirler.

> *Eşitsizliğin son aşaması ve çemberi kapayan ve hareket noktamıza erişen son nokta, işte budur: Bütün bireyler, hiçbir şey olmadıkları ve uyruklarını efendinin isteğinden başka bir yasaları bulunmadığı için işte burada yeni baştan eşit duruma gelirler.*

(Discours)

> *Ama despot ancak zor sahibi olduğu sürece egemendir ve bu nedenle "yerinden atılabildiği anda, zora karşı söyleyecek hiçbir şeyin yoktur... Onu sadece güç yerinde tutuyordu, onu sadece güç devirir, böylece her şey doğal düzene göre olup biter.*

(Discours)

Ve böylelikle, eşitsizlik bir kez daha eşitliğe dönüşür, ama dilden yoksun ilkel insanın o eski doğal eşitsizliğine değil, toplumsal sözleşmenin yüksek eşitliğine. Baskıcılar baskı altına alınırlar. Bu yadsımanın yadsınmasıdır.

Demek ki, Rousseau'da sadece Marx'ın Kapital'inde izlenen düşünce gidişine insanı şaşırtacak kadar benzeyen bir düşünce gidişi değil, ayrıntıda bile Marx'ın kullandığı bütün bir diyalektik gelişmeler dizisinin kullanıldığını da görüyoruz: Özü gereği karşıt olan ve bir çelişki içeren süreçler; bir ucun kendi karşıtına dönüşümü ve de bütünün çekirdeği olarak yadsımanın yadsınması. Demek ki, Rousseau her ne kadar 1754'te Hegelci jargonu daha konuşamıyorduysa da yine de Hegel'in doğuşundan yirmi üç yıl önce, çelişkinin diyalektiği, Logos (deyi) öğretisi, Tanrıbilim, Hegelci veba vb. tarafından derinden derine kemirilmiş bulunuyor.[10]

Üniversiteden gelen eleştirilerin, Engels'in bu temel metnini bilmediklerini söylemekle kimseyi şaşırtmış olmayacağız. Bununla birlikte bu parça, örneğin, Voltaire'i izleyerek (onun mektubunu hiç değilse kısa ve nükteli olmak özelliği vardır) Rousseau'nun vahşilerin üstünlüğünü hiçbir

şey ayırmaksızın göklere çıkardığını ileri sürenlerin ve Schinz gibi, La Pensée de Rousseau (1929), doğal insan ülküsünün tamamen geleceğe ait olduğuna inanan birçoklarının da birçok yorum yanlışlığı yapmalarını önlemiş olurdu.

Rousseau, bundan daha derindir. Çağdışı olan filozoflar ilerlemeyi bir süreli zincir gibi düzgün bir yükseliş gibi gösterdikleri halde Rousseau, ilerlemenin çelişmeli, karşıtlı doğasını keşfetmiştir. Rousseau, Diderot'dan daha fazla dehaya sahip olduğu için değil de sınıfsal durumu nedeniyle halkın çektiklerini doğuran sömürmenin ağırlığını başkalarından daha fazla hisseder.

Konuşma ile ilgili olarak birçok sakınım yapılabileceği açıktır. Yöntem garip görülebilir; ilkel vahşinin hayatını anlatmak için Saint-Gérmain ormanında yapayalnız kalır ve kendi içine döner! Soyut yöntem! Gerçeklerle hiçbir ilişkisi olmayan hayalci rüya! Taine, kuruntuları ve düşleri ile o çok korkunç 1789 kargaşalığını harekete geçirmekle suçladığı 18. yy. düşünürlerinin eserlerini işte böyle gösteriyor. Elinizdeki Konuşma ilk bakışta ona hak verir gibidir.

Aslında Rousseau'nun yöntemi Diderot tarafından tanımı yapılan yönteme uyar:

"Belli başlı üç aracımız var: Doğayı gözleme, düşünme ve deney."

Bu sorunlarda deney söz konusu değildir. Rousseau, bilginlerin bir gün buna girişmelerini sadece dilemekle kalır. Gözlem, seyyahların anlattıklarıdır. Rousseau'nun bunları iyice incelediğini görmüştük. Fakat o, bunlar arasındaki çelişmelere ve boşluklara, bunlardaki bellisizliğe şaşakalmıştır ve gerçek filozofların insan üzerine ciddi araştırmalar yapmalarını isteyecektir. Bu oluncaya kadar tacirlerin ve misyonerlerin anlattıklarıyla yetinmek gerekir. Fakat bunlar şehirde, nedense, tek başlarına kalıp vahşileri hiç keşfetmezler. Bu nedenle Rousseau soyut düşünmeye başvurmak zorunda kalmıştır. Ama hiç değilse, elde edilmesi olası bütün bilgilerin elinin altında bulunduğunu saptayalım.

Düşünmesi onu yapayalnız, tek bir vahşiye götürür ki bunun gerçekle hiçbir ilgisi yoktur. Hiçbir bilgin, bugün, ilkel insanın her zaman grup halinde yaşamış olduğundan şüphe etmez. Rousseau'nun bu vahşisi, gerçekte karşılığı olmayan soyut bir kavramdır. Toplumun insana bütün getirdiklerini Rousseau, hayali bir işlemle, toplum insanından geri alır. Doğa bu değişmeye karşı koyan engelleri biriktirmiştir; örneğin, dilin

meydana çıkışı açıklanamaz ve Rousseau bunu açıklamak için Tanrıya başvurmaktan başka bir şey yapamaz.

Bu zayıflıklar gerçekten vardır; ama daha ileri gitmeyelim. Rousseau'yu, doğanın diyalektik birliğini Marx'tan önce keşfedememekle suçlamayalım. Marx, insanın, doğasını değiştirirken kendi kendini de değiştirdiğini göstermiştir. Demek ki insanla doğayı birleştiren sosyal emektir, üretimdir. Rousseau doğa ile toplum arasında metafizik bir karşıtlığa kapanır kalır, kendini bu soyut ve metafizik karşıtlık anlayışı içine hapseder. Fakat o, zamanının düşünürleri düzeyindedir. Onu Marksist olmadığı için kınamak bönlük olur.

Buna karşı birinci aşamayı, ilk insan topluluklarının belirmesi aşamasını geçtikten sonra Engels'in o kadar parlak bir anlatımla açıkladığı diyalektik dehası kendini gösterir ve istibdat yönetimine kadar giden bu tarihi gelişim tablosu, insanı dayanılmaz tarzda sarar, alıp götürür. Bunun içindir ki, Konuşma'nın daha az bilinen, daha az anılan ikinci bölümü bize birinci bölümden üstün görünür.

Bununla birlikte bu hayali "tek vahşi"nin meydana getirilişinde hiç değer bulmuyor da değiliz. Burada Rousseau'yu anlamak için onun düşüncesinin her zaman merkezinde bulunmuş olan bu eşitsizlik fikrinden hareket etmek gerekir. Denilebilir ki onun bütün eseri, sosyal eşitsizliğe karşı bir protesto zamanının çelişmelerini aşamayan ve bunların içinde bocalayan bir küçük burjuvazi sözcüsünün açıkça ilan ettiği bir protestosudur.

Eşitsizliğin kaynağını açıklamak durumunda olduğundan, bu eşitsizliğin sadece özel mülkiyetin ortaya çıkmasına dayandığını keşfeder ve özel mülkiyetin ortaya çıkmasını bir felâket sayar. Burada, o, esinlendiği bütün düşünürlere, zamanının bütün düşünürlerine karşı çıkar. Artık komünist tezlerin belirmeye başladığı Meslier, Morally, Mably gibi düşünürleri elbette ayrı tutmak gerekecektir; ama bu adamların hiçbiri, yetenek bakımından Rousseau ile kıyaslanamaz.

Demek ki Rousseau, mülkiyetin kaynağının doğada bulunduğunu reddetmeye, bunun sonucu olarak da, doğal hukuk okulu tarafından moda haline getirilen bu "uygarlık öncesi doğal hali"ni yeniden gözden geçirmeye kadar varmıştır. Hobbes hariç bütün düşünürler, uygarlık öncesi doğal halinde yaşayan insanda sosyal gelişmenin bütün olanaklarını bulmaya çalışırlar; böylece onlar, toplumu, bütün kurumlarıyla ve özellikle özel mülkiyet kurumuyla birlikte doğadan türetmeye çalışırlar. Rousseau ise

tersine, özel mülkiyetten, doğal ve önüne geçilmez bir olay olmak niteliğini ve itibarını çekip alır; onu bir tarih olayı olarak inceler. Aklın, tutkuların, bütün insan melekelerinin gelişimini de bir tarih olayı olarak inceler.

İnsanın uygarlık öncesi doğal hali gibi metafizik bir kavramı alıkoyuyorsa da bu doğal hali, hemen hemen içerikten yoksundur. İçi boştur. Geleneksel insan doğasında bulunan hemen hemen her şey tarihe bırakılmıştır. Hiçbir sosyal kurum, artık, temelini doğada bulmaz. İnsan mutsuz ise bu, şeylerin doğası ile ilişiği olmayan sosyal, politik sebeplerden ötürüdür. Böyle olunca, yeni politik ilkeler uygulayarak insanın mutluluğunu yeniden kurmak olasıdır.

Böyle bakılınca, Discours sur l'Inégalité, Rousseau'nun eserlerinin bütünü içinde yerini alır ve o yere yerleşir. Konuşma'da bir bireycilik patlaması görülmek istenmiş ve hemen ardından Le Contrat Social ile sert bir Devletçiliğe teslim olma olayının varlığı iler sürülmüştür. Rousseau'nun eserinde çelişmeler şüphesiz vardır; ama bu çelişmeler bu kadar basit değildir; şu veya bu eserindeki terimler soyut ve ötekilerden ayrı değildir. Bu çelişmeler, aslında, burjuva düşüncesinin, burjuva toplumunun çelişmeleridir ve bunlar eserlerinin her birinde belirtisiz, gizli olarak vardır. Rousseau, çok derinlere indiği için bunu sezer. Le Contrat Social, bu çelişmeleri çözümlemek için harcanmış, dokunaklı, ama boşuna bir çabadır.

Konuşma'ya göre insanın tarihi, şu şema ile gösterilebilir:

1- Başlangıçta tek başına, vahşi, gelişmemiş hayvan; hem barışçıl hem değil, ama mutlu değil; çünkü mutluluk, mutluluk bilincini varsayar.

2- İlk insan toplumları, insanın en mutlu olduğu çağ; doğa haline göre bir ilerlemeyi simgeler, fakat ilk düşkünlük belirtileri de bu çağda ortaya çıkar.

3- Özel mülkiyetin ortaya çıktığı, "insan toplumunun insanı". Zenginler mülklerini korumak için her grubun içindeki bütün insanlar arasında bir sözleşmeyle Devlet'i meydana getirmeyi düşünürler. Ama burada aldatmak amacıyla yapılan hileli bir sözleşme söz konusudur. Bu sözleşme, giderek zorbalığa kadar varır. Konuşma'nın son sayfaları, doğrudan doğruya, zamanının toplumunu hedef olarak alır.

4- Böyle sonuçlara varan hileli sözleşme yerine, Rousseau, herkesin bütün özgürlüğünü korumak için bütün özgürlüğünü feda edeceği, gerçek sözleşmeyi işleyip ortaya çıkaracaktır.

Şu halde görülüyor ki Le Contrat Social ile Discours sur l'Inégalité arasında hiçbir karşıtlık yoktur ve biri ötekinin uzantısıdır.

Rousseau, diyalektik bir yöntemle, toplum tarihinin taslağını çizmiş olma değerine sahiptir. Düşüncesinin açıklığı ve kesinliğiyle, tahlillerinin inceliği ve derinliğiyle, formüllerinin parlaklığıyla, tutkulu heyecan dolu üslubunun sıcaklığıyla, zamanının en yüce eserlerinden birini yaratmıştır. Bu başyapıt, bugün, ilerici insanların yüreğine seslenir çünkü Marx'ın yabancılaşma (aliénation) diyeceği, özel mülkiyete dayanan bütün toplumlarda insanın manevi yoksulluğunu bu kadar derinlik ve uzdillikle anlatan az kitap vardır.

Bibliyografya

Rousseau üzerine yazılmış olanlar büyük kitaplıkları doldurabilir. Oysa gariptir, Rousseau'nun, André Billy'nin Diderot veya Balzac'ı ile kıyaslanabilecek bir biyografisi yoktur. Birçok eleştirmen Rousseau'nun Confessions'dan kendi mahrem hayatı üzerine yaptığı açıklamaları tartışarak, eserin tarihi büyüklüğünü unutup, onu kötü bir çocuk veya bir manyak olarak ele almak eğilimine sahip olmuşlardır.

Fransızcada Rousseau üzerine yazılmış olan en iyi eserin, Bernard Groethuysen'in[11] eseri olduğunu sanıyoruz. Ne yazık ki o da ölümün yarım bıraktırdığı basit notlardan meydana geldiği için kuru bir kitaptır. Fakat Rousseau'nun üstün bir zekâ ile ve çok sıhhatli bir ruhla yorumlanan eserleri üzerinde derin bir bilgiye dayanır.

Discours sur l'Inégalité hakkında şu kaynaklara başvurulabilir: Jean Morel: Sources du Discours de l'Inégalité (Annales Jean-Jacques Rousseau, Tome: V, p. 119-198). Bu çok yararlı bir eserdir, fakat özellikle ayrıntıların karşılaştırmalarını içerir. Bütün politik sorunlarda M. Robert Derathe'nin kitabı, Jean-Jacques Rousseau et la science politique de son temps (Paris, 1950) –ki bu, bize çok yararlı oldu- Jean Morel'in kitabını aşar.

Discours'un metni için C. A. Vaughan'ın The Political Writings of Jean-Jacques Rousseau (Cambridge 1915. 2 vols.) eleştirmeli baskısındaki metni izledik. Bu, üç ayrı baskıya dayanır. 1755 baskısı; evvelce Rousseau tarafından yeniden gözden geçirilen ve tamamlanan bir metne göre ölümünden sonra Peyrou tarafından yapılan, "Oeuvres Coplétes" içindeki 1782 baskısı; nihayet, belki Rousseau tarafından gözden geçirilmiş bir kopyaya dayanan 1801 baskısı.

Bu üç baskı arasındaki farklar da ayrıca, sadece ayrıntılardadır. Confessions'u andığımız zaman, Groscluade (Les Classiques verts, 1947) baskısı söz konusudur.

II. BÖLÜM

DİJON AKADEMİSİ'NİN ÖNERDİĞİ

“İNSANLAR ARASINDAKİ EŞİTSİZLİĞİN KAYNAĞI NEDİR VE BU EŞİTSİZLİK DOĞA KANUNUNA MI DAYANIR?” SORUSU ÜZERİNE KONUŞMA

(Konuşmanın tam metni)

Jean-Jacques Rousseau

Notlarla İlgili Uyarı

Bu esere, benim rastgele çalışma adetime uygun olarak şuradan buradan bazı notlar ekledim. Bu notlar konudan bazen o kadar uzaklaşır ki asıl metinle birlikte okunması yararlı olmaz. Bu yüzden onları, Konuşma’nın sonuna, elimden geldiği kadar doğru yolu izleyerek serpiştirdim. Yeniden okumaya girişecek cesareti kendinde bulanlar; ikinci defasında, araştırmayı yapmakla eğlenebilecek ve notları izlemeye girişebileceklerdir; bu notları okumak, onları hiç okumayanların uğrayacakları zarardan daha az zarar verir.

Rasih Nuri İleri

Doğayı, yozlaşmış varlıklarda değil doğa kanunlarına uygun davranışta bulunan varlıklarda incelemek gerekir.

Aristoteles, Politika, Kitap I, Bölüm II

SUNUŞ

Cenevre Cumhuriyeti’ne[12]

Şanlı, çok saygıdeğer ve yüce Beyler:[13]

Yurduna açıkça benimseyebileceği saygılar sunmanın ancak erdemli yurttaşların hakkı olduğuna inandığımdan size halkın gözü önünde saygılarımı sunmaya layık olmak için otuz yıldır çalışıyorum. Çabalarımın yapamadığını kısmen olsun bu mutlu fırsat yerine getireceğine göre, bana bu yetkiyi veren hakka değil, daha çok, bana canlılık veren inancıma ve bu inancın bana verdiği büyük gayrete başvurmanın mümkün olacağına

inandım. Aranızda doğmuş olmak mutluluğuna sahip bir insan olmakla, doğanın insanlar arasına koyduğu eşitliği ve insanların kurmuş bulunduğu eşitsizliği, doğa kanununa en yakın ve topluma en yararlı tarzda, aynı yere, kamu düzeninin korunması ve bireylerin mutluluğu amacına elbirliğiyle yürüyecek biçimde bu Devlette mutlu bir ölçüde birleştirmiş olan aklı ve bilgeliği hatırlamadan nasıl olur da düşünebilirdim? Bir hükümetin kuruluş ve yapısında sağduyunun zorunlu kılabileceği en iyi özdeyişleri araştırırken, bunların sizin kuruluş ve yapınızda gerçekleşmiş bulunduğunu görerek çok şaşırdım. Şehrinizde doğmuş olmasaydım bile, en büyük üstünlüklere sahip olan ve her türlü yolsuzluğu bunlarla en iyi önlemiş gördüğüm bu insan toplumu tablosunu[14] başka insan toplumlarının gözleri önüne sermekten geri kalmazdım, sanırım.

Doğacağım yeri seçecek durumda olsaydım, insanların yetilerinin erimi yani iyi yönetilmek olanağı ile sınırlanmış büyüklükte olan, herkes kendi yaptığı işe yettiği için kimsenin kendi yükümlü olduğu işi yapmak üzere başkalarını görevlendirmek[15] zorunda olmadığı bir toplumu; herkes birbirini tanıdığı için karanlık manevraların ve erdemden doğan alçak gönüllülüğün halkın gözünden ve yargısından uzak kalamayacağı, birbirini bilip tanımak tatlı alışkanlığının yurt sevgisini kuru toprak sevgisi olmaktan çıkarıp yurttaş sevgisi haline getireceği bir Devlet'i seçerdim.[16]

Bütün hareketlerin ortak mutluluktan başka bir yere yönelmemesi için hükümdarın ve halkın sadece bir ve aynı çıkara sahip olduğu bir ülkede doğmak isterdim. Bu ise halk ile hükümdar aynı kişi olmadıkça gerçekleşmeyeceği için[17] ben, bilgece ılımlı demokratik bir hükümet ile yönetilen bir ülkede dünyaya gelmek isterdim.

Özgür yaşamak ve özgür ölmek, yani ne benim ne de herhangi birinin, kanunların onurlu boyunduruğunu başka hiçbir boyunduruğa koşulmamak için yaratılmış en gururlu başların daha da uysallıkla taşıdığı bu kurtarıcı ve yumuşak boyunduruğu, silkip atamayacağı tarzda kanunlara boyun eğerek yaşamak ve ölmek isterdim.

Şu halde Devlet içinde hiç kimsenin kendisinin Kanun'un üstünde olduğunu söyleyememesini ve dışardan hiç kimsenin Devlete kanun dışında bir şeyi zorla kabul ettirmemesini isterdim. Çünkü bir hükümetin kuruluşu ve yapısı ne olursa olsun orada Kanuna boyun eğmeyen tek bir kişi varsa, bütün ötekiler, zorunlu olarak, onun keyfine ve insafına bağlı hale gelirler; [18]a bir ulusal şef ile bir de yabancı şef varsa bunların arasında yetkiler

nasıl paylaşılmış olursa olsun, bunlardan birine itaat edilmesi ve Devletin en iyi şekilde yönetilmesi olanaksız olur.

Yeni kurulmuş bir cumhuriyet bazı iyi kanunlara sahip olsa bile, yönetimin belki de o an için gerekli olmayan bir tarzda kurulmuş olduğu, yeni yurttaşlar için elverişli olmadığı ya da yeni yurttaşların bu yönetim için elverişli olmadığı, Devletin daha doğar doğmaz sarsılacağı ya da yıkılacağı korkusundan orada yaşamak istemezdim. Çünkü özgürlük buna alışık olan sağlam, gürbüz huyları beslemek ve güçlendirmek için uygun ama yapısı böyle olmayan zayıfları, narinleri ezen, yıkan, sarhoş eden güçlü ve lezzetli besin maddeleri ve iyi cins şaraplar gibidir. Efendiler tarafından yönetilmeye alışmış olan insanlar, artık onlardan vazgeçemezler. Bunlar boyunduruğu silkip atmaya kalkışırlarsa özgürlükten o kadar uzaklaşırlar ki özgürlüğe karşıt olan dizginsiz, aşırı bir başıboşluğu özgürlük diye aldıklarından yaptıkları devrimler, onları hemen her zaman zincirlerini daha ağırlaştırmaktan başka bir şey yapmayan baştan çıkarıcıların eline düşürür. Bütün özgür insanların modeli olan Roma halkı Tarquinslerin baskısından çıkmakla hiç de kendi kendini yönetecek duruma girmiş olmadı. Köleliğin ve zorla yüklenen utanç verici angaryaların aşağılaştırıp değerden düşürdüğü bu halk, önceleri en büyük bilgelikle yönetilmesi gereken ahmak bir topluluktan başka bir şey değildir; özgürlüğün kurtarıcı havasını teneffüs etmeye yavaş yavaş alıştı; zorba yönetim altında umutsuzluğa düşmüş, daha doğrusu sersemleşmiş olan bu halk, sonunda bütün insanların saygıdeğer olmalarını sağlayan sert töreleri ve cesaretin verdiği gururu kazandı. Demek ki kendime yurt olarak, eksikliği geriye doğru zamanın karanlığında kaybolan, sakinlerinde cesareti ve yurt sevgisini pekiştiren saldırılardan başkasına uğramamış bulunan, uzun süreden beri bilgece bir bağımsızlığa alışmış yurttaşların sadece özgür değil, ama bir de bu özgürlüğe layık olarak yaşadıkları mutlu, yatışık, sakin bir cumhuriyet aramam gerekirdi.

Kendime, kanlı istilalar sevdasından mutlu bir güçsüzlükle vazgeçmiş, daha da iyisi, kendisi başka bir Devlet’in istila alanı olmak korkusuna karşı teminatlı bir yurt; onu ele geçirmeye istekli olmayan, başkalarının istilalarını önlemekte de çıkarı olan komşulara sahip, kısacası komşuların hırsını uyandırmayan, gerektiği zaman da bu komşuların yardıma koşacağına haklı olarak güvenebilen bir serbest şehir seçmeyi isterdim. Bunun sonucu olarak bu yurdun, kendinden başka korkacağı kimse olmayacak, yurttaşları silah talimi yaparlarsa bu, savunma gereğinden çok,

onlarda, özgürlüğe o kadar yaraşan, özgürlük zevkini besleyen, savaşçılık ateşini ve cesaretin kazandırdığı gururu ayakta tutmak için olacaktır.

Kanun yapma hakkının bütün yurttaşlar arasında ortak olduğu bir ülke arardım; aynı toplum içinde birlikte yaşamanın hangi şartlar altında daha elverişli olduğunu onlardan daha iyi kim bilebilir? Fakat devlet reislerini ve devletin yaşamasında en fazla çıkarı olanların, devletin selâmetinin çoğu zaman bağlı bulunduğu tartışma ve oylamaların dışında bırakıldıkları, basit yurttaşların kullandıkları haklardan, saçma bir tutarsızlıkla, yöneticilerin (magistrats)[19] yoksun bırakıldıkları Roma tipi halk oylamalarını uygun bulmazdım.

Tersine, çıkarcı ve yanlış tasarıları ve Atinalıları sonunda yok etmiş olan tehlikeli yenilikleri önlemek için herkesin kendi keyfine göre kanunlar önermek yetkisine sahip olmamasını; bu hakkın sadece yüksek görevlilere (magistrats) ait olmasını; onların da bu hakkı ölçülü kullanmalarını; halkın bu kanunları uygun gördüğünü bildirirken çok ihtiyatlı olmasını; kanunların törenle yayınlanmasını; temel kuruluş ve yapı değiştirilip sarsılmadan önce, kanunları değerli ve saygıya layık kılan şeyin onların çok eski olmaları olduğuna, halkın her gün değiştiğini gördüğü kanunları küçümsediğine eski alışkanlıkların –daha iyilerini yapmak bahanesiyle- ihmal edilmesine alışınca daha küçük fenalıkları düzeltmek için daha büyük fenalıklar getirildiğine inanmaya vakit bulunmasını isterdim.[20]

Hele halkın yüksek görevlilerden vazgeçebileceğini ya da onlarda sadece dar ve iğreti bir otorite bırakabileceğini sandığı, sivil işlerin yönetimini ve kanunların yürütülmesini sıkıntısızca elde bulundurduğu, bu yüzden de ister istemez kötü yönetilen bir cumhuriyetten kaçardım; uygarlık öncesi doğal halinden henüz çıkmış olan hükümetlerin kaba kuruluş ve yapısı böyle olmuş olsa gerektir; Atina Cumhuriyeti'ni ortadan kaldıran kusurlardan biri de bu olmuştur.

Herkesin kanunları onaylamakla, onlara yürütülme gücü sağlamakla, şeflerin raporları üzerine, kurul halinde en önemli kamu işleri üzerinde kararlar vermekle yetindiği; saygı duyulan mahkemelerin kurulduğu, bunların çeşitli bölümlerinin birbirinden dikkatle ayrıldığı, adaleti ve hükümeti yönetmek için her yıl yurttaşların en yetenekli, en dürüst olanlarının seçildiği; böylece yüksek görevlilerin erdeminin halkın bilgeliğini belli ettiği, yüksek görevlilerle halkın birbirine onur verdiği bir cumhuriyetçi seçerdim. Öyle ki kamudaki genel anlaşma düzenini bazı uğursuz anlaşmazlıklar bozacak olursa, o körlük ve yanlışlıklar zamanında

bile ılımlı davranışlara, karşılıklı hatır saymaya, içten ve sürekli bir barışıklığın işareti ve güvencesi olan kanunlara ortak saygı görülsün.

Şanlı, çok saygıdeğer ve yüce Beyler!

Kendim için seçeceğim yurtta arayacağım üstünlükler bunlar olurdu. Tanrının inayeti bunların arasına bir de hoş bir konum, ılımlı bir iklim, verimli bir toprak ve göğün altında bulunabilecek en tatlı görünümü katmış olsaydı, ben de mutluluğumu tamamlamak için bu mutlu yurdun koynunda, bütün bu nimetleri tatmaktan, yurttaşlarımla en tatlı ilişkiler içinde esenlikle olanlar gibi insanlığın, dostluğun, erdemin gereklerini uygulayarak, kendimden sonraya iyi bir insanın, dürüst, erdemli bir yurtseverin şerefli anısını bırakarak yaşamaktan başka bir şey istemezdim.

Eğer daha az mutlu olsaydım ya da aklım başıma daha geç gelmiş olsaydı, bu yüzden hastalıklı, bitkin bir hayatı, sakınmasız bir gençlik hayatının beni yoksun bıraktığı sakinlik ve barışa boş yere yanarak, başka diyarlarda tüketmek durumuna düşseydim bile, gene de kendi yurdumda yararlanamayacağım bu duyguları hiç değilse kendi ruhumda besleyip yaşatırdım. Uzakta kalmış yurttaşlarım için beslediğim şefkatli, çıkar gözetmeyen bir sevgiyle dolu olarak onlara kalbimin derinliklerinden gelen şu demeci verirdim:

“Aziz yurttaşlarım: –ya da hem kanunlar hem de kan ilintileri hem hepinizi birleştirdiği için– Kardeşlerim! Yararlandığımız ama belki de hiçbirinizin bunları yitirmiş bulunan benim kadar değerini hissetmediği nimetleri de aklıma getirmeden sizleri düşünemem benim için hoş bir şeydir. Sizin politik ve uygar hayatınız üzerinde düşündükçe, insanlara ait şeylerin ve durumların bundan daha iyi olabileceğine o kadar daha az inanabiliyorum. Bütün öteki hükümetlerde, devlete en büyük iyiliği sağlamak söz konusu olduğu zaman her şey fikir halinde projelerle ve olsa olsa basit olanaklarla sınırlı kalır. Sizin ise mutluluğunuz tamdır, bu mutluluğu tatmanızdan başka hiçbir şey gerekli değildir. Tam anlamıyla mutlu olmanız için mutlu olmakla yetinmeyi bilmekten başka bir gereksinmeniz yoktur. Kılıçla kazanmış, yeniden elde etmiş olduğunuz, iki yüzyıl boyunca akıl ve cesaretle koruduğunuz egemenliğiniz nihayet herkes tarafından tam olarak tanınmış bulunuyor. Şerefli antlaşmalar sınırlarınızı tayin ediyor, haklarınızı sağlıyor, sükunetinizi ve rahatınızı pekiştiriyor. En yüksek aklın emrettiği, saygıdeğer dost devletlerin de güvence altında bulundurduğu temel yönetim kuruluşunuz ve yapınız mükemmeldir; devletiniz sükunet içindedir; savaşlardan, saldırganlardan korkmanız için

sebep yok; elinizle yaptığınız ve kendi seçtiğiniz dürüst yöneticiler tarafından yürütülmekte olan uygun kanunlardan başka efendiniz yok. Siz, ne zevk düşkünlüğü ile gevşeyecek, boş zevkler içinde asıl mutluluğun ve sıhhatli erdemlerin tadını kaybedecek kadar zengin; ne de kendi çalışmanızla elde edemediğiniz şeyleri sağlamak için başkalarının yardımına bağımlı olacak kadar fakirsiniz. Büyük milletlerde ancak aşırı vergilerle sağlanabilinen bu değerli özgürlüğün korunması size hemen hiçbir şeye mal olmuyor.

“Keşke bu kadar bilgece, bu kadar mutlu bir şekilde kurulmuş olan bir cumhuriyet, yurttaşlarının mutluluğu için bütün insanlara da örnek olarak uzun süre dayanabilse! İşte sizin ileri sürmeniz gereken biricik dilek, göstermeniz gereken biricik özen budur. Bundan böyle size düşen görev, sadece mutluluğunuzu sağlamak değil çünkü atalarınız sizi bu sıkıntıdan kurtarmışlardır; bu mutluluğu iyiye kullanmak akıllılığını göstermek suretiyle, onu sürekli kılmaktır. Varlığınızı korumanız süreli birliğinize, kanunlara boyun eğmenize, kanunlar yürüten yöneticilere göstereceğiniz saygıya bağlıdır. Yüreğinizde en küçük bir acılık ya da güvensizlik tohumu kaldıysa onu, er geç sizin mutsuzluklarınızı ve devletin yıkılmasını doğuracak tehlikeli bir maya olduğu için hemen yok etmekte acele ediniz. Kalbinizin derinliklerine inmenizi, vicdanınızın gizli sesine danışmanızı yalvarırım. Hiçbiriniz, bütün dünyada, sizin yöneticilerinizden daha dürüst, daha bilgili ve görgülü, daha çok saygıdeğer bir kurul gördü mü? Bu topluluğun bütün üyeleri sizlere ılımlılık, sade töreler, kanunlara saygı ve en içten uzlaştırma örneği vermiyorlar mı? Öyleyse aklın erdeme göstermeye borçlu olduğu güveni bu bilge şeflere, kısıntısızca gösteriniz; onları sizin seçtiğinizi, buna layık olduklarını bu yüksek onurlara sizin getirmiş olduğunuz kişilere gösterilmesi gereken saygı ve onurun zorunlu olarak gene size ait olacağını düşününüz. Kanunların ve kanunları savunanların otoritesinin yürürlükte olmadığı bir yerde hiç kimse için güvenlik ve özgürlük varolamayacağını bilmeyecek kadar bilgisiz değilsiniz. Sizin gerçek bir ilgi, görev ya da akıl gereği olarak yapmaya her zaman zorunlu olacağınız bir şeyi kendi isteğinizle ve haklı bir güvenle yapmanızdan başka bir şey söz konusu değildir. Anayasanın savunulması konusunda suçlu ve tehlikeli bir kayıtsızlığa kapılıp aranızdaki en aydın, en gayretli olanların bilge görüşlerine gereğinde başvurmak gereksinmesini asla saklamayın; hakkaniyet, ılımlılık, en saygıdeğer ciddiyet sizin bütün girişimlerinizi düzenlemeye, bütün dünyaya örnek olarak gururlu, alçak gönüllü,

özgürlüğüne olduğu kadar ününe ve onuruna karşı da kıskanç bir hak göstermekte devam etsin. Son öğüdüm de şu: Gizli nedenleri, çoğu kez konularını teşkil eden eylemlerden daha tehlikeli olan kötü yorumlara ve zehirli konuşmalara kulak vermekten kendinizi özellikle koruyunuz. Sadece hırsızlar yaklaştığı zaman havlayan iyi ve sadık bir bekçi köpeğinin ilk haykırışları ile bütün bir ev halkı uyanır, tetikte bekler ama herkesin huzurunu durmadan kaçıran, devamlı ve yersiz uyarmaları bunlara gerekli olduğu zaman da kulak verilmemesinden başka bir sonuç vermeyen, haddini bilmez, yaygaracı hayvanlardan da herkes nefret eder."

Ve siz şanlı, çok saygıdeğer ve en yüce Beyler!

Siz özgür bir halkın soylu ve saygıdeğer yüksek görevlileri, sizlere saygılarımı ve hizmetimi ayrıca sunmama izni veriniz. Dünyada sahibine ün ve onur kazandıran bir rütbe varsa o da yetilerin ve erdemlerin kazandırdığı, sizlerin sahip olmaya layık bulunduğunuz, yurttaşlarınızın sizi yükselttiği mevkilerdir. Yurttaşlarınızın kendi erdemleri, sizinkilere yeni bir parlaklık katıyor; başkalarını yönetebilecek güçte insanlar tarafından kendilerini yönetmek için seçilmiş olan sizleri başka yüksek görevlilerden –özgür bir halk, özellikle yönetmekle onur kazandığınız halk, bilgisi ve aklıyla, başka devletlerin ahalisinden üstün olduğu, kadar– sizi üstün buluyorum.

En iyi izlenimlerden biri olarak kalması gereken, kalbimde hep yaşayacak olan bir örneği anmama izin verilsin. Bana hayat vermiş olan, çocukluğum boyunca, sizlere gösterilmesi gereken saygıyı bana öğretmiş bulunan erdemli yurttaşın anısını tatlı bir heyecan duymadan hatırlayamıyorum. Onu, hâlâ ellerinin emeğiyle yaşar ve ruhunun en yüce doğrularla besler görüyorum. Tacite'i, Plutarque'ı ve Grotius'ü onun önünde, onun iş aletlerine karışmış olarak görüyorum. Onun yanı başında, babaların en iyisinin[21] şefkatle öğrettiklerini çok az verimle öğrenen, sevgili bir oğul görüyorum. Ama çılgın bir gençliğin sapıtmaları bana, bu çok bilgece dersleri bir süre için unutturduysa da ne mutlu ki, kötülüğe biraz eğilimli de olsa, yüreğin katıldığı bir eğitimin bir süreliğine yitirilmesinin zor olduğunu tatmış, denemiş bulunuyorum.

Şanlı, çok saygıdeğer ve en yüce Beyler! Yönettiğiniz devlette doğmuş olan yurttaşlar, hatta basit hemşeriler işte böyledirler; başka uluslarda işçi ve hak adı altında o kadar küçük görülen, haklarında o kadar yanlış fikirler beslenen bu okumuş, sağduyu sahibi insanlar, işte böyledirler.[22] Sevinçle, açıkça söyleyeyim ki babamın yurttaşları arasında seçkin bir kişi değildi; hepsi nasılsa o da öyleydi; ama bu haliyle onun arkadaşlığı en dürüst

hemşeriler tarafından aranmış, verimli olarak beslenmiştir. Doğuş ve doğal haklar bakımından olduğu gibi eğitim bakımından da eşitiniz olan, oysa kendi istekleriyle bir de sizin erdeminize karşı borçlu bulundukları, karşılığında sizin onlara teşekkür borçlu olduğunuz üstünlük bakımından sizden aşağı olmayan kabul eden bu insanların sizden bekleyebilecekleri saygıdan bahsetmek, çok şükür, bana ait olmadığı gibi gerekli de değildir. Yöneticiler için gerekli olan vakarı tatlılıkla, alçakgönüllükle ne kadar hafiflettiğinizi, size itaat ve saygı borçlu olanlara sizin ne kadar saygı ve özen gösterdiğinizi büyük bir sevinçle öğreniyorum. Bu davranış, adalet ve bilgelik doludur; yeniden görmemek için unutulmaları gereken tatsız anıları bellekten gittikçe daha fazla uzaklaştırmak için gerekli ve uygundur. Bu davranış, adaletli ve yücegönüllü olan bu halk görevini bir zevk haline getirdiği, size şeref vermeyi doğal olarak istediği, kendi haklarını savunmakta en ateşli olanların sizin haklarınıza saygı duymakta en ileri gidebilecek olanlar olduğu ölçüde de akıllıca bir davranıştır.

Bir uygar toplumun başlarını o toplumun şanını ve mutluluğunu sevip istemelerine şaşmamak gerekir; fakat kendilerini yüksek görevli olarak, daha doğrusu sağlam ve yüce bir vatanını efendileri olarak görenlerin, kendilerini besleyen vatan toprağına karşı sevgi göstermeleri, insanların iç dirliği bakımından aşırıdır.[23] Kendi lehimize böyle bir ayrıcalık yapabilmek, kutsal kuralların bu gayretli taşıyıcılarını, ruhların bu saygıdeğer yöneticilerini, canlı ve tatlı uzdilliliği İncil'in öz sözlerini kalplere o kadar iyi ileten, bu öz sözleri önce kendileri uygulayan bu rahipleri en iyi yurttaşlarımızın arasına koyabilmek, benim için ne kadar hoş oluyor! Büyük kürsü sanatının Cenevre'de ne büyük bir başarıyla yürütüldüğünü herkes bilir. Fakat insanlar başka türlü söyleyip başka türlü hareket edilmesine çok alışık oldukları için[24] Hıristiyanlık ruhunun, törelerinin aziz tutulmasının, kendine karşı sert ve insafsız ama başkalarına karşı yumuşak olmanın bakanlarımızda[25] hangi ölçülere kadar yürürlükte olduğunu az kişi bilir. Bir Tanrıbilimciler topluluğu ile edebiyatçılar arasında bu kadar mükemmel bir birlik örneği göstermek, belki de sadece Cenevre şehrine özgüdür. Ben bu devletin ölümsüz ve sonsuz sükuneti umudumu, büyük ölçüde bunların ünlü bilgelikleri ve ılımlılıkları üzerine, bunların devletin refahı için gösterdikleri çaba üzerine dayandırıyorum; hayret ve hürmetle karışık bir zevkle onların; tarihte nice örnekleri bulunan barbar kutsal kişilerin korkunç özdeyişleri ile sözümona Tanrı kanunlarını, yani kendi çıkarlarını desteklemek için –kendi kanunlarına her zaman

hürmet edileceğinden emin– başkalarının kanununu cömertçe harcamalarına karşı ne kadar dehşet duyduklarını izliyorum.[26]

Cumhuriyetin, yumuşaklığı ve bilgeliği barış ve iyi töreleri ayakta tutan, öteki yarının mutluluğunu yapan, değerli yarısını, yani kadınları unutabilir miyim? Sevimli ve erdemli hanım yurttaşlar, sizin cinsinizin kaderi, her zaman bizim cinsimizi yönetmek olacaktır. Sizin, etkisi sadece evlilik birliğinde görülen iffetli gücünüz, iyi ki kendisini ancak devletin şanı ve kamunun mutluluğu yolunda duyurur. Kadınlar Sparta'da bu yolla hükmederlerdi; Cenevre'de de hükmetmeyi siz bu yolla hak ediyorsunuz. Şefkatli bir eşin ağzından onurun, aklın sesi çıkınca buna hangi barbar erkek dayanabilir? Sizden aldığı parlaklıkla güzelliğe en uygun gibi görünen sade ve mütevazı süslerinizi gören herkes, anlamsız, boş lüksü küçümser. Sevimli, masum egemenliğinizle, usulca sokulan zekânızla, devlet içinde kanunların sevilmesini, yurttaşlar arasında duygu birliğini devamlı olarak sürdürmek; ayrı ayrı aileleri mutlu evliliklerle birleştirmek vereceğiniz derslerle, tutumunuzdaki alçakgönüllü zarafetle, gençlerimizin başka diyarlardan getirdikleri sapıklıkları düzeltmek sizin elinizdedir. O yabancı ülkelerde o kadar yararlı şeyler varken, yitik kadınlar arasında edindikleri çocukça eda ve acayip havayla birtakım çalışmalara, özgürlüğün değerini hiç karşılamayan çeşitli bağımlılıklara hayranlığı alıp getiriyorlar. Öyleyse siz, şimdiye kadar olduğunuz gibi hep törelerin iffetli bekçisi, tatlı barış bağları olmakta, kalbin ve doğanın haklarını görev ve erdem yararına değerlendirmekte devam ediniz.

Yurttaşların ortak mutluluğu ve cumhuriyetin şanı konusundaki umutlarımı böyle inançlara dayandırırken olayların beni hiç yalanlamayacağını umarım. Cumhuriyetin bütün bu üstünlüklere rağmen, çoğu gözleri kamaştıran, verdiği çocukça ve uğursuz zevk mutluluğun ve özgürlüğün en büyük düşmanı olan pırıltıyla parlamayacağını itiraf ederim. Sefih gençler kolay elde edilen zevklerin, sonra da uzun süren pişmanlıkların ardında dolaşsın dursun; sözde zevk sahibi kimileri de başka yerlerde sarayların büyüklüğüne, giysilerin güzelliğine, döşemelerin üstün güzelliğine, görünüşlerin şatafatına, zevk düşkünlüğünün, lüksün bütün inceliklerine hayran olsunlar. Cenevre'de sadece insanlar bulunacaktır ama böyle bir görünümün de bedeli vardır ve bu görünümün peşinde olanlar da öteki zevklerin hayranları kadar değerli olacaklardır.

Şanlı, çok saygıdeğer ve en yüce Beyler! Sizin ortak gönencinize duyduğum ilginin saygılı kanıtlarını hepiniz aynı iyilikle lütfen kabul

etmeye tenezzül ediniz. Kalbimin içini böyle dökerken patavatsızca bir taşkınlıktan suçlu isem bunu bir yurtseverin şefkatli bağlılığına, hepinizi mutlu görmekten daha yüksek hiçbir mutluluk gözetmeyen bir insanın ateşli ve meşru çabasına bağlamanızı dilerim.

Şanlı, çok saygıdeğer ve en yüce Beyler!
En derin saygılarımla,
Çok alçakgönüllü ve söz dinler kulunuz ve yurttaşınız.

ÖNSÖZ

İnsanların sahip oldukları bilgiler içinde en fazla yararlı ve en az ilerlemiş olanı, insan hakkındaki bilgi gibi görünüyor;b Delphes Tapınağı'ndaki yazıtın, tek başına ahlakçıların bütün iri kitaplarından çok daha önemli ve güç bir temel kural içerdiğini söylemeye cesaret ediyorum.[27] Bu yüzden bu Konuşma'nın konusunu, felsefenin önerebileceği en ilginç ama filozofların çözümleyebileceği en çetin sorunlardan biri sayıyorum; çünkü insanlar kendilerini tanımaya başlamazsa, insanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı nasıl bilinebilir?

İnsanın doğuştan gelen yapısında zamanının ve nesnelerin ard arda yarattığı bütün değişimlerin arasından doğanın kendisini şekillendirdiği şekilde görmeyi nasıl başaracaktır ve kendi ilkel durumuna şartların ve gelişmelerin yaptığı ekler veya değişiklikler ile kendi özüne bağlı olan hususları nasıl birbirinden ayırt edebilecektir? Ardı arası kesilmeden yeniden doğan binlerce nedenin, edinilen birçok bilgi ve hatanın, vücut yapılarının uğradığı değişikliklerin ve tutkuların süreli etkisinin toplumun, bağrında değişikliğe uğrattığı insan ruhu hemen hemen tanınmayacak hale gelecek kadar görünüş değiştirmiştir. O, zamanın, denizin ve fırtınaların biçimsizleştirdiği ve artık bir Tanrıdan çok yırtıcı bir hayvana benzettiği Glaucus'ün[28] heykeli gibidir. Artık onda belirli ve değişmez ilkelerle hareket eden bir varlık yerine, Yaradanın damgasını vurduğu o göksel ve görkemli sadelik yerine, ancak düşündüğünü sanan tutku ile sayıklama halindeki anlık (enterdemend) arasındaki çirkin çelişme bulunur.

Bundan da kötüsü var; insan türünün bütün ilerleyişi, onu durmadan ilkel durumlarından uzaklaştırır; bu yüzden yeni bilgiler biriktirdikçe, bütün bilgilerin en önemlisini elde etmek aracını daha fazla yok etmiş, bir anlamda, insanı incelemek zorunluluğuyla onu tanımak olanağı dışına çıkarılmış bulunuyoruz.

Çeşitli maddi sebepler bugün gördüğümüz değişik türleri meydana getirmeden önce her türdeki hayvanlar birbirine eşitti; insanlarda da durumun öyle olduğu genellikle kabul edilir; insanları birbirinden ayırt eden ayrımların ilk kaynağını, insanın yapısındaki bu birbirini izleyen değişmelerde aramak gerektiği, kolayca anlaşılır. Aslında, hangi yolla olursa olsun varılan bu ilk değişmelerin birdenbire ve hep aynı tarzda, bir türün bütün bireylerini değiştireceği düşünülemez. Fakat kimileri mükemmelleşir veya bozulurken ve doğasında var olmayan iyi veya kötü değişik nitelikler edinirken, kimileri de başlangıçtan gelen ilk durumlarında daha uzun süre kalmamışlardır. İnsanlar arasında ilk eşitsizlik kaynağı da budur, bu eşitsizliğin böyle genel olarak kanıtlanması, gerçek sebeplerini belirtmekten daha kolaydır.

Öyleyse okuyucularım, benim anlaşılması bana çok zor görünen bir şeyi anlamış olmakla övünmeye cesaret ettiğimi akıllarına getirmemelidirler. Birtakım usavurmalara giriştim, görünüşe dayanan bazı sanılara varmak tehlikesini göze aldım; bunları yaparken sorunu çözümlemek umudundan çok aydınlatma, gerçek durumuna indirgemek niyetiyle hareket ettim. Sonuna varmak kimse için kolay olmamakla birlikte, başkaları aynı yolda kolayca daha ileri gidebilirler; çünkü insanın bugünkü doğasında doğuştan olanla yapma olanı birbirinden ayırmak ve artık var olmayan, belki hiç var olmamış olan ama gene de şimdiki durumumuzu doğru yargılamak için hakkında doğru kavramlara sahip olmamız gerekli olan bir durumu tanımak hafif bir girişim değildir. Bu konuda sağlam gözlemler yapmak için alınması gereken tam tedbirleri belirlemeye girişecek olanın sanıldığından daha fazla felsefeye sahip olması da gereklidir. Aşağıdaki sorunun, iyi bir çözümü, yüzyılımızın Aristoteles'lerine ve Pline' lerine layıktır: "Doğal insanı tanımayı başarmak için ne gibi deneyler gereklidir ve toplumun bağrında bu deneyleri yapmak için gerekli araçlar nelerdir?" Ben bu meseleyi çözümlemeye girişmekten uzağım; ama büyük filozofların bu deneyleri yönetmeye pek yeterli olmayacakları, güçlü hükümdarların da bu deneyleri yapacak kadar yeterli olmadıkları cevabını vermeye cesaret edecek kadar bu sorun üzerinde düşünmüş olduğumu sanıyorum. Bu öyle bir yarışmadır ki başarıya ulaşmak için bu iki yönde gerekli sebat olmadan daha doğrusu gerekli bilgi ve iyi niyet birbirini izlemedikçe katılmak akıl kârı değildir.

Yapılması bu kadar güç ve şimdiye kadar da üzerinde bu kadar az düşünülmüş olan bu araştırmalar, gene de insan toplumunun gerçek

temelleri bilgisinden bizi yoksun bırakan birçok zorluğu ortadan kaldırmak için elimizde kalan biricik araçtır. Doğal hukukun gerçek tanımına bu kadar belirsizlik, bu kadar anlaşılmazlık veren insan doğası konusundaki bu bilgisizliktir: Burlamaqui'nin dediği gibi, "çünkü hukuk fikri ve hele doğal hukuk fikri, açıkça, insan doğasına ilişkin fikirlerdir. Demek ki," diye devam ediyor, "bu bilimin temel ilkelerini insanın kendisi bu doğasından, yapısından ve durumundan çıkarmak gereklidir."

Bu önemli sorunu ele alan yazarlar arasında pek az anlaşma hüküm sürdüğünü görmek, şaşırtıcı ve utanç vericidir. En ağırbaşlı yazarlar arasında bile bu nokta üzerinde aynı görüşe sahip iki tanesi zor bulunur. Aralarından birinin en temel ilkeler üzerinde söylediği yalanlamayı görev bilir görünen eski filozofları bir yana bırakalım; Roma hukukçuları insanı ve bütün öteki hayvanları, ayırt etmeden aynı doğa kanununa bağlı tutarlar; çünkü onlar bu isim altında, doğanın buyurduğu kanundan çok, doğanın tabi olduğu kanunu düşünürler ya da bu hukukçular, "kanun" sözünü, bütün canlı varlıklar arasında, onların ortak muhafazası için doğa tarafından kurulmuş olan genel ilişkilerin ifadesinden oluşmuş olarak almış göründükleri için bu böyledir. Çağdaşlar, kanun sözü altında töresel bir varlığa, yani söyleneni anlayan, özgür, başka varlıklarla ilişkileri içinde düşünülen bir varlığa buyrulmuş bir kuraldan başka bir şey tanımadıkları için doğal kanunun yetkisini akılla bezenmiş biricik hayvana yani insana hasrederler; fakat her biri bu kanunu kendi tarzında tanımlayarak bulmak şöyle dursun, hepsi onu o kadar metafizik ilkelere dayatırlar ki aramızda bile, bu ilkeleri kendilerinden bulmak şöyle dursun, anlayacak durumda çok az insan vardır. Kendi aralarında süreli çelişme halinde bulunan bu bilgin kişilerin bütün tanımlamaları ancak şu noktada birleşir: Çok büyük bir bilge ve derin bir metafizikçi olmadan doğa kanununu anlamak ve bunun sonucu olarak ona uymak olanaksızdır; bunun manası ise şudur: İnsanlar toplumun kurulması için toplumun bağrında ancak çok zahmetle, ancak çok az kişi için gelişen bilgileri kullanmak zorunda kalmışlardır.[29]

Doğayı çok az tanıdığımız ve "kanun" sözünün anlamı üzerine pek az anlaştığımız için doğal kanunun iyi bir tanımında anlaşmaya varmak zor olacaktır. Böylece kitaplarda bulunan bütün "doğal kanun" tanımlamaları tek biçimli olmamak kusurundan başka, insanların doğal olarak sahip olmadıkları birçok bilgiden çıkarılmış olmak kusurunu da taşırlar ve de insanların ancak doğa halinden çıktıktan sonra fikrini kavrayabilecekleri üstünlüklerden kaynaklanmış olmaları kusuruna sahiptirler. Ortak yarar

bakımından insanların üzerinde anlaşmaları uygun olacak olan kurallar araştırılmakla işe başlanır; sonra bunların evrensel uygulanmalarından doğacak yaradan başka bir kanıt olmadığı halde, bu kuralların toplamına doğa kanunu ismi verilir. Şüphesiz bu, tanımlamalar oluşturmanın ve nesnelerin doğasını hemen hemen keyfi yaklaştırmalarla açıklamanın çok rahat bir tarzıdır.

Fakat doğal insanı tanımadıkça onu kabul ettiği ya da onun yapısına en elverişli olan kanunu saptamayı istemek boşunadır.[30] Bu kanun konusunda açık olarak bütün görebileceğimiz şudur: Bir kanunun sadece “kanun” olması için boyun eğmek zorunda bıraktığının iradesinin bilerek boyun eğmesi gerekli olmasıyla kalmaz; ayrıca, bir “kanun”un “doğal” olması için dolaysız olarak doğanın sesiyle konuşması gereklidir.

Bize, insanları oldukları gibi görmekten başka bir şey öğretmeyen bilimsel kitapları bir yana bırakarak ve insan ruhunun ilk ve en basit faaliyetleri üzerinde düşünerek[31] akıldan önceliği olan iki ilkenin var olduğunu fark ettiğimi sanıyorum; bunlardan biri bizim refah ve varlığımızı korumamızı yakından, şiddetle ilgilendirir, ötekiyse bütün duyar varlıkların, hepsinden önce de hemcinslerimizin yok olmasını veya acı çekmesini görünce, doğal olarak içimizi hoşnutsuzluk duygusu ile doldurur. İşte, doğal hukukun bütün kuralları toplumsallık (sociabilite)[32] ilkesini katmak gereği olmadan, aklımızın bu iki ilkenin birleşimi ve bağdaşımından doğal hukukun bütün kuralları doğar sanıyorum. O kuralları akıl, hemen sonra başka temeller üzerinde kurmak zorundadır. Bunun da zamanı, aklın, birbirini izlemeyen gelişimlerle doğayı boğmayı başardığı zamandır.

Bu tarzda, insanı insan yapmadan önce onu bir filozof yapmak zorunluluğu hiç yoktur.[33] Onun başkalarına karşı görevleri, sadece gecikmiş bilgelik dersleri tarafından emredilmiş değildir. İçten gelen acıma dürtüsüne karşı koymadıkça başka bir insana hatta duyarlı herhangi bir varlığa asla fenalık yapamayacaktır; bunun istisnası kendi varlığının korunması söz konusu olduğu zaman kendini tercih etmesi gerektiği haklı durumdur. Bu yolla hayvanların doğal kanundan yararlanması konusundaki eski tartışma da sona erer; çünkü açıktır ki bilgiden ve özgürlükten yoksun oldukları için hayvanlar bu kanunu bilemez, anlayamazlar. Fakat onlarda var olan duyarlık sebebiyle bizim doğamızda (tabiatımızda) az çok payları bulunduğu için onların da doğal hukuktan yararlanmaları gerektiği, insanın onlara karşı bazı görevlerle bağlı bulunduğu yargısına varılabilir. Aslında, öyle görünüyor ki ben, hemcinslerime hiçbir fenalık yapmamak

zorundaysam, bu, onların akıllı varlıklar olmalarından çok duyarlı varlıklar olmalarından ileri gelir; bu duyarlılık niteliği hayvanda ve insanda ortak olduğu için bunlardan birine, en azından, öteki tarafından kötü muamele edilmemek hakkı tanınmalıdır.

İnsanın gerçek gereksinmesinin ve görevlerinin temel ilkelerini insan soyundan başlatılan bu incelemesi hâlâ manevi eşitsizliğin kaynağı, politik yapının gerçek temelleri, bu yapının üyelerinin karşılıklı hakları ve bunlara benzer önemli fakat az aydınlatılmış binlerce başka sorun üzerinde kendini gösteren zorluklar yığınını kaldırmak için kullanılabilecek biricik araçtır.

İnsan toplumu, sakin ve çıkarlardan uzak bir bakışla ele alınınca, başlangıçta güçlü insanların kaba kuvvet kullanmasından ve zayıfların baskı altında ezilmesinden başka bir görünüm göstermiyor gibi gelir.[34] Akıl, berikilerinin sertliğine isyan ediyor ya da ötekilerinin körlüğünü kınamaya yöneliyor ve akıldan çok rastlantıların oluşturduğu bu dış ilişkiler kadar kararsız olmadığına göre adına ister zaaf, ister kudret, ister zenginlik, ister fakirlik desinler, insan kurumları, ilk bakışta, kaypak kum yığınları üzerine kurulmuş gibi görünür; ancak bu kurumlar yakından incelenerek, yapıyı çevreleyen toz ve kum temizlendikten sonra yapının üstünde yükseldiği sarsılmaz temel fark edilir, bu temellere saygı duyulması öğrenilir. Oysa, insanın, onun doğal yetilerinin ve bunların birbiri ardından gelişmelerinin ciddi bir incelemesi yapılmadıkça bu ayrımlar çözümlenemez ve nesnelerin bugünkü durumunda Tanrısal iradenin katkısı ile insan sanatının katmak iddiasında olduğu şeyler birbirinden ayrılmaz.[35] İncelemekte olduğum önemli sorunun yer verdiği politik ve ahlaki araştırmalar, demek ki her bakımdan yararlıdır ve hükümetlerin varsayılı tarihi, insan için her bakımdan öğretici bir derstir. Kendi halimize bırakılmış olsaydık ne olmuş olacağımızı göz önünde bulundururken, hayırsever eliyle kurumlarımızı düzelterek onlara varsayılmaz bir dayanak vereni, böylece bunlardan doğabilecek kargaşaları önleyeni, yoksulluğumuzu son haddine çıkaracakmış gibi görünen araçlardan bizim mutluluğumuzu doğurtanı hayırla anmayı öğrenmeliyiz.

Quem de Deus esse Jussit, et humana qua parte locatus es in re, Disce. [36]

KONUŞMA

İnsandan söz etmem gerekiyor; sorulan, benim de incelediğim sorun, bana, insanlara sözedeceğimi anlatıyor; çünkü doğruya saygı göstermekten kaçınanlar, bu gibi sorunları ortaya atmazlar. Demek ki beni çağırmış bulunan bilge kişilerin önünde, insanlığın davasını güvenle savunacağım ve konuma, yargıçlarıma layık olursam kendimden hoşnut kalacağım.

İnsan türünde iki tür eşitsizlik görüyorum. Biri, doğa tarafından meydana getirildiği ve yaş, sağlık, bedendeki güçler ve zekâ ya da ruh nitelikleri arasındaki farklardan oluştuğu için buna doğal ya da fizik eşitsizlik diyorum. Öteki bir çeşit uzlaşmaya dayandığı ve insanların onaması ile kurulmuş ya da hiç değilse onlarca kabul edilmiş olduğu için buna manevi veya politik eşitsizlik adı verilebilir. Bu ikincisi kimilerinin başkalarının zararına yararlandığı, örneğin onlardan daha zengin, daha itibarlı olmak ya da onlara boyun eğdirmiş olmak gibi ayrıcalıklardan ibarettir.

Doğal eşitsizliğin kaynağının ne olduğu sorulamaz çünkü bu sorunun cevabı, kelimenin tanımlamasında bulunur. Bu iki tür eşitsizlik arasında esaslı herhangi bir bağ bulunup bulunmadığı da araştırılamaz çünkü bu, komuta edenin boyun eğenden daha değerli olmasının zorunlu olup olmadığını ve beden ya da akıl gücünün, bilgelik ya da erdemin hep aynı kişilerde, hem de güçleri ya da zenginlikleri ile orantılı olarak bulunup bulunmadığını sormaya varacaktır. Bu soru becerili köleler arasında tartışılabilir ama doğruyu arayan akıllı ve özgür insanlara uygun düşmez.

Öyleyse, bu Konuşma'da asıl konu nedir? İleri gidiş için kaba kuvvetin yerini hukukun aldığı, böylece Doğanın "Kanuna" boyun eğdiği anı saptamak; güçlünün zayıfa hizmet etmeye ve halkın fikren rahat olmayı gerçek mutluluk pahasına satın almaya hangi mucizeler dizisi ile karar verdiğini meydana çıkarmak.

Toplumun temellerini incelemiş olan filozoflar hep doğa haline kadar gitmek gereğini duymuş, ama hiçbiri oraya ulaşamamıştır. Kimileri insanda, o durumda, haklı ve haksız kavramlarının bulunacağını varsaymakta duraksamamışlardır; bunu yaparken insanın bu kavramlara sahip bulunduğunu veya bu kavramların insana yararlı olduğunu göstermek kaygısını da duymamışlardır. Kimileri herkesin kendine ait olanı koruması doğal hakkından bahsetmiş, ama "ait olmak" sözünden ne anladıklarını açıklamamışlardır. Kimileri en güçlü olana, daha zayıf olan üzerinde bir otorite tanıyarak, hükümetin hemen doğduğunu kabul etmişler, bunu

yaparken insanlar arasında "otorite" ve "hükümet" sözlerinin anlamı var olmadan önce geçmesi gereken zaman üzerinde düşünmemişlerdir. Sonunda hepsi de gereksinme, açgözlülük, baskı, istek ve gururdan aralıksız söz ederken, toplum edinmiş oldukları fikirleri uygarlık öncesi doğal hale aktarmışlardır; vahşi insandan söz açmıştır fakat uygar insanı anlatmışlardır. Doğa halinin varlığından şüphe etmek çoğumuzun aklından bile geçmemiştir, oysa Kutsal Kitapları okuyunca apaçıktır ki ilk insan dolaysız olarak Tanrı tarafından aydınlatıldığı ve buyruklar aldığına göre kendisi bu halde değildi ve de Musa'nın yazılarına her Hıristiyan filozofun borçlu olduğu iman eklenirse, Tufan'dan önce bile insanların hiçbir zaman saf bir doğa halinde bulunmadığı kabul edilmelidir ta ki olağanüstü bir olay tarafından yeniden oraya düşmüş oldukları kabul edilsin: Bu savunulması güç, kanıtlanması olanaksız bir durumdur.[37]

Öyleyse işe bütün olayları bir yana bırakarak başlayalım; çünkü bunlar asıl soruna değinmez.[38] Bu konuda girişilebilecek olan araştırmaları tarihsel gerçekler olarak kabul etmemek gerekir; bunları, nesnelerin asıl kaynağını göstermekten çok niteliğini aydınlatmaya yarayan ve fizikçilerimizin dünyanın meydana gelmesi üzerine bugün yaptıklarına benzeyen, varsayımsal ve şarta bağlı muhakeme ve yargılar olarak almak gerekir. Din bize, yaradılıştan hemen sonra insanları doğa halinden Tanrının kendisi çekip çıkardığına göre, insanların, Tanrı böyle istediği için birbirine eşit olmadıklarına inanmamızı emreder. Fakat din insanın ve onu çevreleyen canlı varlıkların niteliğinden, insanlar kendi hallerine bırakılmış olsalardı ne olabilecekleri konusunda görünüşlere bakarak düşünmekten, sanılara varmaktan bizi men etmez. Bu Konuşma'da istenen ve benim incelemeye giriştiğim, işte budur. Benim konum genel olarak insanı ilgilendirdiği için bütün uluslara uygun bir dil kullanmayı deneyeceğim; daha doğrusu, bahsettiğimiz insandan gayrı hiçbir şey düşünmemek için zamanı ve mekanı unutarak kendimi Atina lisesinde, jüri olarak Platon'ların ve Ksenokrates'lerin, dinleyici olarak da bütün insanların huzurunda, üstatlarımdan öğrendiğim dersleri tekrarlamakta varsayacağım.

Ey insan! Hangi ülkeden olursan ol, düşüncelerin ne olursa olsun, beni dinle; yalan söyleyen hemcinslerinin kitaplarından değil de hiç yalan söylemeyen doğadan okuduğumu sandığım öykün, tarihin, işte buradadır.[39] Ondan gelecek olan her şey doğru olacaktır, benim istemeden katmış olacağımdan başka hiçbir şey yalan veya yanlış olmayacaktır. Söz konusu edeceğim zamanlar, çok uzaklarda kaldı; o günden bu yana ne kadar çok

değiştin! Sana, sahip olduğun ve aldığın eğitimle edindiğim alışkanlıkların bozduğu, ama yok edemediği nitelik ve yeteneklerine bakarak, insan türünün hayatını anlatacağım. Bireysel insanın, durup kalmak isteyeceği bir çağ olduğunu hissediyorum; sen, insan türünün durup kalmış olmasını isteyeceğin çağı araştıracaksın. İlerdeki bahtsız kuşakların daha da büyük hoşnutsuzluklara uğrayacağını şimdiden haber veren sebeplerle, bugünkü durumundan hoşnut olmayan sen, belki geriye, eski hayata dönmeyi isteyebilirsin; bu duygun ilk atalarınla bir övgü, çağdaşlarının eleştirisi ve senden sonra yaşamak bahtsızlığına uğrayacak olanlar hesabına duyulan büyük üzüntünün ifadesi olsa gerektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İnsanın doğal hali konusunda iyi bir yargıya varmak için onu, türünün ilk embriyonunda düşünmek ne kadar önemli olursa olsun, ben onun teşekkülünü birbirini izleyen gelişimleri içinde izleyeceğim; insanın, sonunda bugün olduğu gibi olması için başlangıçta ne olabileceğini hayvani sistem içinde araştırmak için zaman kaybetmeyeceğim.[40] Uzatılmış tırnaklarının, Aristo’nun düşündüğü gibi evvelce uçları kıvrık pençeler olup olmadığını, önceleri ayı gibi kıllı olup olmadığını ve dörtayak üzerindec yürürken bakışlarının yere dikilmiş ve birkaç adımlık bir mesafe ile sınırlı olmasının onun düşüncelerinin hem niteliğini hem sınırlarını gösterip göstermediğini incelemeyeceğim. Bu konuda sadece belirsiz, hemen hemen hayali sanılar meydana getirebilirdim. Karşılaştırılmalı anatomi henüz çok az ilerlemiş, doğa bilginlerini gözlemleri henüz şüphelidir; bu yüzden bu gibi temeller üzerinde sağlam bir düşünce düzeninin esası kurulamaz. Böylece, bu noktada sahip olduğumuz doğaüstü bilgilere başvurmadan, organlarını yeni kullanışlara uydurup yeni besinlerle beslendiği ölçüde insanın iç ve dış yapısında belirmesi gereken değişikliklere ilgi göstermeden ben insanı her zaman bugün gördüğüm yapıda, iki ayağı üzerine yürür, ellerini bizim kullandığımız gibi kullanır, gözlerini bütün doğa üzerinde gezdirir ve gökyüzünün genişliğini gözleriyle ölçer varsayacağım.

Böyle olmuş olan bu varlığın edinebileceği bütün doğaüstü yeteneklerden ve ancak uzun bir ilerleme ile edinilebildiği yapay yetilerden soyarak, kısacası onu, doğanın elinden çıkmış olması gerektiği gibi düşünerek,[41] kimi hayvanlardan daha zayıf, kimi hayvanlardan daha az çevik, ama bütünüyle alınırsa yapısı hepsinden daha uygun ve elverişli bir hayvan olarak görüyorum. Onu bir meşe ağacının altında karnını doyuran,

ilk rastladığı derede susuzluğunu gideren, kendisine yemeğini sağlamış olan aynı ağacın dibinde yatağını bulmuş görüyorum. Böylece onun gereksinmeleri giderilmiştir.

Kendi doğal verimliliğine bırakılmış,d balta girmemiş çok geniş ormanlarla kaplı dünya, her adımda, her türden hayvana açık yedek yiyecek depoları arasında dağınık olan insan, onların çalışmasını gözler, taklit eder, böylece hayvanların içgüdülerine kadar yücelir; insanın bu içgüdülere yükselmesinde şu üstünlük var: Her hayvan türü kendine özgü içgüdüye sahip olduğu halde insan, belki de kendine özgü bir içgüdüye sahip olmadığı için bunların hepsini kendine mal eder, öbür hayvanların paylaştığı çeşitli besinlerlee beslenir, bunun sonucu olarak da geçimini diğerlerinden daha kolay sağlar.

Çocukluktan beri hava değişikliklerine, mevsimlerin sertliklerine alışmış yorgunluğa idmanlı ve hem kendi hayatlarını hem de avlarını başka vahşi hayvanlara karşı çıplak ve silahsız olarak savunmak ya da onlardan kaçıp kurtulmak zorunda olan insanlar gürbüz, hemen hemen bozulmaz bir vücut yapısı edinirler. Dünyaya babalarının mükemmel yapılarını getiren ve aynı idmanları yaparak o yapıyı daha da güçlendiren çocuklar, böylece, insan doğasının sahip olabileceği bütün gücü kazanırlar. Doğa bu insanlara, Sparta kanununun vatandaş çocuklarına davrandığı gibi davranır; sağlam yapılı olanları güçlü, gürbüz kılar; bütün ötekileri yok eder.[42] Bu konuda, devletin çocukları babalar için külfet haline getirerek, doğumlarından önce seçmesizce öldürülmelerine neden olduğu çağımız toplumlarından farklıdırlar.

Vahşi insanın vücudu, bildiği biricik alet olduğundan, onu çeşitli şekillerde kullanır; bizim vücutlarımız ise idman yokluğundan buna elverişsizdir ve de mecburiyetlerin onu edinmeye zorladığı güç ve çevikliği, bizim hünerlerimiz ve ustalığımız elimizden alıyor. O, bir baltaya sahip olsaydı, bileği, o kadar sağlam dalları kırıp koparabilir miydi? Bir sapanı olsaydı bu kadar hızla eliyle taş atabilir miydi? Bir merdivene sahip olsaydı, ağaca o kadar kolay tırmanabilir miydi? Bir atı olsaydı, yarışta bu kadar hızlı olabilir miydi? Bütün bu makineleri edinip toplayacak zamanı uygar insana veriniz; vahşi insanı kolayca aşacağından şüphe edilemez ama daha da eşit olmayan şartlar altında bir kavga görmek istiyorsanız, o vahşi insanla bu uygar insanı, çırılçıplak ve silahsız olarak birbirinin karşısına koyunuz; bütün güçlerini aralıksız olarak el altında bulundurmanın, her

türlü olaya karşı her zaman hazırlıklı bulunmanın ve her zaman bağdaşık bir bütün olarak kendini göstermenin üstünlüğünü hemen anlayacaksınız.f

Hobbes, insanın doğal olarak yılmaz olduğunu, sadece saldırmak ve savaşmak peşinde olduğunu iddia eder. Ünlü bir filozof ise tersini düşünür ve Cumberland ile Pufféndorf da onu doğrularlar; bunlara göre, doğal haldeki insandan daha çekingen hiçbir şey yoktur, insan, kulağına çarpan en küçük bir gürültü karşısında, sezinlediği en küçük hareket karşısında hep tir tir titrer, kaçmaya hazırdır. İnsanın tanımadığı, bilmediği nesneler karşısındaki durumu belki böyledir. Hatta önüne çıkan bütün yeni görünümler karşısında, bunlarda kendisini bekleyen maddi iyilik ve fenalıkları birbirinden ayırt edemediği, kendi güçleriyle karşılaşacağı tehlikeleri kıyaslayamadığı her defasında dehşete kapıldığından da hiç şüphe etmiyorum. Aslında her şeyin tekdüze olarak oluştuğu, bir araya gelmiş halkların tutkularının, karasızlıklarının sebep olduğu ani ve sürekli değişikliklere yeryüzünün henüz konu olmadığı doğa halinde, bu duruma çok az rastlanır. Fakat hayvanlar arasında dağınık bir halde yaşayan, çok erken bir zamandan beri bu hayvanlarla boy ölçüşmek durumunda bulunan vahşi insan, hemen kendini bu hayvanlarla kıyaslar. Bu kıyaslama sonunda, kendisinin hayvanları ustalık bakımından, hayvanların kendisini güç bakımından geçmelerinden daha fazla geçtiğini hissedince artık onlardan korkmamayı öğrenir. Bir ayıyı veya bir kurdu, bütün vahşi insanlar gibi gürbüz, çevik, cesur, taşlarla ve iyi bir sopayla silahlanmış bir vahşi insanla kavgaya tutuşturunuz; göreceksiniz ki tehlike, en azından, karşılıklı olacaktır; birbirine saldırmaktan hiç hoşlanmayan vahşi hayvanlar, birkaç denemeden sonra kendileri kadar vahşi bulacakları o insana saldırmakta daha az istekli olacaklardır. İnsanın sahip olduğu ustalıktan daha fazla güce sahip olan hayvanlar karşısında insan, daha zayıf olan ama gene de yaşamaktan vazgeçmeyen türlerin durumundadır. Fakat insanın şu üstünlüğü vardır: Hayvanlar kadar koşmasını bildiği gibi ağaçlar üzerinde de hemen hemen emin bir barınak bulabildiğinden, insan, karşılaşmayı kabul edip etmemekte veya kaçmakla savaşmak arasında seçim yapmakta özgürdür. Buna hiçbir hayvanın kendini savunmak veya son derece aç kalmak durumu dışında, insana karşı doğal bir savaş halinde görünmediğini, ayrıca bir türün, doğa tarafından belirlenen alınyazısının başka bir türe yem olmak olduğunu belirten o şiddetli nefretleri insana karşı göstermediğini de ekleyelim.

İşte zencilerin ve vahşilerin ormanlarda karşılaştıkları yırtıcı hayvanlara o kadar az aldırış etmelerinin sebepleri şüphesiz bunlardır. Daha başkaları gibi Venezuella'daki Karayipler'de de bu bakımdan en sağlam bir güvenlik içinde ve en küçük bir rahatsızlığa uğramadan yaşarlar. François Corréal bunların hemen hemen çırılçıplak oldukları halde sadece ok ve yaylarıyla ormanlara cesaretle daldıklarını, fakat hiçbirinin hayvanlar tarafından parçalanıp yendiğinin duyulmadığını anlatır.

İnsanın, karşılarında, savunma araçlarına bile sahip olmadığı daha korkunç düşmanları vardır; bunlar doğal sakatlıklar, çocukluk, yaşlılık ve her türlü hastalıklardır, zayıflığımızın bu hüzün verici belirtilerinin ilk ikisi bütün hayvanlarda ortak, sonuncusu ise esas itibariyle, toplum içinde yaşayan insana özgüdür. Bir de çocukluk konusunda şunu görüyorum: Yavrusunu her yere birlikte taşıyan anne, çocuğunu besleme konusunda bir taraftan yem aramak için öte yandan da yavrularını emzirmek ya da beslemek için durup dinlenmeden gidip gelmeden yorgun düşen birçok hayvanın dişisinden çok daha fazla kolaylığa sahiptir. Kadın ölecek olursa çocuğunun da onunla birlikte yok olma tehlikesine uğrayacağı doğrudur. Ama bu tehlike, yavruları uzun süre kendi başlarına yiyecek arayabilecek durumda olmayan daha yüzlerce hayvan türünde ortaktır. Bizlerde çocukluk dönemi en uzun olsa da hayat süresi daha uzun olduğundan bu noktadag aşağı yukarı her şey, yine eşit olmaktadır; bu ilk dönemin süresi ve yavruların sayısı konusunda başka kurallar varsa da bunlar benim konuma dahil değildir.h Daha az hareket eden, daha az terleyen yaşlılarda besin gereksinmesi, bu besinleri elde etmek gücüyle birlikte azalır; vahşet hayatı nikris hastalığını ve romatizmayı onlardan uzak tuttuğu için bir de yaşlılık, insan yardımının en az hafifletebildiği bir üzüntü ve sıkıntı olduğundan, onların artık var olmadıklarını fark etmeden, sonunda sönüp giderler.

Hastalıklar konusunda, sıhhatli insanların çoğunun tıbba karşı yaptıkları boş, yanlış tanıma ve bildirileri tekrarlayacağım.[43] Fakat tıbbın en fazla ihmal edildiği ülkelerde insanın ortalama yaşama süresinin, bu mesleğin en fazla özenli işlendiği ülkelerdeki insanın ortalama yaşama süresinden daha kısa olduğu sonucunu çıkarabileceğimiz sağlam bir gözlemin var olup olmadığını soracağım. Tıbbın bize sağlayabildiği tedavi yollarından daha fazla acı ve sıkıntıyı biz kendi kendimize veriyorsak böyle bir durum var olabilir mi? Yaşama tarzındaki aşırı eşitsizlik, kiminde aşırı aylaklık, kiminde aşırı çalışma, isteklerimizi ve nefis hazlarımızı uyandırmanın sonra da gidermenin kolaylığı, zenginleri kızıştırıcı özlerle besleyen ve

hazımsızlıklarla ezen, değerli besinleri; fakirlerin –üstelik çoğu zaman da yoksun kaldıkları, bu yüzden, bulunca midelerini oburca fazla doldurdukları– kötü yiyecekleri; uykusuzluklar, her türlü aşırılıklar, bütün tutkuların ılımlı olmayan taşkınlıkları, ruh yorgunlukları ve bitkinlikleri, her durumda duyulan ve ruhlarımızı kemiren kederler, sayısız acılar; işte bunlar, dertlerimizin çoğunun bizim kendi eserimiz olduğunun, doğanın bize önerdiği sade, tekdüze, kalabalıklardan uzak yaşama tarzını sürdürerek bunların hepsinden korunabileceğimizin şüphesiz kanıtıdır. Doğa bizim sıhhatli olmamızı alnımıza yazmışsa, ben düşünme halinin doğaya aykırı olduğuna ve düşünen insanın yozlaşmış bir hayvan olduğuna güvence vermeye cüret ederim.[44] Vahşilerin –hiç değilse sert içkilerimiz yüzünden mahvetmediklerimizin– iyi yapısı düşünülünce onların yaralardan ve yaşlılıktan başka hemen hiç hastalık tatmadıkları bilinince, uygar toplumların tarihi izlenerek insan hastalıklarının tarihinin kolaylıkla yazılabileceği kabul edilir. Hiç değilse, Truva kuşatması sırasında Podalyre ile Macaon[45] tarafından kullanılan ya da uygun bulunan bazı tedavi yolları üzerinde yargılara varan Platon'un fikri şudur: Bütün ilaçların yaratacağı çeşitli hastalıklar insanlar arasında o zamanlar henüz bilinmiyordu. Celsede,[46] bugün o kadar gerekli olan perhizi bulanın Hippokrates olduğunu anlatır.

Demek ki doğa halinde hastalık kaynakları çok az olduğu için o durumdaki insanın ilaçlara ve hele hekimlere hiç gereksinmesi yoktur; insan türü, bu bakımdan, bütün öteki türlerden daha kötü durumda değildir. Avcılardan, çok sayıda kusurlu hayvana rastlayıp rastlamadıklarını sorup öğrenmek kolaydır. Çok iyi kapanmış önemli yaraları olan, bazı kemikleri kırılmış hatta kolları, bacakları kopmuş olduğu halde zamandan başka operatöre, kendi olağan hayatlarından başka rejime başvurmadan, yarıp kesmeler sıkıntısına katlanmadan, ilaçlardan zehirlenmeden, perhizlerle dermansız kalmadan da mükemmel bir şekilde iyileşmiş olan birçok hayvana rastlanmıştır. Nihayet, bizler arasında, iyi uygulanmış tıp ne kadar yararlı olabilse de kendi haline bırakılmış olan hasta bir vahşinin doğadan başka bir umudu olmayacağı kesindir, ama kendi hastalığından başka da korkacağı hiçbir şey yoktur; işte bu, onun bizden üstünlüğüdür.

Şu halde, vahşi insanla gözümüzün önündeki insanı birbirine karıştırmaktan sakınmamız gerekir. Doğa, bu hak konusunda ne kadar kıskanç olduğunu gösterircesine, kendi özenine terk edilmiş bütün hayvanları yeğlemektedir. Atın, kedinin, boğanın, hatta eşeğin,

ormandayken, evlerimizdeyken sahip olduğundan genellikle daha yüksek boyları, daha zinde, daha gürbüz yapıları, daha fazla cesaret ve gayretleri vardır. Bu hayvanlar evcilleşince bu üstünlüklerinin yarısını kaybederler; bizim bu hayvanlara iyi bakmak, onları iyi beslemek için gösterdiğimiz bütün özenin sadece onları yozlaştırmaya yaradığı söylenebilir. İnsan için de durum böyledir: Toplumsallaşır ve kökleşirken, zayıf, korkak, sürünür hale gelir; bu, insanın yumuşak ve kadınsı yaşama tarzı hem gücünü hem de cesaretini azaltma, onu gevşetme sonucuna varır. Vahşi ve evcil insan arasındaki farkın, aynı durumlardaki değişik hayvandan hayvana olan farktan daha da büyük olması gerektiğini ekleyelim. Çünkü doğa, hayvana ve insana eşit muamele yaptığı halde, insanın kendisine, ehlileştirdiği hayvanlara sağladığından daha fazla sağladığı rahatlıklar, kolaylıklar, onu daha hissedilir ölçüde soysuzlaştıran özel nedenlerdir.

Şu halde bu ilk insanlar için çıplaklık, konut yokluğu, bizim gerekliliğine inandığımız bütün bu boş şeylerden yoksunluk, büyük bir bahtsızlık olmadığı gibi kendi hayatlarının sürdürülmesine büyük bir engel de değildir. Derileri kıllarla örtülü değilse, sıcak ülkelerde buna gereksinmeleri de yoktur; soğuk ülkelerdeyse yendikleri hayvanların derilerini kendilerine mal etmeyi kısa zamanda öğrenirler. Koşmak için sadece iki ayakları varsa, savunmalarına, gereksinmelerinin giderilmesine hizmet edecek iki de kolları vardır. Çocukları belki de geç ve güç yürürler ama anneleri onları kolayca taşır. Başka türlerde bu üstünlük yoktur, kovalanan ana, küçüklerini terk etmek ya da onlara ayak uydurmak zorunda kalır. Bunun bazı istisnaları olabilir; örneğin Nikaragua'nın kırsal bölgelerinde bulunan, tilkiye benzeyen, insan eli gibi ayakları olan, Corréal'e göre, karnının altında annenin kaçmak zorunda kalınca yavrularını koyduğu bir torbası bulunan hayvan böyle istisnadır. Bu, şüphesiz, Laët'in anlattığı, Meksika'da "tlaquatzin" adı verilen, dişisinde aynı işe yarayan böyle bir torbanın bulunduğu hayvandır.[47] Nihayet, ileride bahsedeceğim hiçbir zaman meydana gelmemeleri kuvvetle muhtemel olan garip, beklenmedik rastlantıları hoş görmedikçe, kendisine ilk elbiseyi ya da ilk konutu yapanın aslında, az gerekli şeyleri edindiği açıkça bellidir. Çünkü o zamana kadar bunlar olmadan da yaşamıştı ve çocukluğundan beri katlandığı bir hayat tarzına bundan böyle niçin katlanamayacağı anlaşılamaz.

Tek başına, aylak, avare her zaman da tehlikeyle karşı karşıya olan vahşi insan, az düşünen, düşünmediği zaman hep uyuyan hayvanlar gibi

uykuyu sevmiş, uykusu da hafif olmalıdır. Kendi öz varlığını sürdürmek onun biricik özeni, en çok gelişmiş yetileri de ister avına boyun eğdirmek için olsun, ister başka bir hayvanın avı olmaktan kurtulmak için olsun başlıca amacı saldırı ve savunma olan yetiler olsa gerektir; tersine, ancak yumuşaklık ve nefis hazları içinde yetkinleşip olgunlaşabilen organlar ise her türlü inceliğin dışında kaba bir halde kalmış olsa gerektir. Duyguları bu esasa göre ayrılmış bulunduğundan, bu insan, çok kaba dokunma ve tat duygusuna ama son derece incelmiş görme, işitme ve koku alma duygularına sahip olacaktır. Hayvanların durumu genel olarak budur; seyyahların anlattıklarına göre vahşi insanların çoğunun da durumu böyledir. Bu sebeple Ümit Burnu Hotantolarının, Hollandalıların dürbünle görebildikleri açık denizdeki gemileri çıplak gözle görmelerine; Amerika vahşilerinin, izledikleri İspanyolları, en iyi köpekler kadar iyi hissetmelerine, bütün bu barbar ulusların kendi çıplaklıklarına zahmetsizce katlanmalarına, tat duygularını biber yardımıyla keskinleştirmelerine, Avrupa içkilerini su gibi içmelerine hiç şaşmamak gerekir.

Buraya kadar insanın sadece fiziksel yanını ele aldım, şimdi de ona metafizik ve ahlaki yönden bakmayı deneyelim.

Bütün hayvanlarda, gerekli şeyleri yeniden elde etmek, kendisini yok etmek veya tedirgin etmek eğilimindeki her şeye karşı bir noktaya kadar kendini güven altına almak için doğanın yön verdiği, ustalıkla yapılmış bir makine[48] görüyorum. İnsan makinesinde de tam aynı şeyleri görüyorum; şu farkla ki hayvanın bütün işlerinde her şeyi sadece doğa yaptığı halde, insan kendi işlerinin yapılmasına, özgür bir unsur sıfatıyla kişi olarak katılır. Biri içgüdüsüyle, öteki özgür eylemiyle seçer ya da reddeder; bunun sonucu şu oluyor: Hayvan, kendisine hükmeden kuraldan uzaklaşması kendisi için daha yararlı olduğu zaman bile, çoğu kez uzaklaşabilir. Böylece bir güvercin, en iyi etlerle dolu bir leğenin başında, bir kedi de meyve ya da tahıl tanesi yığınının başında açlıktan ölür; oysa her biri küçümsediği yiyeceklerden beslenmeyi deneselerdi çok iyi beslenmiş olurlardı. Sefih insanlar, bu şekilde ateşli hastalıklara ve ölüme neden olan aşırılıklara kendilerini koyuverirler; çünkü zekâ, duyuları bozar; irade ise doğa sustuğu zaman bile konuşmaya devam eder.

Bütün hayvanların duyuları olduğuna göre, fikirleri de vardır; hatta hayvanlar fikirlerini bir dereceye kadar kendileri düzenleyip bir sıraya koyarlar. Bu bakımdan insanla hayvan arasındaki fark, az ile çok arasındaki fark kadardır.[49] Hatta bazı filozoflar şu insanla bu insan arasında, şu

insanla bu hayvan arasındakinden daha fazla fark bulunduğunu bile ileri sürmüşlerdir. Şu halde hayvanlar arasında insanın özgül üstünlüğünü yapan, insanın anlığı (entendement) olmaktan çok onun özgür bir unsur olma niteliğidir. Doğa bütün hayvanlara emreder ve hayvan buna uyar. İnsan da aynı etkiyi duyar; fakat o, buna boyun eğmekte ya da direnmekte kendini özgür bilir. Onun ruhunun tinselliği bu özgürlüğün bilincine ulaşmasında kendini gösterir çünkü fizik, duyuların mekanizmasını, düşüncelerin meydana gelişini bir dereceye kadar açıklar; fakat istemek daha doğrusu seçmek kudretinde ve bu kudretin duyusunda, sırf tinsel manevi eylemler bulunur; mekanik kanunları bu eylemlerin hiçbiri hakkında hiçbir şey açıklamaz.[50]

Fakat bütün bu sorunları çevreleyen zorluklar insanla hayvan arasındaki bu ayrılık üzerinde tartışmaya yer bıraksa bile onları birbirinden ayırt eden, tartışma kabul etmeyen çok özgül başka bir nitelik vardır. Bu da yetkinleşmek, olgunlaşmak yetisidir. Bu yeti şartların da yardımıyla bütün öteki yetileri art arda geliştirir ve bizde gerek tür olarak gerek kişi olarak bulunur, oysa bir hayvanın bütün hayatı boyunca sürecek kesin şekli birkaç ay içinde alır ve bu hayvanın türünün bin yıl sonunda bin yılın bu birinci yılının sonunda olduğu gibi kalır. Yaşlanmanın sadece insan için söz konusu olmasının sebebi nedir? Böylece insan ilkel duruma düşmüş olmuyor mu? Hiçbir şey kazanmamış, kaybedecek hiçbir şeyi de bulunmayan hayvan, hep kendi içgüdüsüyle kalırken, insan, yaşlılık veya başka arızalar nedeniyle kendi yetkinleşme ve olgunlaşma kabiliyetinin[51] bütün kazandırdıklarını yeniden kaybederek, kendisi hayvandan daha aşağı bir duruma düşmüş olmuyor mu? Bu ayırt edici ve hemen hemen sınırsız yetinin, insanın bütün felaketlerinin kaynağı olduğunu; insanı, başlangıçta var olan ve içinde akıp gittiği sakin ve masum günlerden zamanın zoruyla çekip çıkaranın da bu yeti olduğunu; insanın bilgilerini ve hatalarını, rezalet ve erdemlerini yüzyıllar boyunca meydana çıkararak insanı, uzun sürede, kendi kendisinin ve doğanın zorbası haline getirenin de gene bu yeti olduğunu kabul etmek zorunda olması bizim için hazin olacaktır.i Orénoque kıyılarında oturan insanlara, çocukların şakaklarına tahta parçaları koyup bastırmalarını ilk öneren, böylece bunların aptallığının ve doğuştan gelen mutluluğunun hiç değilse bir kısmını sağlayan kimseyi övmek zorunda kalmak korkunçtur.

Doğanın sadece içgüdüleriyle başbaşa bıraktığı, daha doğrusu kendisinde belki de noksan olanın önce yerine doldurabilecek sonra da kendisinin doğanın üstüne yükseltebilecek yetilerle bezediği vahşi insan, şu

halde sırf hayvani fonksiyonlarla işe başlayacaktır.j Fark etmek ve hissetmek onun ilk hali olacak ve bu durum onda bütün hayvanlarla ortak olarak var olacaktır, istemek ve istememek, arzulamak ve çekinmek, ruhunun ilk işlemleri olacaktır ve bu yeni şartlar onun ruhunda yeni gelişmeler meydana getirinceye kadar sürecektir.

Ahlakçılar buna ne derlerse desinler, insan anlığı tutkulara çok şey borçludur; bunlar da genel görünüşe göre anlığa çok şey borçludur,[52] çünkü aklımız tutkuların faaliyeti ile yetkinleşir ve olgunlaşır. Biz ancak yararlanmak istediğimiz içindir ki bilmeye çalışırız ve arzuları ve korkuları olmayan bir kimsenin neden düşünme zahmetine katlandığını anlamak olanaksızdır. Tutkular da karşılık olarak kaynaklarını bizim gereksinmelerimizden alırlar; ilerlemelerini bilgimizden sağlarlar.[53] Çünkü ancak bizde uyandırdıkları fikirler ya da doğanın basit dürtüleri üzerine nesneler arzu edilebilir ya da onlardan korkulabilir, her türlü bilgiden, aydınlıktan yoksun olan vahşi insan sadece doğanın verdiği bu basit dürtüleri duyabilir, onun arzuları, maddi gereksinmelerini aşmaz;k onun evrende tanıdığı maddi gereksinmeler, sadece yiyecek, bir dişi, bir de dinlenmedir; tek korktuğu acı duymak ve açlıktır. Ölüm değil, acı duymak diyorum; çünkü hayvan ölmenin ne demek olduğunu hiçbir zaman anlamayacaktır. Ölümü, ölümün dehşetini bilmek insanın hayvanlık durumundan uzaklaşırken edindiği ilk kazançlardan biridir.

Gerekli olsaydı, bu duyguyu olaylara dayandırma, dünyanın bütün uluslarında aklın ilerlemesinin, doğadan gelen ya da şartlarını kabul ettirdiği ve insanları buyruğu altına soktuğu gereksinmeleriyle orantılı olduğunu göstermek kolay olurdu.[54] Eski Mısır’da sanatların Nil nehrinin taşkınları ile ilintili olarak doğup yayıldıklarını gösterirdim; bu sanatların Yunanistan’da gelişip Eurotas nehrinin verimli kıyılarında kök salmadan, Attika’nın kumları ve kayaları arasından filizlendiklerini, geliştiklerini ve göklere yükselerek ilerlediklerini izlerdim. Genel olarak Kuzey ülkeleri insanlarının Güney ülkeleri halklarından daha hünerli, daha çalışkan olduklarını,[55] çünkü böyle olmaktan daha zor vazgeçebileceklerini, doğanın böylece sanki toprağa vermeyi reddettiği verimliliği zekâlara vererek eşitlik kurmak istediğini gösterebilirdim.

Fakat tarihin kesin olmayan tanıklığına başvurmadan da her şeyin, vahşi insandan artık vahşi insan olma eğilim ve olanaklarını uzaklaştırdığını kim görmez? Onun imgeleme yetisi ona hiçbir şey betimlemez, kalbi ondan hiçbir şey istemez. Bu insanın gereksinim duyduğu önemsiz şeyler elinin

altında o kadar kolay bulunur ve o bunlardan daha büyük bir miktar elde etmek arzusu için gerekli bilgi derecesinden o kadar uzaktır ki, onun ne öngörüye ne de meraka sahip olmasına olanak vardır. Doğanın görüntüsü, onunla içli dışlı olduğu için ona önemsiz gelir; hep aynı düzen, hep aynı dolaşımlar; zekâsı en büyük harikalar karşısında bile şaşmaz; insanın her gün gördüğü şeyi bir defada gözleyebilmek için gereksindiği felsefeyi onda aramamak gerektir. Hiçbir şeyin harekete geçiremediği ruhu, ne kadar yakın olursa olsun hiçbir gelecek fikri olmadan, sadece fiili, gündelik yaşama duygusuna teslim olur; görüşleri gibi sınırlı olan tasarıları da ancak günün sonuna kadar uzanır. Karayipliler'de ileriyi görüş derecesi bugün bile ancak bu kadardır; gece ona gereksineceğini düşünmediğinden sabahleyin pamuk yatağını satar; akşamüstü yatağını yeniden satın almak için gelip gözyaşı döker.

Bu konuda fazla düşündükçe, saf duyguların en basit bilgilere olan uzaklığı gözümüzde büyür ve bir insanın sadece kendi güçlerine dayanarak, ulaştırmanın yardımına başvurmadan ve gereksinmelerin kırbacı olmadan bu kadar büyük bir arayı nasıl aşabileceğini anlamak olanaksızdır. İnsanlar göktekinden başka bir ateş görünceye kadar kimbilir kaç yüzyıl geçmiştir! Bu unsurun en yaygın kullanılış şeklini öğrenmeleri için kimbilir ne kadar çeşitli rastlantılar gerekmiştir! Ateşi yeniden yakmak sanatını elde edinceye kadar kaç defa çaresiz sönmeye bıraktılar! Ve bu sırların her biri kimbilir kaç defa keşfedenle birlikte öldü! Ya tarıma, o kadar emek ve öngörü isteyen değişik sanatlara apaçık olarak yeni oluşmuş da olsa ancak bir toplumda uygulanabilen bizim emeğimiz olmadan da verebileceği besinlerden çok gereksinmemize uygun şeyleri sağlamaya mecbur ettiğimiz bu zanaata ne diyelim? Fakat insanların, doğa ürünlerinin artık besleyemeyeceği kadar çoğaldığını varsayalım; bu, bu yaşama tarzı içinde insan türü lehine büyük bir üstünlüğü kabul eden bir varsayımdır. Dökümhaneler ve atölyeler olmadan, tarım aletlerinin vahşilerin eline gökten düştüğünü; bu insanların hepsinin sürekli bir çalışmaya karşı duydukları ölesiye nefreti yenmiş olduklarını; gereksinmelerini çok önceden görmeyi öğrenmiş olduklarını; toprağın nasıl işleneceğini, tohumların nasıl ekileceğini, ağaçların nasıl dikileceğini öğrenmiş bulunduklarını; buğdayı öğütüp un yapma ve üzümü mayalandırma sanatını bulmuş olduklarını varsayalım. Bütün bunları nasıl öğrenmiş olduklarını anlayamadıkları için gereksindikleri her şey, onlara göre Tanrılar tarafından öğretilmiş olsa gerekti. Bütün bunlardan sonra hayvan olsun insan olsun,

önüne gelenin, işine yarıyorsa, bu ürünü alıp götüreceği bu tarlayı işlemek için sıkıntıya girecek kadar akılsız insan olur mu? Ve insan, karşılığı gerekli olduğu orantıda onu elinde tutamayacağına aynı derecede emin olacağı bir “ürün” için nasıl olur da yaşamını güç bir çalışma ile geçirmeye karar verebilir? Bir kelimeyle bu durum, toprak, aralarında bölünmedikçe yani doğa hali ortadan kaldırılmadıkça insanı toprağı işlemeye nasıl sürükleyebilir?[56]

Filozoflarımızın yaptığı gibi düşünme sanatında bizim kadar usta bir vahşi insanı varsaymak istediğimiz zaman; onu, filozoflarımız gibi en yüce doğruları bulan, birbiri ardından çok soyut muhakemeler yaparak genellikle düzen sevgisinden ya da Yaradanının iradesinden çıkarılmış adalet ve hak bilge sözlerini meydan getiren bir filozof yapmak istediğimiz zaman; kısacası, biz o vahşi insanın zekâsında, aslında ağırlık ve aptallık olduğu halde hüner ve bilgi bulunduğunu varsayarsak, insanlar başkalarına ulaşmayan ve bununla birlikte yok olacak olan bu metafizikten ne yarar çıkaracaklardır? Ormanda, hayvanlar arasında dağınık bulunan insan türü nasıl ilerleyebilir? Durağan bir konutu olmayan, birbirine gereği bulunmayan, bütün hayatları boyunca belki de sadece iki defa karşılaşan bu insanlar birbirlerini tanımadan, birbirleriyle konuşmadan, hangi noktaya kadar yetkinleşip olgunlaşabilir, birbirlerini karşılıklı olarak aydınlatabilir?

Konuşma yetisine ne kadar çok fikri borçlu olduğumuz, düşünce işlemlerini gramerin ne kadar geliştirdiği ve kolaylaştırdığı, dillerin ilk bulunmasının nasıl bitmez tükenmez bir zamana ve akıl almaz zahmetlere neden olduğu düşünülsün. Bu düşünceler öncekilere katılsın, o zaman insan aklının yapma yeteneği olduğu, işlemleri birbiri ardından geliştirmek için nasıl binlerce yıl gerekmiş olduğu anlaşılacaktır.

Dillerin kaynağı konusundaki güçlükler üzerinde bir an için durup düşünelim. Bu konu üzerinde rahip Condillac’ın yapmış olduğu ve duygularımı tamamıyla doğrulayan, bana belki de ilk düşünceleri vermiş olan araştırmaları anmak ya da yinelemekle yetinebilirdim. Fakat bu filozofun, kurulmuş işaretlerin kaynağı konusunda meydana çıkan zorlukları çözümleme tarzı benim tartışma konusu yaptığım şeyi, yani dili ilk bulanların daha önceden bir toplum halinde bulunup bulunmadıkları sorununu olumlu kabul ettiğini gösterir; ben de benim konuma uygun düşen aynı zorlukları gün ışığına çıkarmak için bu filozofun düşüncelerine değinirken onlara kendi düşüncelerimi katmam gerektiğine inanıyorum.[57] Beliren ilk zorluk, dillerin nasıl olup da bir zorunluluk haline

gelebildiklerini tasavvur edebilmektedir; çünkü insanlar arasında hiçbir haberleşme bulunmadığı gibi buna gereksinme de olmadığı için dil zorunlu olmadıkça ne bu buluşun zorunluluğu ne de olanağı anlaşılacaktır. Ben de başkaları gibi pekâlâ, dillerin babalar, analar ve çocuklar arasındaki ev ilişkilerinden doğmuş olduğunu ileri sürebilirdim ancak bu, itirazları ortadan kaldırmamasından başka, uygarlık öncesi doğa durumu üzerinde muhakemeler yürütürken toplumdan edinilmiş fikirleri o alana aktararak, bir konut içinde toplanmış olan üyeleri bizim aramızda olduğu gibi yakın, süreli, ortak çıkarların birleştirdiği bir birlik halinde görenlerin düştüğü yanlışlığı yapmak olurdu. Oysa, o ilkel durumda hiç kimsenin evi, kulübesi, hiçbir türden hiçbir malı mülkü olmadığı için herkes rastgele, bir tek gece için seçilmiş yerlerde yatıp uyurdu; erkekler ile dişiler, rasgele, rastlantıya ve isteğe göre, birbirlerine söyleyecekleri şeylere sözler çok gerekli bir tercüman olmadan birleşirlerdi; aynı kolaylıkla da birbirlerinden ayrılırlardı.l Ana, çocuklarını, önce kendi öz gereksinmesi bakımından emzirirdi. Daha sonraları, alışkanlık ona çocuklarını sevdirdiği için onları çocukların gereksinmesi bakımından emzirir oldu. Çocuklar da kendi yiyeceklerini arama gücüne sahip olur olmaz analarını terk etmekte gecikmezlerdi. Yeniden buluşmak için birbirlerini gözden kaybetmemekten başka çareleri olmadığından annelerinden ayrılınca birbirlerini bir daha tanımayacak hale gelirlerdi. Bundan başka çocuk, bütün gereksinmelerini açıklamak, şu halde ananın çocuğa söyleyeceğinden fazlasını anaya söylemek durumunda olduğundan, kullandığı dilin onun öz eseri olması ve buluşun çoğunu onun yapması gerektiğine dikkat ediniz; bu da insanların konuşmak için sahip oldukları dilleri o kadar artırır, hiçbir bölgesel dilin kıvamına girmesine olanak vermeyen göçebe yaşam buna ayrıca yardımcı olur. Çünkü annenin çocuğa, onun kendisinden şu ya da bu şeyi istemek için kullanması gereken kelimeleri dikte ettiğini söylemek, artık kurulmuş bulunan dillerin nasıl öğretildiğini gösterir ama o dillerin nasıl oluştuğunu öğretmez.

Bu ilk güçlüğün üstesinden gelindiğini varsayalım, uygarlık öncesi saf doğa durumu ile dillere gereksinme duyulması arasındaki çok büyük zaman aralığını bir an için atlayalım; dilleri gerekli sayarakm nasıl olup da yerleşmeye başladıklarını araştıralım. Bu, öncekinden de büyük bir güçlüktür çünkü eğer insanlar düşünmeyi öğrenmek için söze gereksinmişlerse, söz söyleme sanatını bulmak için düşünmeye daha da çok gereksinmeleri olmuştur ve insanın meydana getirdiği seslerin nasıl bir

uzlaşma sonucu fikirlerinin bir yorumlaması olarak ele alındığı anlaşılsa bile, duyulur bir nesneye dayanmayan ve bu nedenle ne işaretle ne de sesle ifade edilen fikirlerle bu uzlaşmanın yorumlarının neler olduğunu bilmemiz gerekecektir; öyle ki düşüncelerini iletme ve kişiler arasında düşünce alışverişi yapma sanatının doğuşu hakkında ancak kabul edilebilir sanılara varılabilir, bu ilahi sanat[58] şimdiden kaynaklarından o kadar uzaktadır. Oysa filozoflar onu yetkinlikten olağanüstü bir mesafede görmektedirler ki onun üstesinden geleceklerini iddia edecek kadar cüretli insanlar olamaz. Ancak zamanın zorunlu olarak getirdiği devrimlerin yararına askıya alınırsa, önyargılar akademilerden dışarı atılırsa veya onların önünde susarlarsa ve bu dikenli konuyla yüzyıllar boyu kesintisizce ilgilenilirse de durum böyledir.

İnsanın kullandığı ilk dil, en evrensel, en etkili dil; bir araya gelmiş olan insanları ikna etmek gerekmeden önce de gereği duyulmuş olan biricik dil, doğanın çığlığıdır. Bu çığlık sadece acele, zorlu durumlarda, büyük tehlikeler karşısında yardım istemek ya da şiddetli hastalıklarda acının yatışmasını sağlamak için bir tür içgüdü ile koparıldığından, daha ılımlı duyguların sürdüğü hayatın olağan gidişinde büyük bir kullanımı yoktu. İnsanların fikirleri genişlemeye, çoğalmaya başladığı ve onların arasında daha yakın bir ilişki kurulduğu zaman insanlar daha az sayıda işaretler ve daha geniş bir dil aradılar; ses bükümlerini çoğalttılar, bunlara işaretler eklediler; bu işaretler, doğaları gereği daha çok anlatım kabiliyetine sahiptir, anlamları önceki bir belirlemeye daha az bağlıdır. Şu halde insanlar gözle görülebilir ve hareketli nesneleri işaretlerle, kulağa çarpan şeyleri de taklitli seslerle anlatırlardı. Fakat işaretler sadece hemen göz önünde olan veya anlatılması kolay nesneleri, bir de gözle görülebilen hareketleri işaret ettikleri için; karanlık veya araya başka bir maddenin girmesi onu yararsız kıldığından, evrensel bir kullanıma sahip olmadıklarından dikkati gerekli kıldığı fakat uyandırmadığı için bu işaretlerin yerine ses koymak, sonunda onlara daha uygun göründü, bunlar belli fikirlerle aynı ilişkiye sahip olmamakla birlikte onları yerleşmiş işaretlerle temsil etmek bakımından daha elverişlidirler. Bu yerine koyma ancak genel onamayla yapılabilir ve kaba organları henüz hiçbir hazırlıktan geçmemiş insanlar için uygulanması hayli zordur ve de onu kendi başına anlamak daha da zordur, çünkü bu oybirliğinin gerekçeli olması yani konuşmayı yerleştirmek için konuşmanın gerektiği görülmektedir.

İnsanların kullandıkları ilk kelimelerin, artık kurulmuş olan dillerde kullanılan kelimelerden çok daha geniş anlamları olduğuna; onların, konuşmanın bileşen kısımlara ayrılmasını bilmediklerinden, her kelimeye tam bir yan cümle anlamını vermiş olacaklarına hükmedilebilir. Özne ile yüklemi ve fiil ile ismi birbirinden ayırmaya başladıkları zaman –ki bu küçümsenmeyecek bir zekâ çabası olmuştur– isimler başlangıçta özel isimlerden ibaretti; şimdiki zaman, fiillerin tek zamanıydı, sıfat kavramı ise çok zor meydana gelebilmişti; çünkü her sıfat soyut bir kelimedir ve soyutlamalar zahmetli, pek de doğal olmayan işlemlerdir.

Başlangıçta, bu ilk kurucuların ayırt edecek durumda olmadıkları cinslere ve türlere bakılmadan, her nesne özel bir ad aldı; her birey onların aklında soyut, tek başına, doğa tablosunda olduğu gibi belirdi. Bir meşe ağacının adı A ise başka bir meşe ağacı da B adını alıyordu; çünkü iki şeyden çıkarılıp edinilen ilk fikir, bu ikisinin aynı şey olmadığıdır; bunlarda neyin ortak bulunduğunu görmek için çok zaman gerekir. Bilgiler sınırlı olduğu oranda, sözlük genişledi. Bütün bu isimlendirmelerin güçlüğü kolayca ortadan kaldırılamadı; çünkü varlıkları ortak cinse ait isimler altında düzene sokabilmek için onların niteliklerini, aralarındaki farkları bilmek gerekirdi; gözlemler ve tarifler, yani o zamanki insanların sahip olabildiğinden çok daha fazlası doğa tarihi ve metafizik gerekirdi.

Öte yandan genel fikirler akla ancak kelimelerin yardımıyla girebilir ve akıl anlık bu fikirleri ancak yan cümlelerle kavrayabilir. Hayvanların bu gibi fikirleri meydana getiremeyişlerini ve bunların dayandığı yetkinleşebilirliği edinemeyişlerinin nedenlerinden biri budur. Bir maymun bir cevizden ötekine hiç duraksamadan giderken bu türden bir meyve hakkında genel bir fikre sahip olduğu, kendi ceviz ilk örneğini bu iki ceviz bireyi ile karşılaştırdığı düşünülebilir mi? Şüphesiz hayır; fakat bu cevizlerden birinin görünüşü, ona ötekinden almış olduğu duyumları hatırlatır ve belli bir biçimde değişikliğe uğramış olan gözleri zevkine, almak üzere olduğu değişik şekli haber verir. Her genel fikir, sırf zihne aittir. Hayal buna biraz bile karışırsa fikir derhal özelleşir. Genel olarak bir ağaç tasarımını çizmeyi deneyiniz; bu işi asla sonuna kadar götüremezsiniz. O ağacı, ister istemez küçük veya büyük, seyrek veya sık yapraklı, açık veya koyu renkli görmeniz gerekecektir ve sadece bütün ağaçlarda bulunması gereken şeyleri görmeniz tamamen size bağlıysa, bu tasarım bir ağaca artık hiç benzemeyecektir. Sırf soyut varlıklar da böyle görünürler ya da ancak konuşma yoluyla anlatılabilirler. Üçgen hakkında gerçek fikir

ancak onun tanımlaması ile olabilir: Aklınıza bir üçgen gelir gelmez bu, belirli bir üçgendir başkası değil ve siz onun çizgilerini hissedilir, şeklini renkli görmekten kaçınamazsınız. Demek ki genel fikirlere sahip olmak için cümleler söylemek, konuşmak gerekir;[59] çünkü hayal etme yetisi durur durmaz akıl artık ancak konuşmanın yardımıyla işler. Bunun sonucu olarak dili ilk bulanlar sadece önceden bildikleri fikirlere isim verebildikleri gibi ilk isimlerin özel isimlerden başka bir şey olamayacağı gerçeği izler.

Fakat yeni gramercilerimiz kavrayamadığım yollarla fikirlerini genişletmeye başladıkları zaman, ilk yaratıcıların bilgisizliği bu yöntemi çok dar sınırlar içinde tutmak zorunda kalmış olmaları gerekir. Cinsleri ve türleri bilmediklerinden bireylerin isimlerini başlangıçta çok artırmış oldukları için daha sonraları, varlıkları bütün ayrıntılarıyla ele almamak yüzünden çok az cins ve tür meydana getirmişlerdir. Bölümleri yeteri kadar ileri götürmek için onların sahip olmayacağı kadar çok deney, bilgi, onların yapmak istediklerinden fazla araştırma, çalışma gerekiyordu. Oysa, bugün bile, bugüne kadar gözlemden kaçmış yeni türler her gün bulunuyor; nesneler hakkında sadece ilk görünüşleriyle yargılara varan insanların gözünden nelerin kaçtığı düşünülsün. İlkel sınıflara, en genel kavramlara gelince, onların gözlerinden kaçmakta devam ettiklerini söylemek gereksiz olacaktır. Örneğin madde, tin, özdek, kip, şekil, hareket gibi kelimeleri nasıl düşünmüş ya da anlamış olabilirlerdi? Çünkü bu kelimeleri uzun zamandan beri kullanan filozoflarımız anlam kavramada büyük güçlükler çekmektedirler ve bu kelimelere bağlanan fikirler sırf metafizik olduğu için doğada onların hiçbir modelini bulamamaktadırlar.

Bu ilk adımlarda duruyor ve yargıçlarımdan burada okumayı bırakıp sadece fiziksel isimlerin, yani dilin bulunması en kolay kesiminin bulunması üzerinde düşünüp; insanların bütün düşüncelerini anlatmak, durağan bir şekil almak, kalabalık önünde konuşabilmek ve toplum üstünde etki yapmak için alınması gereken yolu tartmaları için yalvarıyorum. Yargıçlarıma sayıları,n soyut kelimeleri, geçmiş zamanları, fiillerin bütün zamanlarını, edatları, sentaksı bulmak, yan cümleleri düşünceleri birbirine bağlamak ve konuşmanın mantığını meydana getirmek için ne kadar zamana ve bilgeye gereksinme olduğu üzerinde düşünmeleri yalvarırım. Bana gelince, gittikçe artan zorluklardan ürkmüş, dillerin sırf insanlara değgin yollarla doğup kurulabileceğinin olanaksızlığının hemen hemen kanıtlanmış olduğuna inanmış olarak, toplumun dillerin kurulmasına bağlı

olduğu ya da zaten bulunmuş olan dilleri toplumun kurulmasına bulunduğu zor sorunun tartışmasına girişmeyi isteyene bırakıyorum.[60]

Kaynağı ne olursa olsun, insanları karşılıklı gereksinmelerle birbirine yaklaştırmak, kelime kullanımlarını kolaylaştırmak için doğanın ne kadar az emek harcadığı, insanların toplumculuğunu[61] ne kadar az hazırladığı, bu bağları kurmak için insanların yaptıklarına doğanın kendisinden ne kadar az katkı yaptığı görülüp anlaşılır. Gerçekte, bu ilkel durumda bir insanın öteki insana, bir maymunun ya da bir kurdun hemcinsine olduğundan neden daha fazla gereksindiğini düşünme olanağı yoktur. Bu gereksinmeyi varsaysak da ötekini buna hizmet etmeye hangi nedenin zorlayabileceğini, hatta bu da gerçekleşse aralarında şartlar konusunda nasıl anlaşabileceklerini düşünmek gerçekten olanaksızdır. Hiçbir şeyin bu durumdaki insan kadar zavallı, sefil olmadığını bize durmadan yinelediklerini bilirim; bu, kanıtladığımı sandığım gibi doğruysa, insan bu durumdan çıkma isteğini ve olanağını daha yüzyıllarca bulamadığına göre, bu işin yapılması doğanın bu şekilde meydana getirdiğine değil, doğanın kendisine düşer. Ama bu "zavallı"[62] sözünü doğru anlıyorsam, bu, hiçbir anlamı olmayan veya acılı bir yoksunluktan, vücudun ya da ruhun çektiklerinden başka bir şey anlatmayan bir kelimedir. Oysa, yüreği dinginlik içinde vücudu sıhhatte olan özgür bir varlığın zavallılığının ne cinsten olabileceğinin bana açıklanmasını isterim. Yararlanan için uygar hayatın mı, doğal hayatın mı daha dayanılmaz hale geleceğini sorarım. Etrafımızda hem sadece hayatlarından yakınan, birçokları da olanak bulunca buna son veren insanları görüyoruz. İlahi kanunlarla insanların yaptığı kanunların birleşmesi bu düzensizliği durdurmaya ancak yetiyor. Özgür bir vahşi insanın hayattan yakınmayı, kendini öldürmeyi aklından geçirdiğine evet diyebilecek hiç kimse var mıdır diye sorarım. Öyleyse, daha az gurura kapılarak, asıl zavallılığın ne yanda olduğu düşünülmelidir. Tersine, aydınlıktan gözleri kararmış, tutkuların altüst ettiği, kendisininkinden başka bir durum üzerinde akıl yürüten vahşet halindeki insan kadar hiçbir şey "zavallı" olamazdı. İnsanın edimsel olarak[63] sahip olduğu yetilerin ancak bu yetileri fiilen kullanma olanağı ile gelişebilmeleri çok bilge bir Tanrı inayeti sayesinde oluşmuştur; bu durumun amacı, bu yetilerin gereksiz ve zamansız olmalarını, gecikmiş ya da gereksinmeye yararsız olmalarını önlemektir. İnsan, doğa halinde yaşamak için gereken her şeye, içgüdüsel olarak sahipti; toplumda yaşamak için gerekli olanlara ise ancak işlenmiş bir akılda sahip olabilir.

Bu durumda olan insanların aralarında hiçbir ahlaki ilişki ya da kabul edilmiş görev olmadığı için iyi veya kötü olamazlardı. Bu kelime fiziksel anlamda alınıp bireyde “kusur” kendi varlığına zarar verecek, “erdem” kendi varlığına yardımcı olacak nitelikler olarak kabul edilmedikçe kusurları ve erdemleri olamazdı;[64] bu halde doğanın basit dürtülerine en az direnene en erdemli kişi demek gerekirdi. Fakat olağan yoldan sapmadan, böyle bir durum üzerinde varabileceğimiz yargıyı sonraya bırakmak ve peşin hükümlerimize karşı kuşku duymak uygun olacaktır. Bu yönde, uygarlaşmış insanlar arasında erdemlerin kusurlardan veya erdemlerin yararının kusurlarının tehlikesinden fazla olup olmadığını ya da bilgilerinin artmasıyla, birbirlerine verdikleri zararı, yapmaları gereken iyiliği öğrendikleri ölçüde bunun bir karşılığı olup olmadığını veya insanların hiç kimseden korkmayacak, bir şey ummayacak, evrensel bağımlılıktan başka hiçbir şeye boyun eğemeyeceklerini ve kendilerini hiçbir şey vermemekle yükümlü sayarak daha mutlu olup olmadıklarını ölçüp biçmek yerinde olur.[65]

Hobbes gibi insanın –iyilikten hiç haberi olmadığı için– doğal olarak kötü, erdemi bilmediği için ahlaksız olduğu, hemcinslerine borçlu olmadığına inandığı hizmetleri onlardan daima esirgediği; gereksindiği şeylere haklı olarak hak iddia etmesine bağlı olarak kendisini delicesine bütün evrenin biricik sahibi sandığı sonucuna varmayalım.[66] Hobbes, doğal hukukun bütün modern tanımlamalarının eksik tarafını çok iyi görmüştür. Fakat kendi tanımlamasından çıkardığı sonuçlar, onun da bunu, yanlış bir anlamda aldığını gösteriyor. Bu yazar, kurduğu ilkeler üzerinde düşünerek şu sonuca varmalıydı: Doğa hali, bizim kendi varlığımızı korumak için gösterdiğimiz özenin başkalarına en az zarar verdiği durum olduğu için barışa ve insan türüne en elverişli olan durumdur. Oysa, vahşi insanın kendini korumak için gösterdiği özene, toplumun esiri olan ve kanunları zorunlu kılan birçok tutkunun giderilmesi gereksinimini de yersiz olarak kattığı için tam tersini söyler. Kötü kişi, gürbüz bir çocuktur, der. Vahşi insanın gürbüz bir çocuk olup olmadığını bilmek kalır geriye. Ona bu nitelik verilince, Hobbes bundan nasıl bir sonuç çıkaracaktır? Şöyle bir sonuç çıkarabilir: Bu insan gürbüz de olsa, zayıf olduğu zamanki gibi başkalarına bağımlı olacaksa, her türlü aşırılığa kendini verecektir. Kendisine meme vermekte geciktiği için anasını döver, rahatsız edildiği zaman küçük kardeşlerinden birini boğar, canını sıktığı veya kendine çarptığı için de öteki kardeşinin bacağını ısırırdı. Fakat hem gürbüz hem de

bağımlı olma, doğa halinde çelişik iki varsayımdır. İnsan bağımlı olduğu zaman zayıftır, gürbüz olmadan önce bağımlılıktan kurtulur. Hobbes, vahşi insanları hukukçularımızın iddia ettikleri gibi akıllarını kullanmaktan alıkoyan nedenin, aynı zamanda kendi yetilerini gene kendisinin iddia ettiği gibi kötüye kullanmalarını önlediğini görmedi. Vahşilerin, iyi olmanın anlamını bilmedikleri için kötü olmadıkları bile söylenebilir. Çünkü onların kötülük yapmasını önleyen şey bilgilerin gelişmesi ya da kanunların koyduğu fren değil, tutkuların yatışması ve kötülüğün bilinmemesidir:

Tanto plus in illis proficit vitiorum igno ratio guam in his congnitio virtutis[67] Bundan başka, Hobbes'un fark etmediği başka bir ilke var ki bu, insana belli şartlarda kendi onurunu ya da kendini muhafaza arzusunun sertliğini yumuşatmak için verildiğinden, bu onuno doğmadan önce iyi yaşaması için sahip olduğu çaba ve hızı, hemcinslerinin sıkıntı çektiğini görmekten duyduğu tiksintiyle hafifletir. Ben, insan erdemlerinin en aşırı eleştiricisi olan kişinin bile tanımak ve kabul etmek zorunda kaldığı biricik doğal erdemi insana tanımakla korkulacak bir çelişmeye düştüğümü sanmıyorum.[68] Bizim kadar zayıf, felaketlere bizim kadar konu varlıklara karşı merhametten, bu uygun eğilimden söz ediyorum; bu, insanda her türlü düşünceden önce geldiği kadar evrensel ve yararlı da olan hayvanların bile belirtilerini verdiği bir erdemdir. Anaların, yavrularına karşı duydukları şefkatten, yavrularını tehlikelerden korumak için yiğitçe göze aldıkları tehlikelerden söz açmasak bile, atların canlı bir vücudu ayaklarının altında ezmekten duydukları hoşnutsuzluk her gün gözle görülebilir. Bir hayvan, kendi türünden ölü bir hayvanın önünden tedirgin olmadan geçmez. Aralarında ölülerine bir çeşit mezarlık yapanlar bile vardır. Kasaplık hayvanların kesim yerine girerken çıkardıkları hazin böğürmeler, kendilerini çarpan korkunç görünümün onlarda meydana getirdiği izlenimi haber verir. İnsanı acı duyan, hassas bir varlık olarak kabul etmek zorunda kalan; dışarıda, anasının koynundan bir çocuğu çekip alan, bu yavrunun zayıf kol ve bacaklarını öldürücü dişleriyle kıran, çırpınan bağırsaklarını tırnaklarıyla deşen bir yırtıcı hayvanı gören mahpus bir insanın dokunaklı görünümünü vermek için soğuk ve usta üslubunu bırakan Arılar Masalı'nın[69] masalının yazarı zevkle okunur. Bu olay karşısında hiçbir kişisel ilgisi olmayan böyle bir tanık, ne korkunç bir sıkıntıya uğrar! Böyle bir görünümden, baygınlık geçiren anaya ve de can vermek üzere olan çocuğa hiçbir yardım edememekten ne yürek darlığı çeker!

Doğanın, her türlü düşünceden önce gelen asıl, saf hareketi, bu çok bozulmuş törelerin bile pek yok edemediği doğal acıma gücü işte böyledir. Tiyatro temsillerimizde, zorbanın yerinde kendisi bulunsaydı düşmanının çektiği işkence ve acıları daha da artırmaktan geri kalmayacak olan bir kimsenin, bir bahtsız kişinin mutsuzluğu karşısında yumuşayıp gözyaşı döktüğünü her gün görürüz. Bu kimse, kendi neden olmadığı felaketler karşısında o kadar duygulu olan, kan dökücü Sylla'ya ya da her Allahın günü kendi emriyle boğazlanan o kadar yurttaşın feryatlarını hiç heyecan duymadan dinlediği halde Andromakhe ve Priamos ile birlikte, inlediği görülür korkusuyla bir trajedinin temsiline gidemeyen şu Alexandre de Pheré'ye[70] benzer.

Mollisima corda Humano generi dare se natura fatetur, Quae lacrimas dedit.[71]

Mandeville, insanların, bütün ahlaklarına karşıt doğa onlara aklın dayanağı olarak merhameti vermiş olmasaydı, canavardan başka bir şey olamayacaklarını çok iyi hissetmişti; ama insanlarda varlığın tartışma konusu yaptığı bütün sosyal erdemlerin bu biricik nitelikten çıktığını görmedi. Gerçekten gönül yüceliği, merhamet, insanlık, eğer zayıflara, suçlulara ya da genel olarak insan türüne uygulanan acıma duyusu değilse nedir ki? İyi dileklilik, iç yakınlığı ve dostluk bile, üzerinde durulursa, özel bir nesne üzerinde tutturulmuş süreli bir merhametin ürünleridir; çünkü bir insanın hiçbir sıkıntı çekmemesini istemek, onun mutluluğunu istemekten başka nedir ki? Merhametin bizi acı çeken insanın yerine koyan duygu[72] vahşi insanda karanlık ve canlı, ama uygar insanda gelişmiş fakat zayıf olan bir duygu olduğu doğruysa, bu fikrimin söylediğimin doğruluğuna güç vermekten başka önemi var mıdır? Gerçekten, seyirci durumunda olan hayvan sıkıntı çeken hayvanla ne kadar özdeşleşirse merhamet o kadar güçlü olacaktır. Oysa, bu özdeşleşmenin doğa halinde akıl halindekine göre çok daha fazla yakın olması gerektiği açıkça bellidir. Özsaygıyı doğuran akıl,[73] güçlendiren ise muhakemedir; insanı, kendisini sıkan, üzen her şeyden ayırıp uzaklaştıran da odur. İnsanı çevresinden ayırıp yalnız bırakan felsefedir; acı çeken bir insan karşısında ona, gizlice "istersen geber; ben güvenlik içindeyim" dedirten felsefedir. Filozofun sakin uykusunu tedirgin eden, onu yatağından çekip çıkaran, artık toplumun tümünün başındaki tehlikelerden başka bir şey değildir. Filozofun hemcinsini, onun penceresinin hemen altında, ceza da görmeden boğazlayabilirler; onun yapacağı, kulaklarını elleriyle tıkamaktan, kendi içinde başkaldırıp

öldürülen insanla özdeşleşmek isteyen doğanın bu eğilimini önlemek için kendi kendisiyle biraz tartışmaktan ibarettir. Vahşi insanda bu hayran olunmaya değer yetenek hiç yoktur; bilgelik, düşünce yokluğu yüzünden, onun, ilk duyduğu insanlık duygusuna düşüncesizce teslim olduğu her zaman görülür. Kargaşalıklar da sokak kavgalarında ayaktakımı toplanır, tedbirli adam ise uzaklaşır; kavga edenleri birbirinden ayıran, namuslu insanların birbirini boğazlamasını önleyen, ayaktakımıdır, pazarcı kadınlardır.[74]

Demek ki merhamet, doğal bir duygudur; her bireyin kendisine karşı duyduğu sevginin faaliyetini hafifletip yumuşatarak, bütün türün, karşılıklı olarak kendini muhafazasına yardım eder. Bizi acı çektiğini gördüklerimizin yardımına düşünmeden koşturan bu duygudur; doğa halinde kanunların, törelerin, erdemin yerini, tatlı ve yumuşak sesine herkesin boyun eğmesi üstünlüğüne de sahip olarak bu duygu alır. Gürbüz bir vahşiyi, kendi geçimini başka yerde bulabileceğini umuyorsa, zayıf bir çocuğun ya da sakat bir ihtiyarın güçlükle kazanılmış geçimini onun elinden almaktan alıkoyan bu duygudur. Adaletin, iyice düşünülmüş şu yüce bilge sözü: “Sana nasıl yapılmasını istiyorsan, başkalarına öyle yap” yerine, bütün insanlara, herhalde daha az mükemmel, ama öncekinden, belki de daha yararlı şu doğal iyilik bilge sözünü, yani “yapacağın iyiliği başkalarına olanağı olduğu kadar az zarar vererek yap” sözünü esinleyen bu duygudur. Kısacası her insanın, eğitim ilkelerinden bile bağımsız olarak kötülükten duyduğu nefretin nedenini, ustaca bulunmuş ince kanıtlardan çok bu doğal duyguda aramak gerektir. Erdemi akıl ve muhakeme ile edinmek Sokrates’e bir de o yapıdaki zekâlara ait olabilirse de insan türünün varlığını sürdürmesi, kendisini meydana getirenlerin sadece düşüncelerine dayanmış olsaydı insan türü çoktan ortadan kalkmış olurdu.

Bu kadar az etken olan tutkulara, bu kadar kurtarıcı bir frene sahip olan, kötü olmaktan çok çekingen, başkalarına fenalık yapmaktan çok kendilerini fenalıklara karşı teminat altına almaya dikkatli olan insanlar pek tehlikeli dalaşlara konu olmuş değillerdir. Aralarında hiçbir türden ilişki olmadığı için ne övünmek, ne itibar, ne saygı, ne küçük görmeyi bildikleri, şu senindir bu benim düşüncesine, adalet konusunda hiçbir gerçek fikre sahip olmadıkları; kendilerine uygulanabilecek şiddeti, cezalandırılması gereken sataşmalar gibi değil de tamiri kolay bir kötülük olarak düşündükleri; intikamı, kendisine atılan taşı ısıran köpek gibi hemen mekanik bir tarzda almadıkları takdirde, akıllarına bile getirmedikleri için aralarındaki

anlaşmazlıkların konusu yiyecek olmadıkça çok seyrek olarak kan dökülürdü ama bu anlaşmazlıklardan bir tanesinin ötekilerden daha tehlikeli olduğunu görüyorum; bundan bahsetmek kalıyor.

İnsanın yüreğini çarpıntıya uğratan tutkular arasında ateşli, coşkun, bir cinsi ötekine muhtaç kılan bir tanesi var. Bu korkunç tutku bütün tehlikelere göğüs gerer, bütün engelleri devirir; kudurganlık nöbeti esnasında, muhafazası için var olduğu insan türünü yok edecek gibidir. Bu dizginsiz, hayvanca taşkınlığın sıkıntısı içinde olan, aşkları için her gün kanları pahasına dövüşen insanların hali ne olacak?

Önce, tutkuların şiddeti ne kadar artarsa bunları durdurmak için kanunların o kadar zorunlu olduğunu kabul etmek gerekir. Fakat bu tutkuların aramızda her gün neden olduğu düzensizliklerden, suçların bu bakımdan kanunların yetersizliğini göstermesinden başka, bu düzensizliklerin bu kanunların kendisinden doğmuş olup olmadığını araştırmak da yerinde olacaktır; çünkü o halde kanunlar bu düzensizliklerin önüne geçebilecek güçte oldukları zaman, onlardan hiç değilse, kendileri olmadığı zaman var olmayacak olan bir kötülüğü önlemeleri beklenebilmelidir.

Aşk duygusunda, önce manevi olanı fiziksel olandan ayırt etmekle işe başlayalım. Fiziksel olan bir cinsi öteki cinsle birleşmeye götüren arzudur. Manevi olan, bu arzuyu belirli hale getiren, bunu sadece bir tek konu üzerinde tespit eden ya da hiç değilse bu fiziksel unsura bu tercih edilen konu için daha büyük bir enerji veren unsurdur. Oysa, aşkın manevi unsurunun toplum alışkanlıklarından doğmuş, kadınlar tarafından, egemenliklerini kurmak, boyun eğmesi gereken cinsi üstün kılmak için ustalıkla, dikkatle kutsallaştırılmış yapma bir duygu olduğunu görmek kolaydır.[75] Bir vahşinin hiçbir zaman sahip olamayacağı değer veya güzellik gibi bazı kavramlar, hiçbir zaman yapamayacağı karşılaştırmalar üzerinde kurulmuş olan bu duygu, o vahşi için hemen hemen yok gibi olsa gerektir. Çünkü onun aklı düzenlilik, orantılılık gibi soyut fikirleri meydana getiremeyeceği gibi yüreği de bu fikirlerin uygulanmasından fark edilmeden doğan hayranlık ve aşk gibi duygulara elverişli değildir. O, sadece, doğadan almış olduğu huya kulak verir, yoksa edinemediği zevke değil; ona göre her kadın işe yarar. Aşkın sadece maddi unsuru ile sınırlanmış, aşk duygusunu uyaran ve güçlükleri artıran tercihleri bilmeyecek kadar mutlu olan insanlar huylarından gelen ateşliliği daha seyrek, daha az şiddetli olarak duysalar, bunun sonucu olarak da

aralarındaki çekişmeler, kavgalar daha seyrek, daha az kıyıcı, daha az kan dökücü olur. Aramızda bu kadar çok yıkımlara neden olan hayal gücü, vahşilerin yüreklerini esinlendirmez; her vahşi, doğadan gelecek içtepiyi rahatça bekler ve hiçbir seçim yapmadan, şiddetten çok zevkle, bu içtepiye teslim olur; gereksinimi giderilince arzusu söner.

Demek ki aşkın bile bütün öteki tutkular gibi insanlara aşkı sık sık o kadar felaketli hale getiren, coşkun ateşliliği ancak toplum içinde kazanabilmiş olduğu itiraz edilmez bir şeydir; vahşi insanları kendi hayvanlıklarını doyurmak için birbirlerini durmadan boğazlayan insanlar gibi göstermek, edinilmiş deneye[76] doğrudan doğruya aykırı olduğu gibi doğa halinden en az uzaklaşmış insanlar olan Karayipliler, tutkuları daha kışkırtıcı olan yakıcı bir iklimde yaşadıkları halde aşklarında en sakin, en az kıskanç insanlar oldukları ölçüde daha da gülünçtür.

Birçok hayvan türünde erkeklerin avlularımızı kan içinde bırakan ya da ilkbaharda dişi yüzünden çatışırken feryatlarıyla ormanlarımızı çınlatan kavgalarından çıkarılabilecek sonuçlara göre, işe önce, cinslerin bizim aramızdakilerden başka ilişkiler kurduğu bütün türleri hariç tutarak başlamak gerekir; örneğin horozların birbirleriyle dövüşü, insan türü için asla bir tümevarım teşkil etmez. Orantının daha iyi saptandığı türlerde bu kavgaların nedeni ancak erkeklere göre dişilerin az olduğu ya da dişinin erkeğin birleşme isteğini, yaklaşmasını durmadan reddettiği zaman aralıklarıdır ki bu da gene birinci nedenle bağlanır; çünkü eğer bir dişi bir yılda sadece iki ay erkek açlığı çekiyorsa bu bakımdan dişi sayısı erkek sayısından altıda beş daha az demektir. Oysa bu durumların ikisi de dişi sayısının genellikle erkek sayısından fazla olduğu vahşiler arasında bile dişilerin, öteki türlerde olduğu gibi kızışma ve erkek kabul etmeme dönemlerinin olmadığı insan türüne uygulanamaz. Bundan başka bu hayvanların birçoğunda bütün tür birden kaynama ve coşkunluk haline girdiği için korkunç bir ortak ateşlilik, bir kargaşalık, düzensizlik, dövüş zamanı gelir ki aşkın devirli olmadığı insanlarda böyle bir zaman yoktur. Demek ki bazı hayvanların, dişilere sahip olmak için aralarında yaptıkları kavgalara bakıp, doğa halinde insanların başına aynı şeyin gelmiş olacağı sonucuna varılamaz; bu sonuç çıkarılabilecek olsa bile, bu çatışmalar öteki türleri nasıl yok etmiyorsa, en azından, bizim türümüz için de daha öldürücü olmayacağı düşünülmelidir. Bu çatışmaların doğa halinde, toplumda yaptıklarından hele törelerin henüz itibara sahip olduğu, âşıkların kıskançlığıyla kocaların intikamının her gün düellolara, cinayetlere, daha da

kötü işlere neden olduğu, sonsuz bir sadakat ödevinin sadece zinalar yaptırdığı[77] hatta kendini tutma ve şeref kanunlarının bile ahlaksızlığı yaydığı, çocuk düşürme olaylarını artırdığı ülkelerdekinden daha az yıkıma sebep olacağı besbellidir.

Şu sonuca varalım: Ormanlarda avare dolaşan, hiçbir hüneri olmayan, konuşmayı bilmeyen evi barkı, savaşları, bağlantıları olmayan, hemcinslerine ya da onlara zarar vermeye hiç gereksinmesi olmayan, hatta belki onlardan hiçbirini tanımayan, az sayıda tutkusu olan, kendi kendine yeten vahşi insan sadece bu duruma uygun duygulara ve bilgilere sahipti. Gerçek gereksinmelerden başka bir gereksinme duymuyor, görülmesinin ilgi çekici olacağını sandığı şeylerden başkasına bakmıyor, zekâsı da gururundan fazla ilerlemiyordu. Rastlantı olarak bir keşif yaparsa, kendi çocuklarını bile tanımadığına göre, bu keşfini başkalarına daha az ulaştırabilirdi. Her sanat onu bulanla birlikte yok oluyordu. Eğitim ve ilerleme yoktu; kuşaklar boş yere çoğalıyordu; her kuşak hep aynı yerden hareket ettiği için yüzyıllar hep ilk çağların kabalığı ve yontulmamışlığı ile akıp gidiyordu; insan türü artık yaşlanmıştı, ama insan, hep çocuk kalmıştır.

Bu ilkel durum varsayımı üzerinde bu kadar uzun zaman durup yayıldım. Bunun nedeni yok edilmesi gereken eskimiş hatalar ve kökleşmiş peşin yargılar olduğu için[78] işin köküne kadar derinleşmeye, doğru bir doğa hali tablosu içinde eşitsizliğin, doğal bile olsa, vahşet halinde, yazarlarımızın iddia ettiği kadar gerçek ve etki sahibi olmaktan uzak bulunduğunu göstermek gerektiğine inanmış olmamdır.

Gerçekten insanları birbirinden ayırt eden nitelikler arasında sadece alışkanlığın, insanların toplum içinde benimsedikleri çeşitli hayat tarzlarının esiri olan birçok ayrımın doğal gibi kabul edildiğini görmek kolaydır. Böylece gürbüz ya da narin bir vücut yapısı, buna bağlı olan güçlülük ya da zayıflık, vücudun ilk yapısından çok, yetiştirilme tarzının sert ya da yumuşak olmasından ileri gelir. Akıl gücü için de durum aynıdır; eğitim sadece işlenmiş zekâlarla işlenmemişler arasında bu ayrımı meydana getirmekle kalmaz; işlenmiş zekâlar arasındaki farkları da kültür oranında artırır. Çünkü bir dev ile bir cüce aynı yolda yürüseler her ikisinin atacağı her yeni adım deve yeni bir üstünlük sağlayacaktır. Oysa uygar durumun çeşitli sınıflarında hüküm süren eğilimlerin ve hayat tarzlarının akla sığmaz çeşitliliği, herkesin aynı besinleri aldığı, aynı tarzda yaşadığı, aynı şeyleri yaptığı hayvanlık ve vahşet hayatının basitliği, düzen birliği ile karşılaştırılırsa doğa halinde insandan insana farkın toplum halindekine

göre ne kadar az olduğu, insan türünde doğal eşitsizliğin, kurumların yarattığı eşitsizlik tarafından ne kadar artırılmış olması gerektiği anlaşılacaktır.

Doğa, nimetlerini dağıtırken, iddia edildiği kadar iltimas yaptığı zaman bile, en çok tercih edilenler ötekilerin zararına çıkar sağlayabileceklerdir. Aşkın bulunmadığı yerde, güzellik neye yarar? Hiç konuşmayan insanlara nüktenin, hiç ticaret yapmayan insanlara hilenin hep tekrarlandığını işitiyorum. Fakat bu ezme sözü ile ne denilmek istendiği bana açıklansın. Bazıları zor kullanarak hükmedecekler, başkaları bunların kaprislerine boyun eğmiş, inleyecekler. Benim, bizim aramızda gördüğüm, işte tam da budur; fakat köleliğin ve hükmetmenin ne demek olduğunu anlatmanın hayli zor olacağı vahşi insanlar hakkında bu sözün nasıl olup da söylenebileceğini anlıyorum. Adamın biri başka birinin topladığı meyveleri, öldürdüğü avı, barındığı ini ele geçirebilir; fakat ona nasıl olur da boyun eğdirebilir? Ya hiçbir şeyi olmayan insanlar arasında bağımlılık zincirleri ne olabilir?[79] Beni bir ağaçtan kovarlarsa onu bırakıp bir başkasına giderim. Bir yerde tedirgin olursam başka bir yere gitmeme kim engel olur? Kendisi aylak otururken geçimini sağlamaya beni zorlayacak kadar benden çok üstün güce sahip, üstelik çok bozulmuş, çok tembel, çok yırtıcı bir adam var mıdır? Böyle birinin beni bir an bile gözden kaçırmamaya, uykusu sırasında kaçabileceğim ya da kendisini öldüreceğim korkusuyla büyük bir dikkatle bağlı tutmaya kararlı, yani kendisini, kaçınmak istediğinden ve bana verdiğinden çok daha büyük bir zahmete isteyerek sokmaya mecbur olması gereklidir. Bütün bunlardan sonra da onun uyanıklığı, dikkati bir an bile gevşemez mi? Beklenmedik bir gürültü ona başını öte yana çevirtmez mi? İşte o zaman hemen ormana dalarım, kölelik zincirlerim kırılmış olur ve o, beni bütün ömrünce bir daha göremez.

Bu ayrıntıları boş yere uzatmayalım; kölelik bağları insanların karşılıklı bağımlılıklarından, karşılıklı gereksinmeler onları birleştirmeden önce meydana gelmediği için bir insanı daha önce başka bir insandan vazgeçemeyecek bir duruma getirmedikçe kul edip köleleştirmek olanaksızdır. Öyle bir durum doğa halinde hiç olmadığı için herkesi boyunduruktan azade bırakır, en güçlünün hükmetmesi kanununu boşa çıkarır.[80]

Eşitsizliğin, doğa halinde ancak hissedilebildiğini ve hemen hemen hiç etkisi olmadığını kanıtladıktan sonra geriye bu eşitsizliğin kaynağını ve gelişmesini, insan zekâsının birbirini izleyen gelişmeleri içinde göstermem

kalıyor. Yetkinleşebilmenin, toplumsal erdemlerin ve doğa halinde yaşayan insanın edimsel olarak sahip bulunduğu başka özelliklerin kendi kendilerine asla gelişemeyeceklerini, bunu başarabilmek için birçok dış nedenin karşılık beklemeden katılmasına muhtaç bulunduklarını, bu dış nedenlerin de doğmamış olabileceğini ve bunlar olmadan insanın kendi ilkel durumunda sonsuz olarak kalmış olacağını gösterdikten sonra, türü bozarken insan aklını yetişkinleştirebilecek olan çeşitli rastlantıları ele alıp birbirine yaklaştırmam bir varlığı toplumsallaştırırken kötü etmem, insanı ve dünyayı çok uzaklarda kalmış bir sınırdan, nihayet bizim onları gördüğümüz noktaya getirmem kalıyor.

Anlattığım olaylar birçok tarzda oluşabileceği için kararımı ancak sanılara dayanarak verdiğimi itiraf ederim.[81] Fakat bu sanıların, şeylerin doğasından çıkarılabilecek en olası sonuçlar, doğruları keşfetmek için sahip olunabilecek biricik araçlar oldukları zaman sebepler haline gelmelerinden başka, benim vardığım sonuçlardan çıkarmak istediğim sonuçlar hiç de sanı mahiyetinde olmayacaklardır. Çünkü kabul edip koyduğum ilkelerin üzerine aynı sonuçları vermeyecek olan, aynı sonuçları çıkaramayacağım başka bir sistem kurulamayacaktır.

Bu durum beni kısa zaman parçalarının olayların gerçeğe az benzemelerinin yerini nasıl tuttuğu konusuna; çok hafif sebeplerin aralıksız etki yaptıkları zaman kazandıkları şaşırtıcı güç konusuna; bir yanda bazı varsayımlara gerçek olay derecesini vermek bakımından olanaksızlık karşısında bulunulunca öte yandan bu varsayımları yıkmanın olanaksızlığı konusuna; iki olgu gerçek diye verilip de bilinmeyen ya da bilinmez sayılan bir dizi ara olguyla birbirlerine bağlanmaları gerekince bunları birbirine bağlayan olayları vermek görevinin tarihe ait olduğu konusuna; bunları birbirine bağlayacak bu gibi olayları belirlemenin, bütün eksikliğine karşıt, felsefeye ait olduğu konusuna; nihayet, olaylar sorununda benzetmenin, olayları, sanılmayacak kadar az sayıda değişik sınıflara indirgeyeceği konusuna düşüncelerimi yaymaktan esirgiyor. Bu konuları yargıçlarımın düşüncelerine sunmak, bana yeter; sıradan okuyucuların onlar üzerinde kafa yormalarına gerek bırakmayacak tarzda hareket etmiş olmak, bana yeter.

İKİNCİ BÖLÜM

Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip “Bu, bana aittir!” diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu.[82] Bu sınır kazıklarını söküp atacak ya da hendeği dolduracak, sonra da hemcinslerine “Bu sahtekâra kulak vermekten

sakınınız! Meyvelerin herkese ait olduğunu, toprağın ise kimsenin olmadığını unutursanız, mahvolursunuz!" diye haykıracak olan kişi, insan türünü nice suçlardan, nice savaşlardan, nice cinayetlerden, nice yoksulluklardan ve nice korkunç olaylardan esirgemiş olurdu! Fakat öyle görünüyor ki o zaman işler, o güne kadar oldukları gibi sürüp gidemeyecekleri noktaya artık gelmişlerdi. Çünkü ancak birbiri ardından meydana gelebilen daha önceki birçok fikre dayanan bu mülkiyet fikri, insan aklında birdenbire teşekkül etmedi. Doğa halinin bu en son sınırına varmadan önce hayli ilerlemeler kaydetmek, birçok hüner ve bilgi elde etmek, bunları bir çağdan ötekine aktarmak, çoğaltmak gerekmişti. Öyleyse olayları daha yukarıdan ele alalım ve olayların ve bilgilerin, en doğal düzenleri içindeki bu yavaş gelişimini bir tek görüş açısı altında toplamaya çalışalım.

İnsanın ilk duygusu varlığını hissetmesi, ilk özeni de kendi varlığını koruma özeni oldu. Toprağın ürünleri, ona gerekli bütün yardımları sağlamıştı; içgüdüsü onu, bunları kullanmaya yöneltti. Açlık, başka arzular ona sırasıyla var olmanın değişik tarzlarını hissettiriyordu; bunların arasında bir tanesi, onu türünü, soyunu devam ettirmeye çağırıyordu. Kalpten gelen her türlü duygudan yoksun olan bu kör eğilim, sırf hayvanca bir eylem doğuruyordu. Gereksinme giderilince iki cins, artık birbirini tanımazdı; doğan çocuk bile anasından vazgeçebilecek hale gelir gelmez, ana için hiçbir şey ifade etmiyordu.

Dünyaya gelen insanın durumu işte böyleydi; başlangıçta sırf duyumlar içinde sınırlı olan, doğanın kendisine sunduğu nimetlerden ancak yararlanan, ondan bunları kopartmayı düşünmekten uzak bir hayvanın hayatı işte böyleydi. Fakat karşısına hemen zorluklar çıktı; bunları yenmeyi öğrenmek gerekti. Ağaçların yüksekliği, meyvelerine ulaşmaktan onu alıkoyuyordu, bunlarla beslenmeye çalışan hayvanların rekabeti, kendisini yok etmeye çalışan hayvanların yırtıcılığı, her şey onu vücut idmanlarına dikkatle çalışmaya zorladı. Çevik olmak, hızlı koşmak, kavgada zorlu olmak gerekti. Ağaç dallarından ve taşlardan ibaret olan doğal silahlar hemen elinin altında bulunuyordu. Doğanın çıkardığı engelleri aşmayı, gerektiği zaman öteki hayvanlarla dövüşmeyi, geçim gereçleri için insanlarla çekişmeyi ya da en güçlü olana bırakmak zorunda kaldığı şeyi başkalarından çıkarmayı öğrendi.

İnsan türü genişleyip yayıldığı ölçüde, insanlarla birlikte zahmetler de çoğaldı. Toprakların, iklimlerin, mevsimlerin farklı olması, onları bu

farkların yaşam tarzlarına girmesine zorlayabildi. Kısır yıllar, uzun ve sert kışlar, her şeyi kavuran yakıcı yazlar yeni hünerler gerektiriyordur.[83] Deniz, ırmak boylarında oltayı, balık iğnesini icat ettiler; balık avcısı ve balık yiyicisi oldular. Ormanlarda kendilerine yay ve ok yaptılar; avcı ve savaşçı oldular. Soğuk ülkelerde, öldürdükleri hayvanların derilerine sarındılar. Yıldırım, yanardağ ya da herhangi bir mutlu rastlantı onlara ateşi, kışın sertliğine karşı el uzatılacak yeni bir yardım kaynağını öğretti; bu unsuru muhafaza etmeyi, sonra onu yeniden meydana getirmeyi, nihayet daha önceleri çiğ çiğ yuttukları eti ateşte pişirip hazırlamayı öğrendiler.

Çeşitli varlıkların kendilerine ve birbirlerine karşı bu yenilenen özeni, insan zekâsında elbette belli ilişkilerin kavramlarını uyandıracaktı. Büyük, küçük, güçlü, zayıf, hızlı, yavaş, korkak, cesur ve bu gibi gereksinim duyulunca hemen hemen hiç düşünülmeden kıyaslanan, kelimelerle ifade ettiğimiz bu ilişkiler, sonunda bu insanda bir çeşit düşünme meydana getirdi; daha doğrusu, güvenliği bakımından en çok gerekli olan tedbirleri ona gösteren mekanik bir sıkıntı doğurdu.

Bu gelişmeden doğan yeni bilgiler insanın başka hayvanlar üzerindeki üstünlüğünü, bu üstünlüğü ona öğreterek artırdı. Hayvanlara tuzak kurmaya alıştı, onları binlerce yolla aldattı; ona hizmet edebilecek ya da zarar verebilecek birçok hayvan dövüşte güç bakımından, yarışta hız bakımından onu geçiyorlarsa da zamanla o, bir kısmının efendisi, ötekilerinin de başına bela oldu. İşte onun kendine ilk bakışı, onda ilk gurur hareketini meydana getirdi; rütbeleri ayırt etmeyi henüz öğrendiği, kendisini kendi türünün en yüksek mertebesinde gördüğü için kendi kişisel varlığına o en yüksek rütbede hak iddia etmeye, uzaktan uzaktan hazırlanıyordu.

Kendisi için hemcinsleri, bizim için oldukları gibi olmamakla birlikte, onlarla olan ilişkileri de öteki hayvanlarla olandan fazla olmadığı halde o, gözlemlerinde öteki insanları unutmadı. Zamanla fark ettiği, dişisiyle kendisi arasındaki benzerlikler, ona, fark etmediği benzerlikler, hakkında sonuçlar çıkarttı; öteki insanların benzer şartlarda kendisinin yapmış olacağı gibi davrandıklarını görerek onların düşünme, hissetme tarzının kendisininkine tamamen uygun olduğunu gördü. Kafasında iyice yerleşen bu önemli gerçek, diyalektik kadar emin ve diyalektikten daha çabuk kavrayışlı bir önseziyle ona, ötekilere karşı en iyi davranış kurallarını uygulatıyordu; bu kurallara uymak kendi yararı ve güvenliği bakımından ona elverişli geliyordu.

O, iyi yaşama aşkının insan eylemlerinin biricik dürtüsü olduğunu deneyle öğrenmiş olduğu için[84] ortak çıkarların hemcinslerinin yardımını hesaba kattırdığı “seyrek fırsatlar” ile “rekabet” yüzünden karşısına onlardan kuşkulanması gereken daha seyrek durumları birbirinden ayırt edecek durumda buldu. Birinci halde o, hemcinsleriyle, sürü halinde ya da hiç değilse hiç kimseyi zorlamayan, ancak onu meydana getirmiş olan geçici gereksinme süresince devam eden özgür bir birlik içinde birleşiyordu.[85] İkinci halde ise herkes, yapabileceğini sandığı zaman açıkça güç kullanarak, kendisini daha zayıf hissettiği zaman ise beceriklilik ve ustalıkla kendi çıkarını sağlamak peşinde koşuyordu.

İnsanlar, işte böylece, karşılıklı anlaşmalara varmak ve bu anlaşmaları yerine getirmenin elverişliliği konusunda belirli belirsiz kabataslak bir fikir edindiler. Ama bu elverişlilik hemen şimdi var olan ve duyulan bir çıkar bunu emrettiği kadar var olabiliyordu; çünkü onlar için ileriyi görmek diye bir şey yoktu ve uzak gelecekle ilgilenmek şöyle dursun, ertesi günü bile düşünmezlerdi. Bir geyik yakalamak söz konusu olduğu zaman hepsi kendi görevini sadakatle yerine getirmesi gerektiğini iyice duyardı; fakat bunlardan birinin gücünün yeteceği bir menzilden bir tavşan geçecek olursa, onun aklından hiçbir şey geçmeden tavşanın peşine takılıp, ele geçirince de bu avı arkadaşlarından esirgeyeceğinden şüphe etmemek gerektir.

Böyle bir ilişkinin, hemen hemen aynı tarzda sürü haline gelen kuzgunların ya da maymunların dilinden daha ince, daha işlenmiş bir dili gerektirmeyeceğini anlamak kolaydır. Eklemlenmemiş haykırışlar, çok fazla işaretle anlatım, başka sesleri taklit eden birkaç ses uzun süre genel dili teşkil etmiş olsa gerektir. Bunlara her ülkede eklemli ve üzerinde anlaşmaya varılmış bazı seslerin katılmasıyla, daha önce de söylediğim gibi kurulmasını açıklamanın kolay olmadığı ayrı ayrı, ama kabataslak, eksik, yetkinlikten uzak, çeşitli vahşi kavimlerin bugün bile sahip olduklarına hemen hemen yakın dillere sahip olundu.

Söyleyeceğim şeylerin çokluğunun ve başlangıçların hemen hemen belirsiz ilerlemesinin zoruyla, birçok yüzyılın üstünden ok gibi çok büyük bir hızla geçiyorum. Çünkü olayların birbirini izlemesi ne kadar yavaş olursa, bu olayların anlatımı o kadar hızlı oluyor.

Bu ilk ilerlemeler insanı, sonunda daha hızlı ilerlemeler yapabilecek duruma ulaştırdı.[86] İnsan aklı daha çok aydınlandıkça, hünerler ve sanayi daha yetkinleşti. Hemen ardından ilk rastlanan ağaç altında uyumak ya da

mağaralara çekilmeyi bırakarak, taştan yapılmış sert ve kesici bir çeşit balta bulundu, odun kesmek, toprağı kazmak, ağaç dallarından kulübeler yapmak düşünüldü; bu kulübeler sonradan balçık ve çamurla sıvandı. Bu, ailelerin kurulmasını, birbirinden ayırt edilmesini meydana getiren bir çeşit mülkiyeti benimseten ilk devrim dönemi oldu; işte bu mülkiyetin ortaya çıkması ile hemen birçok kavga ve çatışma doğdu.[87] Bununla birlikte ilk konutları yapanların kendilerini bunları savunabilecek güçte gören en güçlüler olması olasılığı çok olduğundan, zayıfların, bunları konutlarından sürüp çıkarmaya kalkışmaktansa, onları taklit edip kendilerine yeni kulübeler yapmayı daha kestirme, daha emin bulduklarına inanmak gerekir. Daha önceden kulübelere sahip olanlara gelince, bunlardan biri komşusunun kulübesini kendisine mal etmeye pek uğraşmamış olsa gerektir; bunun sebebi, o kulübenin kendisine ait olmamasından çok, kendisine yararı olmaması, onu işgal eden aileyle çok sert bir kavgaya girişmeden ele geçirmenin de olanağı olmaması olsa gerektir.

Kalbin ilk kıpırtıları, bir ortak konut içinde karı ile kocaları, babalar ile çocukları bir araya getiren yeni durumun sonucu oldu. Bir arada yaşama alışkanlığı yeni durumun sonucu oldu. Bir arada yaşama alışkanlığı insanların tanıdığı ilk yumuşak, tatlı duyguları, karı-koca aşkını, ana-baba sevgisini meydana getirdi.[88] Her aile, karşılıklı bağlılık ile özgürlük biricik bağları olduğu ölçüde, küçük bir toplum haline geldi; iki cinsin o zamana kadar bir olan hayat tarzı arasındaki ilk ayrım o zaman meydana çıktı. Kadınlar daha çok evde oturup, kulübeyi ve çocukları beklemeye alıştılar. Erkekler ise ortak geçim araç ve gereçleri peşinde koşar oldular. İki cins böylece, biraz daha yumuşak bir hayatla, yırtıcılıklarından ve güçlerinden bir şeyler kaybetmeye de başladılar. Fakat ayrı ayrı her biri vahşi hayvanlarla dövüşmek bakımından daha az elverişli hale geldiği halde, bu vahşi hayvanlara karşı ortak olarak direnmek için bir araya gelmeleri daha kolay oldu.

İnsanlar, bu yeni durumda, sade ve yalnız yaşanan bir hayatla, çok sınırlı gereksinmelerle ve bu hayatın gereğini sağlamak amacıyla buldukları aletlerle çok fazla boş zamana kavuştuklarından bu boş zamanı babalarını bilemediği birçok rahatlık elde etmek için kullandılar. Bu, düşünmeden kabul etmek zorunda kaldıkları ilk boyunduruk ve çocuklarına, torunlarına hazırladıkları felaketlerin ilk kaynağı oldu; çünkü, böylece vücutça ve akılca gevşemekte devam etmekten başka, bu rahatlıklar alışkanlık halini alınca hemen bütün tadını kaybettikleri, aynı zamanda da soysuzlaşıp

gerçek gereksinmeler halini aldıkları için bunlardan yoksunluk, bunlara sahip olmanın verdiği tattan çok daha acı olmaya başladı; bunlara sahip olmak mutluluk olmadığı halde bunları kaybetmekle zavallı ve mutsuz olunuyordu.[89]

Burada, yavaş yavaş sözlerin kullanılmasının her ailenin bağrında nasıl yerleştiği ya da nasıl yetkinleştiği biraz daha iyi seziliyor. Dili daha hangi özel sebeplerin daha gerçek kılarak yayabildiği ve ilerlemesini hızlandırdığı üzerinde varsayımlar yürütülebilir. Büyük su baskınları ya da depremler, oturulan yerleri su ve uçurumla kuşattı; yeryüzünün uğradığı değişiklikler kıta parçalarını birbirinden ayırdı, adalar haline getirdi. Böylece kıta ormanlarında serbestçe dolaşan insanlara göre daha fazla birbirine yaklaşan ve bir arada yaşamak zorunda olan insanlar arasında, bir ortak dilin doğması gerekti.[90] Böylece ilk deniz yolculuğu denemelerinden sonra ada ahalisinin, konuşma adetini aramıza getirmiş olması pek olasıdır; hiç değilse, toplumun ve dillerin adalarda doğmuş, kıtalarda bilinmeden önce oralarda yetkinleşmiş, olgunlaşmış olması olasılığı, gerçeğe pek benzemektedir. Her şeyin yüzü değişmeye başlıyor. Buraya kadar ormanlarda avare gezen insanlar daha sabit bir konum edinince yavaş yavaş birbirlerine yaklaşıyor, çeşitli sürüler halinde birleşiyorlar, sonunda her ülkede kanunlar ve yönetmeliklerle değil, aynı hayat ve beslenme tarzının ve iklimin ortak etkisi ile töreleri ve ayırt edici nitelikleri birleştirmiş ayrı bir ulus meydana getiriyorlar.[91] Ayrı ayrı aileler arasında süreli komşuluk, bazı bağlar doğurmaktan geri kalmıyor. Ayrı ayrı cinslerden genç insanlar, birbirine komşu kulübelerde oturuyorlar; doğanın emrine uygun geçici bir ilişki, karşılıklı ahbaplıkla daha tatlı daha sürekli bir başka ilişkiye yol açıyor. İlgi konusu insanları düşünmeye, aralarında kıyaslamalar yapmaya alışıyor; yeğleme duygularını doğuran değer ve güzellik fikirleri, duyulmadan ediniliyor. Birbirlerini göre göre, birbirlerini daha çok görmekten vazgeçemez oluyorlar. Yumuşak, tatlı bir duygu ruha usul usul siniyor ve en küçük bir karşı koyma ile coşkun bir öfkeye dönüşüyor. Aşkla birlikte kıskançlık uyanır; anlaşmazlık galip gelir ve tutkuların bu en tatlısı, insan kanından kurban alır.[92] Fikirler, duygular birbirinin ardından geldikçe, akıl ve gönül yatkınlaştıkça, insan türü topluma alışmaya devam ediyor; ilişkiler sıkılaşıyor, bağlar yaygınlaşıyor. Kulübelerin önünde ya da büyük bir ağacın etrafında toplanmaya alışıldı, aşkın ve boş vaktin gerçek çocukları olan şarkı ile dans, bir araya gelmiş dinlenen erkek ve kadınların eğlencesi, daha doğrusu uğraşısı oldu. Herkes başkalarına bakmaya,

kendisine bakılmasını istemeye, toplumun verdiği saygınlık değerli olmaya başladı. En iyi şarkı söyleyen ya da dans eden, en güzel, en güçlü, en becerikli olan ya da en güzel konuşan, en çok sayılan insan olurdu; bu, eşitsizliğe, aynı zamanda kötülüğe doğru ilk adım oluyordu. Bu ilk üstün tutmalardan bir yanda gurur, başkalarını küçük görme, öte yandan utanma ve kıskançlık doğdu; bu yeni mayaların sebep olduğu mayalanma, sonunda, mutluluğu, arılığı, ahlak temizliğini öldürücü bileşikler meydana getirdi.

İnsanlar karşılıklı olarak birbirini takdir etmeye başlayıp hatır saymak fikri akıllarında doğar doğmaz her biri buna layık olduğunu savundu; bu saygıyı hiç kimseye ceza görmeden göstermemek olanağı artık kalmadı. Vahşiler arasında bile ilk uygarlık ödevleri bundan çıkar; isteyerek yapılan her haksızlık ağır hakaret haline gelir; çünkü sataşmaya uğrayan kimse, hakaretten doğan üzüntü nedeniyle kendisinin küçük görüldüğünü anlar; bu, çoğu zaman üzüntünün kendisi kadar dayanılmaz bir şeydir. Böylece herkes kendisinin küçük görülmesini, kendine gösterdiği saygı ile orantılı bir tarzda cezalandırdığı için intikamlar korkunç, insanlar kana susamış ve zalim oldular. Bildiğimiz vahşi halkların çoğu işte bu dereceye kadar gelmeye eriştiler. Fikirleri birbirinden yeteri kadar ayırt etmemiş, bu insanların artık ilk doğa halinden ne kadar uzaklaşmış bulunduklarına dikkat etmemiş olmak yüzündendir ki birçokları, insanın doğal olarak zalim olduğu, onu yumuşatmak için[93] güvenlik örgütlerini zorunlu olduğu sonucuna varmakta acele etmişlerdir. Oysa o ilkel durum içinde hiçbir şey onun kadar yumuşak, tatlı değildir. İnsan, doğa tarafından hayvanların aptallığından ve uygar insanın uğursuz bilgilerinden eşit uzaklığa yerleştirildiğinden, fenalık ve felaketlere karşı kendisini güvence altına almak için hem içgüdü hem de akıl tarafından savunulduğundan beri doğal olan merhamet, başkası tarafından sevk edilmedikçe, hatta kendisine fenalık yapıldıktan sonra bile başka bir insana fenalık yapmaktan onu alıkoyar,[94] çünkü, bilge Locke'un aksiyomuna göre, mülkiyetin hiç olmadığı yerde haksızlık da olmayacaktır.[95]

Şunları saptamak gereklidir: Toplum hayatının başlaması ve insanlar arasında artık kurulmuş bulunan ilişkiler, onlardan ilkel yapılarına dayananlardan farklı nitelikler istemektedir. Ahlak düşüncesi insan eylemlerine sokulmaya başladığı için kanunlar meydana çıkmadan önce herkes, maruz kaldığı saldırıları yargılayan tek yargıç olduğu ve öcünü kendi aldığı için sırf doğa haline uygun düşen iyilik, artık doğmakta olan topluma uygun olan iyilik değildi. Tahkir ve saldırılar çoğaldığı ölçüde,

cezalandırmaların sertleştirilmesi gerekmiştir. Kanunların önleyici görevinin tutacağı yeri almak, öçlerin dehşetine kalmıştır. Böylece, insanlar daha az dayanıklı hale gelmiş olsalar ve doğal acıma duyusu bazı değişikliklere uğramış olsa da insan yetilerinin bu gelişme dönemi, ilkel durumun tasasızlığıyla bizim özsaygımızın taşkın faaliyeti arasında bir ortayol tutarak, en mutlu, en uzun süreli çağ olmuş olsa gerektir.[96] Bu çağ üzerinde düşünüldükçe bu durumun devrimlere en az uğradığı, insanp için en iyi çağ olduğu, ortak yarar için hiç olmaması gerekli uğursuz bir rastlantı olmasaydı çıkılmaması gereken bir çağ olduğu, sonucuna varılıyor. Hemen hepsi bu durumda bulunan vahşiler örneği, insan türünün hep o durumda kalmak üzere yaratıldığını, bu durumun dünyanın gerçek gençlik dönemi olduğunu, sonraki bütün ilerlemelerin görünüşte bireyin yetkinleşmesi ve olgunlaşması aslında ise insan türünün son evresine doğru atılmış adımlar olduğunu doğrular gibidir. İnsanlar kaba saba kulübeleriyle hayvan derilerinden yaptıkları elbiselerini diken ya da kılçıkla dikmekle, kuş tüyleriyle, deniz hayvanlarının kabuklarıyla süslenmekle, vücutlarını çeşitli renklere boyamakla, oklarını yaylarını yetkinleştirmekle ya da güzelleştirmekle, keskin taşlarla birkaç balıkçı kayığı ya da bazı kaba müzik aletleri yontmakla yetindikleri sürece,[97] kısacası, sadece bir tek kişinin yapabileceği işlere, birçok elin katılmasına gerek göstermeyen sanat ve hünerlere özenle çalıştıkları sürece doğalarının olanak verdiği kadar, doğaları gereği olabilecekleri kadar özgür, sıhhatli, iyi, mutlu yaşadılar; kendi aralarında, bağımsız bir ilişkinin zevklerini tatmaya devam ettiler. Fakat bir insanın yardımına gereği olduğu andan beri, bir kişinin iki kişiye yetecek kadar yaşama araç ve gereçlerine sahip olmasını yararlı, kârlı olduğu fark edildiği andan beri[98] eşitlik kayboldu, mülkiyet işe karıştı, çalışma zorunlu oldu; geniş ormanlar insan teriyle sulanması gereken, köleliğin ve sefaletin derhal filiz verip ekinlerle birlikte arttığı hoş ve güleç kırlar haline geldi.[99]

Bu büyük devrimi meydana getiren iki sanatın –maden sanayii ile tarım– bulunması olmuştu.[100] İnsanı uygarlaştıran, insan türünü yitiren, şaire göre altın ve gümüştür fakat filozofa göre demir ve buğdaydır. Amerika vahşileri bunların ikisini de bilmezlerdi, bu yüzden hep oldukları gibi kalmışlardır. Başka halklar da bu sanatlardan biri olmadan sadece ötekini uyguladıkları ölçüde barbar kalmış gibidirler. Avrupa’nın, dünyanın öbür kısımlarından daha fazla değilse daha süreli ve daha iyi uygarlaşmış

olmasının başlıca nedenlerinden biri, demir cevheri en bol, buğday bakımından en verimli kıta olmasıdır.

İnsanların demiri nasıl bilediklerini, kullanmayı nasıl başardıklarını saptamak çok zordur; çünkü çıkacak sonucu bilmeden önce cevheri madenden çıkarmayı, eritmek için gerekli işlemleri yapmayı kendi kendilerine düşünmüş olmalarına inanılamaz. Bu keşif, kazara çıkan bir yangına da bağlanamaz; çünkü madenler sadece çorak, ağaçlardan ve bitkilerden yoksun yerlerde oluşur;[101] öyle ki doğanın bu uğursuz sırrı bizden gizli tutmak için önlemler aldığı söylenebilir. Demek ki bir volkanın erimiş maden cevherleri kusarak gözlemcilere doğanın bu işlemini taklit etme fikrini vermiş olması gibi olağanüstü bir durumdan başka olasılık kalmıyor. Gene de bu insanlarda bu kadar zahmetli bir işe girişecek, bundan çıkarılabilecek sonuçları bu kadar uzaktan görebilecek kadar çok cesaret ve öngörü varsaymak gereklidir ki bu, ancak daha önce işlenmiş olan zekâlara uygun düşer; oysa bu insanlar buna sahip olmasalar gerektir.

Tarıma gelince, bunun esas ilkesi, uygulanmasına başlamadan çok zaman önceden beri bilinirdi. Geçim araç ve gereçlerini ağaçlardan, bitkilerden çıkarmaya arasız uğraşan insanların, doğanın, bitkilerin üremesi için kullandığı yollar hakkında çabucak bir fikir sahibi olmaları beklenir; fakat onların hüner ve çalışmaları bu yöne çok zaman sonra yönelmiş olacaktır. İster onların yiyeceğini avcılık ve balıkçılıkla birlikte sağlayan ağaçlar onların bakımına gerek göstermediği için olsun, ister buğdayın ekimi için gerekli aletlerin yokluğu yüzünden olsun, ister gelecekteki gereksinmeyi önceden göremedikleri için olsun, sonunda isterse kendi emeklerinin ürününü başkalarının kendilerine mal etmelerini önleyecek araçlardan yoksun bulunmaları yüzünden olsun, bu gecikme olmuştur. Daha fazla hüner sahibi, daha çalışkan oldukları zaman, buğdayı hazırlamayı öğrenmeden ve tarım için gerekli aletlere geniş ölçüde sahip olmadan çok zaman önce keskin taşlar, sivri uçlu sopalarla, kulübelerinin çevresinde bazı sebze ve kökleri yetiştirmeye başladıkları düşünülebilir. Bu işe kendini vermek, toprağa tohum ekmek için sonradan daha fazlasını kazanmak üzere başlangıçta bazı şeyler kaybetmeye karar vermek gerektiği de ayrıca hesaba katılmaya değer: Böyle bir önlem almak daha önce de söylediğim gibi akşamki gereksinmelerini sabahleyin düşünebilmekte pek çok zahmet çeken vahşi insanın zekâ düzeyinden çok uzaktır.

Demek ki insanın tarım sanatında özenle çalışmaya zorlanması için başka sanatların bulunuşu gerekli olmuştur.[102] Demiri dökmek ve dövmek

için insanlar gerektiği andan beri, bu insanları beslemek için de başka insanlar gerekli oldu. İşçilerin sayısı çoğaldıkça ortak geçimi sağlamak için çalıştırılacak el sayısı azalıyor oysa bu ortak geçim araçlarıyla beslenecek ağız sayısında böyle bir azalma olmuyordu. Bir kısım insana demir karşılığında buğday gerektiğinden başka insanlar sonunda besin maddelerini çoğaltmak için demir kullanmanın sırrını buldular.

Toprakların işlenmesinin zorunlu sonucu olarak toprakların paylaşılması geldi; mülkiyet bir defa kabul edilince de bunun sonucu olarak ilk hukuk kuralları doğdu. Çünkü herkese kendisininkini vermek ve bunu tanımak için herkesin bir şeye sahip olması gerekir; bundan başka, insanlar ileriyi görmeye başladıkları, hepsi de kendilerinde kaybedilebilecek bazı şeyler gördükleri için başkasına yapabileceği haksızlığın misillemesine uğramaktan korkmayan kimse kalmadı. Bu kaynak, doğan mülkiyet fikrini el emeğinden çıkmış olmaktan başka türlü kavramak olanaksız olduğu ölçüde daha da tabiidir.[103] Çünkü insanın kendi yapmadığı şeyleri kendine mal etmek için ona kendi emeğinden fazla bir şey katabileceği düşünülemez. Ekiciye işlediği toprağın ürünü üzerinde hak tanımakla, hiç değilse hasat vaktine kadar zaman üzerinde de hak tanımış olan –ve yıldan yıla sürüp giden- biricik çalışma şekli budur. Bu emek devamlı olarak elde bulundurulan bir mal meydana getirerek, kolaylıkla mülkiyet haline dönüşür. Grotius, “Eskiler Cérés’e kanun koyucu sıfatını verdikleri, ünlü bir bayrama onun şerefine Thesmophorie[104] adını koymakla, toprağın paylaşılmasını yeni bir tür hukuk, yani doğa kanunundan doğan hukuktan farklı olarak mülkiyet hukukunu meydana getirdiğini anlatmak istemişlerdir,” diyor.

Yetenekler eşit olsaydı, örneğin demir kullanılması ile besin tüketimi her zaman tam bir denge halinde bulunsaydı, durumlar bu halde, eşit kalabilirdi. Fakat hiçbir şeyin korumadığı orantı birden koptu, bozuldu; en güçlü olan daha fazla iş yaptı; en becerikli olan, kendi yaptığı işten en fazla pay aldı; en zeki olan emeği kısaltmak için araçlar buldu; çiftçi daha fazla demire ya da demirci daha fazla buğdaya gereksinme duydu; eşit çalıştıkları halde biri çok kazandı, oysa ötekinin eline ancak yaşayabilecek kadar bir şeyler geçti. Böylece doğal eşitsizlik, değiş-tokuş düzeninden doğan eşitsizlik ile duyulmadan açılıp gelişir.[105] İnsanlar arasında şartlar arasındaki farkların geliştirdiği farklar daha fazla duyulur, etkileri daha kalıcı olur, ayrı ayrı insanların kaderi üzerinde aynı oran dahilinde etki yapmaya başlar.

İşler bu noktaya varınca, bundan sonrasını tasarlamak kolaydır. Öteki sanatların birbiri ardından bulunmasını, dillerin ilerlemesini, yeteneklerin denenip kullanılmasını, servetlerin eşitsizliğini, zenginliklerin kullanılmasını ya da kötüye kullanılmasını, bunları izleyen, herkesin kolaylıkla bulabileceği ayrıntıları anlatmak için vakit kaybetmeyeceğim. Sadece bu yeni düzeni içine yerleştirilmiş olan insan türüne bir göz gezdirmekle yetineceğim.

İşte, şimdi bütün yetilerimiz gelişmiş, bellek ve hayal yetisi işlemekte, özsaygı çıkarına bağlı, akıl etken kılınmış, zekâ varabileceği yetkinlik ve olgunluk sınırına hemen hemen ulaşmış durumda bulunuyoruz. Bütün doğal nitelikler harekete geçirilmiş, herkesin rütbesi ve kaderi sadece mallarının niceliğine, işe yarama ya da zarar verme gücüne göre değil; fakat zekâya, güzelliğe, güce ya da hünere, değere, yeteneklere göre düzenlenmiş, yerleşmiştir. Bu nitelikler, saygı çekebilecek biricik nitelikler olduğu için hemen onlara sahip olmak ya da onlara sahip gibi görünmek gerekirdi. İnsanın, çıkarı için aslında olduğundan başka türlü görünmesi gerekiyordu. “Olmak” ve “görünmek” birbirinden tamamen farklı iki şey oldu.[106] Bu ayrımdan şatafatlı gösteriş, aldatıcı hile, bunlarla birlikte yürüyen bütün ahlaki bozukluklar ortaya çıktı. Öte yandan evvelce özgür ve bağımsız olan insan, işte, önümüzde, yeni birçok gereksinme zoruyla bütün doğaya, özellikle de hemcinslerine, boyun eğip kul olmuştur. O, bu hemcinslerine efendi olurken bile bir anlamda köle olur: Zenginse, onların hizmetine, fakirse, onların yardımına bağlıdır; orta halli olmak da onu, onlardan vazgeçebilecek duruma hiç getirmez. Demek ki onun, onları, hiç aralıksız, kendi kaderiyle ilgilendirmesi, onlara kendi çıkarı için çalışmakta gerçekten ya da görünüşte kendi çıkarlarını buldurması gereklidir. Bu da onu, kimilerine karşı kalleş, müzevir ve düzenbaz, kimilerine karşı da çalımla buyuran, sert bir insan yapar. Onları korkutamadığı ya da kendi çıkarını onlara yararlı bir tarzda hizmet etmekte bulmadığı zaman, onu, gereksindiği bütün bu insanları aldatmak zorunluluğunda bırakır. Sonunda insanı yiyip bitiren, tutkudan, kendi mevkiini yükseltme hırsından çok, başkalarının üstüne çıkma gereksinmesi, bütün insanlarda karşılıklı olarak birbirlerine zarar verme karanlık eğilimini, gizli bir kıskançlığı uyandırır; bu kötü eğilimler, darbesini daha güvenle vurabilmek için çoğu zaman iyi dilek ve iç yakınlığı maskesini takınır; kısacası, bir yanda rekabet, yarışçılık öte yanda çıkar çatışmaları, hep kendi çıkarını başkasının zararına sağlama gizli

arzusu. Bütün bu kötülükler, mülkiyetin ilk etki ve sonuçları, doğmakta olan eşitsizliğin ayrılmaz maiyet olayıdır.[107]

Zenginliği temsil eden işaretler bulunmadan önce bu zenginlikler sadece topraklardan, evcil hayvanlardan, insanların sahip olabilecekleri bu biricik gerçek mallardan oluşabilirdi. Oysa; miras yoluyla intikal eden zenginlikler sayı, genişlik bakımından bütün toprağı kapsama, her şeye değinme noktasına kadar büyüyünce bunların bir kısmı, artık ötekiler bahasına olmadıkça büyüyemez oldu. Zayıflığın, gevşekliğin mülk sahibi olmalarını önlediği, belli sayıyı aşan kimseler hiçbir şey kaybetmeden fakir düştüler; çünkü etraflarında her şey değiştiği halde sadece onlar değişmemişlerdi; geçimlerini zenginlerin elinden alıp kabul etmek ya da saldırıp kapmak zorunda kaldılar; şunun ya da bunun huyunu değişikliğine göre hükmetmek, kulluk ya da zorbalık, çapulculuk doğmaya başladı. Zenginler, kendi paylarına hükmetmek zevkini tadar tatmaz, başka bütün zevkleri küçük görmeye başladılar; eski kölelerini kullanarak yeni kölelere boyun eğdirirken, komşularını kullaştırmaktan başka bir şey düşünmez olurlar. İnsan etini bir defa tadınca başka bütün yiyecekleri hırçınlıkla geri çeviren, sadece insan yutmak isteyen aç kurtlar gibiydiler.

Böylece, en güçlüler ya da en zavallılar kendi güçlerini ya da kendi gereksinmelerini başkalarının malı üzerinde bir tür hak, kendilerine göre mülkiyet hakkıyla eşdeğerde bir hak haline getirdikleri için bozulan eşitsizliği en korkunç bir kargaşalık izledi. Böylece, zenginlerin gaspları, fakirlerin haydutluğu, herkesin dizginleri boşanmış tutkuları doğal merhameti ve adaletin henüz zayıf olan sesini[108] boğarak insanları hasis, cimri, özenişli, kötü kişiler haline getirdi. En güçlüsünün hakkı ile ilk el konanın hakkı arasında ancak kavga ve cinayetle son bulan devamlı bir çatışma meydana geldi.r Doğmakta olan toplum en korkunç savaş halinde gelişti; alçalmış, bayağılaşmış, yıkılmış insan türü artık geriye dönemediği, edindiği mutsuz kazançlardan vazgeçemediği, kendisine onur vermiş olan yeteneklerin kötüye kullanılması yüzünden ancak utanç pahasına çalışabildiği için kendini kendi yıkımının arifesine getirmiş oldu.

Attonitus novitate mali, divesque, miserque, Effugere optat opes, et quae modo vaverat odit.
[109]

İnsanların bu kadar zavallı bir durum, kendilerini ezmiş olan bunca felaket üzerinde, sonunda düşünceye varmamış olmaları olası değildir. Özellikle zenginler bütün giderlerini sadece kendilerinin ödediği, hayat

tehlikesi genel olduğu halde mallara gelen tehlikenin özel ve ayrı ayrı olduğu süreli bir savaşın ne kadar zararlı olduğunu sezmiş olsalar gerektir. Bundan başka, gasplarına biraz renk verebilmiş olsalar da[110] bu gasplarının ancak güvenilmez, usulsüz, yolsuz, kanuna uymayan bir yasaya dayandığını, bu gasplar ancak güç yoluyla edinilmiş olduğu için gene gücün bunları ellerinden alabileceğini şikâyete de hakları olmayacağını iyice hissediyorlardı. Sadece hünerle zenginleşmiş olanlar bile mülkiyetlerini unvanlar üzerine kuramazlardı. Bunlar: “Bu duvarı ben yaptım; bu toprağı ben, emeğimle kazandım” diyebilirlerdi. “Peki, sizlere bu yönü kim verdi? Yaptırmadığımız bir işin karşılığında bizim zararımıza para almak iddiasını neye dayandırıyorsunuz?” diye onlara sorulabilirdi. “Birçok kardeşimizin, sizin elinizde fazla olan şeylere gereksindiği için ölmekte olduğunu ya da acı çektiğini, sizin, ortak geçim araçlarından kendi geçim araçlarınızı aşan miktarı kendinize mal etmek için insan türünün açıkça, oybirliği ile verilmiş onayını almanız gerektiğini bilmiyor musunuz?” Kendini haklı çıkarmak için geçerli sebeplerden, kendini savunmak için yeterli güçlerden yoksun olan; bir tek bireyi kolayca ezen ama haydut sürüleri tarafından ezilen; herkese karşı tek başına olan karşılıklı kıskançlıklar yüzünden kendi eşitleriyle bir araya gelip, ortak yağma umuduyla birleşen düşmanlarına karşı birleşemeyen zenginler, zorunluluğun baskısı altında, sonunda, insan aklına o güne kadar girmiş olan tasarıların, üzerinde en fazla düşünülmüş olanını kurdular. Zenginlere saldıran güçleri zenginler yararına kullanmayı, kendilerini kendi karşıtlarına savundurmayı, onları zenginlerin kendi öz sözleriyle esinlendirmeyi ve onlara, zenginler için doğal hukukun getirdiği kurumlar ne kadar zararlı ise gene zenginler için o kadar yararlı olan başka kurumlar vermeyi tasarladılar.

Zenginler, bu görüşle, herkesi birbirine karşı silahlanmaya sevk eden, sahip oldukları şeyleri de gereksinmeleri kadar pahalı, masraflı kılan zengin-fakir hiç kimsenin güvenliğini bulamadığı durumun taşıdığı tehlikeleri komşularına gösterdikten sonra komşularını kendi amaçlarına yöneltmek için de kolaylıkla özel sebepler buldular. Onlara şöyle dediler: “Zayıfları baskıya karşı güven altına almak, muhterisleri durdurmak, herkese kendisine ait olanın tasarrufunu sağlamak için birleşelim; herkesin uymak zorunda olacağı, hiç kimsenin dışında kalamayacağı, zengine ve fakire karşılıklı ödevler yükleyerek servetin cilvelerini tamir edip giderecek olan adalet ve barış kuralları kuralım. Kısacası, kendi güçlerimizi kendimize karşı çevirmek yerine, bu güçleri, bizi bilgece yapılmış

kanunlara göre yöneten, birliğin bütün üyelerini koruyan, savunan, ortak düşmanları def eden, bizi sonsuz bir anlaşma içinde bulunduran üstün bir iktidar halinde birleştirelim, toplayalım.”

Kaba, aldatılmaları kolay olan, üstelik kendi aralarında çözümlenecek pek çok sorunları olduğu için hakemlerden, çok hırslı ve hasis oldukları için de efendilerden vazgeçemeyen insanları sürüklemek için bu nutkun çok daha azı bile yeterdi. Hepsi, özgürlüklerini güven altına aldıklarına inanarak zincirlerine koştular; çünkü politik bir kuruluşun üstünlüklerini, yararlarını sezecek kadar akıllı olduğu halde bunun getireceği tehlikeleri önceden görecek kadar deneye sahip değildiler. Yolsuzlukları ve kötüye kullanmaları önceden sezmeye en çok yetenekli olanlar, tam da bu yolsuzluklardan, kötüye kullanmalardan yararlanmayı hesaplayanlardır; bilgeler de vücudunun tamamını kurtarmak için kolunu kestiren bir yaralı gibi özgürlüklerinin geri kalan kısmını kurtarmak için bir kısmını feda etmek gerektiğini anladılar.[111]

Zayıflara yeni bağlar zenginlere ise yeni güçler veren,s doğal özgürlüğü bir daha geri dönmemek üzere yok eden, mülkiyet ve eşitsizlik kanununu ebediyen kuran, ustalıklı bir gaspa geri alınmaz bir hak payesi veren, bazı muhterislerin kârı uğruna bütün insan türünü daha o zamandan çalışmaya, kulluğa ve sefalete boyun eğdiren, toplumun ve kanunların doğuşu böyle oldu ya da böyle olmuş olsa gerektir. Bir tek toplumun kurulmuş olmasının bütün öteki toplumların da kurulmasını nasıl zorunlu kıldığı, birleşik güçlere karşı koyabilmek için birleşmek gerektiği kolayca anlaşılır. Sayıları hızla çoğalan ya da genişleyen toplumlar kısa zamanda bütün yeryüzünü kapladılar. Artık bundan böyle evrende boyunduruksuz yaşanacak ya da herkesin kendi başının üstünde süreli olarak asılı gördüğü, çoğu zaman kötü yönetilen kılıçtan başını kurtarabileceği bir köşe bulmak mümkün olmadı. Böylece medeni hukuk yurttaşların ortak kuralı haline gelince, doğal kanun ancak çeşitli toplumlar arasındaki ilişkilerde yer buldu. Bu ilişkiler de kendiliğinden anlaşılan bazı örtük anlaşmalarla yumuşatılarak devletler hukuku adı altında ilişkileri mümkün kıldı, doğal merhametin boş bıraktığı yeri doldurdu; o doğal merhamet ki insandan insana doğru olduğu zaman sahip olduğu bütün gücü, toplumdan topluma doğru olduğu zaman kaybettiği için artık ancak ulusları birbirinden ayıran hayali sınırları aşabilen ve kendilerini yaratmış olan egemen varlık örneğine uygun olarak bütün insanlığı içten iyi dilekle kucaklayan bazı kozmopolit[112] büyük ruhlarda bulunmaktadır.

Böylece politik kurumlar kendi aralarındaki ilişkilerde doğa durumunda kaldıkları için ayrı ayrı kişileri bu durumdan çıkmak zorunda bırakmış olan rahatsızlıkları kısa zamanda duyarlar. Bu hal bu büyük siyasi topluluklar arasında, bu toplulukları meydana getiren bireyler arasında evvelce olduğundan da daha öldürücü olur. Doğayı titreten, akla durgunluk veren uluslar arasında savaşlar, cinayetler, misilleme ve insan kanı dökmek şerefini erdemler mertebesine çıkaran bütün batıl inançlar hep buradan doğar. En dürüst insanlar, ödevleri arasında, hemcinslerini boğazlamak ödevini de saymayı öğrenirler; sonunda insanların birbirlerini, niçin olduğunu bilmeden, binlerle öldürdükleri görülür; bir tek savaş gününde işlenen cinayetler, bir tek şehir alınırken yapılan dehşet verici hareketler doğa halinde bütün yeryüzünde yüzyıllar boyunca yapılanlardan daha fazladır.[113] İnsanlığın çeşitli toplumlara bölünmesinin sezinlenen ilk sonuçları bunlardır. Biz, bu toplumların kuruluşuna dönelim.

Birçoklarının politik toplumlara, en güçlü olarak fetihleri ya da zayıfların bir araya gelip birleşmesi gibi başka kaynaklar verdiklerini biliyorum ve bu nedenler arasında üstün tutulan, benim ortaya koymak istediğim ile ilişkisizdir; bunu da biliyorum. Bununla birlikte benim az önce açıkladığın neden, bana daha doğal gelir; çünkü:

1- Birinci halde fetih hakkı bir hak olmadığı için başka bir hakkı kuramayacağından, ulus tam bir özgürlük içinde, kendisini fethedeni şef olarak seçmedikçe fetheden ile fethe uğrayan halk, hep savaş halinde kalacaklardır. O zamana kadar hangi uzlaşma yapılmışsa ancak şiddet üzerine kurulmuş olduğu için bunun sonucu olarak kendi başlarına hiçbir şey ifade etmediklerinden bu varsayımda ne gerçek toplum, ne politik topluluk, ne de en güçlünün kanunundan başka bir kanun var olabilir.[114]

2- İkinci halde “güçlü” ve “zayıf” kelimelerinin anlamları açık değildir; mülkiyet hakkının ya da ilk işgal hakkının kurulması ile politik hükümetlerin haklarının kurulması arasındaki zaman aralığında bu terimlerin anlamını “fakir” ve “zengin” kelimeleri daha iyi verir; çünkü kanunlar var olmadan önce, insanın, gerçekten, onların malına saldırmaktan ya da onların malının bir kısmını kendine mal etmekten başka yolu yoktu.

3- Fakirlerin, özgürlüklerinden başka kaybedecek bir şeyleri olmadığı için kendilerine kalan bu biricik varlıktan kendi istekleriyle karşılıksız vazgeçmeleri büyük bir çılgınlık olurdu; tersine, zenginler, söz gelişi, mallarının bütün kesimleri üzerinde duyarlı oldukları için onlara fenalık etmek, zarar vermek çok daha kolaydı; bunun sonucu olarak kendi mallarını

güvence altına almak için daha fazla tedbir almaları gerekirdi; sonunda bir şeyin ondan zarar göreceklerden çok, ondan yararlanacak olanlar tarafından bulunduğuna inanmak akla daha yakındır.

Doğmakta olan hükümetin, süreli ve düzenli bir şekli olmadı. Felsefenin ve deney yokluğu yüzünden, yalnız, göz önünde bulunan zorluklar fark edilebiliyordu; diğerlerinin çözümü ancak ortaya çıktıkları zaman ve ölçüde düşünülüyordu. En bilge kanun koyucuların bütün çalışmalarına rağmen politik durum, yetkinlikten her zaman uzak kaldı; çünkü politik durum hemen hemen rastlantıların eseriydi ve yanlış başlamış olduğu için zamanla bozuklukları keşfedilip tedavileri de önerirken, kuruluştaki kusurlarını asla tedavi edemedi. Daha sonra iyi bir yapı yükseltebilmek için Spartalı Lycurgue'ün yaptığı gibi havayı temizlemekle, bütün eski malzemeyi ortadan kaldırmakla işe başlamak gerekli olduğu halde, bunun yerine durmadan onarmalar, düzeltmeler yapılıyordu.[115] Başlangıçta toplum bütün fertlerin göz önünde bulundurmayı kabul ettikleri, topluluğun da her ferde karşı teminatını verdiği ve kefil olduğu birkaç genel anlaşmadan ibaretti. Böyle bir anakanunun ne kadar zayıf olduğunu, bunu bozanların yalnız halkın tanık ve yargıç olması gereken suçlarının kanıtlanmasından ya da cezadan kurtulmalarının ne kadar kolay olduğunu deneyin göstermesi gerekti; kanundan bin yolla kaçamak yapılması gerekti; kamu otoritesi gibi tehlikeli bir emanetin bireylerin eline bırakılmasının düşünülmesi, haklı düşündüklerini göz önünde bulundurmak üzere yüksek görevlilerin atanması için zorlukların, kargaşalıkların durmadan çoğalması gerekti. Çünkü konfederasyon meydana gelmeden önce şeflerin seçilmiş ve görevlilerin kanunlardan bile önce var olduklarını söylemek, ciddiye bile alınmaması gereken bir varsayımdır.[116]

İnsanların başlangıçta kendilerini mutlak bir efendinin kollarına kayıtsız şartsız attıklarını, gururlu ve uysallaşmamış insanların bunu düşüneceklerini, genel güvenliğe hizmet yolunun kendilerini köleliğe atmak olacağına inanmak akla yakın olmayacaktır. Gerçekten, kendilerini baskıya karşı savunmak, varlıklarını esas unsurları olan mallarını, özgürlüklerini ve hayatlarını korumak için değilse kendilerini kendilerinden üstün birine teslim etmelerinin gerekçesi ne olabilirdi? Oysa, insanla insan arasındaki ilişkilerde bir insanın başına gelebilecek en kötü olay, kendini başka birinin keyfine ve insafına bağlı bulmak olduğundan, elde kalması için bir şefin yardımına gereksinme duyulan şeyleri ilk olarak o şefin elleri arasında bırakıp elden çıkarmak sağduyuya aykırı değil midir? O şef bu kadar güzel

bir haktan vazgeçmiş olmaları karşılığında onlara hangi eşdeğeri teklif etmiş olabilir? Eğer insanları savunma bahanesi altında böyle bir haktan vazgeçmeleri ödününü istemeye cesaret etmişse, hemen, kıssadaki cevabı almamış mıdır: “Düşman bize, bundan fazla ne yapacaktır?” Demek ki halkların başlarına şeflerin geçmeleri onları kendine kul etmek için değil, onların özgürlüğünü savunmak içindir; bu, söz götürmez politik hukukun temel özdeyişidir. Pline, Trajan’a şöyle diyordu: “Eğer bir hükümdarımız varsa bu, bizi bir efendimiz olmasından koruması amacıyladır.”

Politikacılar, filozoflar doğa durumu üzerinde yaptıkları safsatanın aynını, özgürlük sevgisi üzerinde yapıyorlar; görmekte oldukları şeylere bakıp, görmemiş oldukları ve gördüklerinden çok farklı şeyler üzerinde yargılara varıyorlar; gözlerinin önünde bulunan bazı insanların kendi kulluklarına nasıl sabırla katlandıklarına bakıp, kulluğu ve köleliği doğal bir eğilim sayıyorlar.[117] Bu sonuca varırken arılık, saflık, erdem gibi özgürlüğün de yararlanılırken değeri duyulmadığını, kaybedildiği zaman da tadının hemen kaybolduğunu düşünmüyorlar. Brasidas,[118] Sparta hayatını Persepolis hayatı ile kıyaslayan bir Pers valisine, “Senin ülkenin hazlarını bilirim ama sen benim ülkemin zevklerini bilemezsin,” demişti.

Terbiye edilmiş bir at kamçı ve mahmuza sabırla dayandığı halde uysallaşmamış vahşi bir at, gem daha yaklaşırken nasıl yelelerini kabartır, ayağıyla toprağı döver ve coşkun bir halde hırçınlaşır, tepinirse, barbarlık halindeki insan da uygar insanın hiç mırıldanmadan taşıdığı boyunduruğa başını eğmez, alışmaz ve en fırtınalı özgürlüğü sakin bir kulluğa yeğ sayar. Şu halde insanın kulluk ve köleliğin leh ve aleyhindeki doğal davranışları hakkında kullaşmış insanların alçalmasına bakarak değil, bütün özgür insanların kendilerini baskıya karşı güvence altına almak için yarattıkları harikalara bakarak yargılara varmak gereklidir. Kullaşmış insanların, zincirleri içinde yararlandıkları barış ve huzuru çok övdüklerini, bir de “en zavallı kulluğa barış adını verdiler”[119] mısrasını biliyorum; fakat ötekilerin, onu kaybetmiş olanların o kadar küçümsedikleri bu biricik gerçek erdemin (özgürlüğün – ç.) korunması uğrunda, zevkleri, rahatı ve huzuru, zenginliği, gücü, hatta hayatın kendisini feda ettiklerini görünce; özgür doğmuş ve tutsaklıktan nefret eden hayvanların, kafalarını zindanlarının demir parmaklıklarına vurarak kırdıklarını görünce; çırılçıplak vahşi yığınlarının Avrupa zevklerini küçümsediklerini, sadece özgürlüklerini korumak uğrunda açlığa, ateşe, demire ve ölüme göğüs

gerdiklerini görünce, özgürlük üzerinde düşünce yaratmanın kölelere düşmediğini hissediyorum.

Birçoklarının saltık yönetimi ve bütün toplumu, Locke ve Sydney'in karşıt kanıtlarına başvurmadan, baba otoritesinden türetmelerine gelince[120] zorba hükümetin yırtıcı özü, boyun eğenin yararını emredenin çıkarından daha çok göz önünde tutan bu otoritenin yumuşaklığından pek çok uzaktır. Doğa kanunu gereği baba, sadece yardımı oğlu için gerekli olduğu sürece çocuğun efendisidir; bu dönem geçtikten sonra eşit hale gelirler; o zaman, babadan tamamen bağımsız olan oğul babaya baş eğmez, sadece saygı borçlu olur; çünkü şükran duygusu yerine getirilmesi gerekli bir borçtur ama istenebilecek bir hak değildir. Uygar toplumun baba gücünden türediğini söylemek yerine, tersine bu gücün uygar toplumdan türediğini söylemek yerinde olur. Birçok kişi onun etrafında toplandığı anda o kişi onların babası olarak kabul edilebilmiştir. Baba, gerçekten sahibi olduğu malları çocuklarına ancak kendi isteklerine gösterdikleri süreli saygıyla hak edecekleri orantıda mirasından pay verebilir. Oysa uyruklar, hem kendileri hem bütün malları ve mülkiyetleriyle bağlı oldukları ya da hiç değilse böyle olduğunu iddia eden zorbadan buna benzer bir iyilik beklemekten uzaktır, uyrukların kendi öz mallarından zorbanın kendilerine bırakacağı kısmı bile iyilik diye kabul edecek dereceye inmişlerdir; zorba onları soyup soğana çevirdiği zaman, adaleti yerine getirmiş gibidir; onların yaşamasına izin verdiği zaman, bir iyilikte bulunur.

Böylece olayları hukuk yönünden incelemeyi sürdürürsek, zorbalığın istek üzerine istemli olarak kurulduğu savında ne sağlamlık ne de doğruluk bulunur; taraflardan yalnız birini yüküm altına sokan, her şeyi sadece bir tarafa koyan, öteki tarafa hiçbir şey yüklemeyen, sadece yükümlü tarafın zararına işleyen bir anlaşmanın geçerliliğini göstermek güç olacaktır. Bu iğrenç sistem bugün bile bilge ve iyi kralların, özellikle Fransa krallarının sistemi olmaktan çıkmıştır; bu, onların buyrultularında yer yer, özellikle 1667'de 14. Louis'nin emriyle, onun adına kaleme alınan ünlü bir yazıdan alınan şu aşağıdaki parçada görülür:

"Hükümdarın, kendi devletinin kanunlarına bağlı olmayacağı söylenmesin; çünkü aksi öneri devletler hukukunun, dalkavuklar tarafından zaman zaman zedelenen ama iyi prenslerin devletinin köklü ve soylu bir lütfu olarak her zaman savunmuş olduğu doğrudur. Bilge Platon'la birlikte bir krallığın tam mutluluğunun krala uyruklarının itaat etmesi, kralın

kanuna itaat etmesi, kanunun da doğru ve her zaman kamu yararına yönelik olması bulunduğunu söylemek, ne kadar yerindedir!"

Özgürlük insan yeteneklerinin en soylusu olduğuna göre, bütün yeteneklerini bu en değerlisinden kayıtsız şartsız hiçbir şey alıkoymadan vazgeçmesinin, kanlı ya da çılgın bir şefe yaranmak için insanın kendi doğasını bozması, içgüdülerinin esiri olan hayvanlar düzeyine inmesi, kendisini de Yaradanı tahkir etmesi, o Yaradanın yasak ettiği suçların işlenmesine katılmaya razı olması olup olmadığını, bu yüce işçinin, eserinin yıkılıp yok olmasına mı yoksa kirletilip bozulmasına mı daha çok kızacağını araştırmak için zaman kaybetmeyeceğim. İstendiği takdirde, Locke'a uyarak, hiç kimsenin kendisine keyfine ve insafına göre muamele eden bir iktidara boyun eğecek kadar özgürlüğünü satamayacağını açıkça söyleyen Barbeyrac'ın yetkisini hesaba katmayacağım: "Çünkü o, bu, sahibi olmadığı kendi hayatını satmak olacaktır" diye eklemektedir. Yalnız, kendilerini bu noktaya kadar aşağılaştırmaktan korkmamış olanların, sonraki kuşakları hangi hakla aynı yüz karasına uğrattıklarını ve gene bu ilerki kuşaklar adına, kendi cömertliğine bağlı olmayan yoklukları halinde hayatı ona layık olanlar için bile pahalı kılan mal ve nimetleri hangi hakla reddettiğini sormak ve araştırmak isterim.

Pufendorf diyor ki, "İnsan kendi malını anlaşma ve sözleşmelerle başkasına aktardığı gibi özgürlükten de başka birinin yararına vazgeçebilir." Bana öyle geliyor ki bu, çok kötü bir muhakemedir. Çünkü, ilkin, benim başkasına geçirdiğim mal, bana tamamen yabancı, kötüye kullanılması beni ilgilendirmeyen bir şey haline gelir; fakat benim özgürlüğümün hiç kötüye kullanılmaması benim için önemlidir ve yapmaya zorlanacağım kötülüğün suçlusu doğrudan doğruya ben olmadıkça başkasının suç aleti haline gelmeye kendimi maruz bırakamam. Bundan başka mülkiyet hakkı insanlar arasında bir anlaşmadan, insanların elinden çıkmış bir kurumdan başka bir şey olmadığı için herkes sahip olduğu maldan keyfine göre yararlanır. Fakat hayat ve özgürlük gibi herkesin yararlanabileceği, ama vazgeçebileceği şüpheli olan doğanın esas nimetleri konusunda durum böyle değildir. Bunlardan birini yok ederken insanın varlığı zarar görür, alçalır; ötekini ortadan kaldırırken de onu, yani hayatını, kendi elinde olduğu ölçüde yok etmiş olur; hiçbir dünya malı bunlardan hiçbirinin yerini tutamayacağından, bunların birinden ne pahasına olursa olsun vazgeçmek, hem doğaya hem de akla aykırı ve bunları tahkir edici olur.[121] Fakat malların satılabildiği gibi özgürlükten de feragat edilebilseydi, babanın mallarını ancak hakkın

aktarılması ile kullanabilen çocuklar için aradaki fark çok büyük olurdu; oysa özgürlük, onların insan sıfatıyla doğadan aldıkları bir nimet olduğuna göre, ana ve babaları onları bu haktan yoksun bırakmaya hiç haklı değillerdir. Nasıl köleliği kurmak için doğaya karşı zor kullanmak gerekmişse bu hakkı sürelice yerleştirmek için de doğayı değiştirmek gerekmiştir. Bir köle kadının çocuğunun da köle olarak doğacağını ciddi ciddi söyleyen hukukçular, bir insanın insan olarak doğmayacağına, başka terimler kullanarak karar vermişlerdir.[122]

Asla sadece hükümetlerin keyfi iktidarlarla başlamaları değil, çünkü keyfi iktidar hükümetlerin sonunun gelmesinden ve en sonunda onları "en güçlünün egemenliği" kanununa götüren kokuşmuş bir şekilden başka bir şey değildir, fakat keyfi iktidarların nitelikleri sebebiyle toplumun kanunlarına ve bunun sonucunda, kurumlardaki eşitsizliklere de temel olmayacakları besbellidir.

Bütün hükümetlerin temel antlaşmasının doğası üzerinde daha yapılmamış olan sırada bekleyen araştırmalara girmeyerek, genel ve ortak görünüşü izleyerek, politik kurumun halk ile onun kendisine seçtiği şefler arasında yapılmış gerçek bir sözleşme olarak kuruluşunu ele almakla yetineceğim; bu sözleşme ile her iki taraf, şart olarak koşulmuş olan ve birliklerinin bağlarını teşkil eden kanunlara uymayı üstlenirler. Halk, toplumsal ilişkiler konusunda, tek tek bütün istemlerini bir tek istençte toplamış olduğundan, üzerinde bu istencin açıklandığı bütün maddeler devletin istisnasız bütün üyelerini bağlar ve içlerinden bir tanesi, öteki maddelerin uygulanmasını denetleyecek olan yüksek görevlilerin nasıl seçileceğini, yetkilerini gösteren temel kanunlar halinde gelir. Bu yetki anayasanın, değiştirilmesine kadar gitmemek kaydıyla, içerdiği her şeye uzanır. Bu yetkiye bir de kanunları ve bakanlarını saygıdeğer kılan saygınlıklar ile bunların, iyi bir yönetimin mal olduğu zor çalışmalarını ödünlemek için şahıslarına ait bazı ayrıcalıklar tanınması eklenir. Yüksek görevli de kendi payına, kendisine emanet edilmiş olan yetkiyi sadece kendisini vekil edenlerin amacına uygun olarak kullanmayı her yurttaşa kendisine ait olandan barış için de yararlanma olanağını sağlamayı, sürdürmeyi, her zaman kamu yararını kendi öz çıkarına yeğlemeyi üstlenir.

Böyle bir anayasanın kötüye kullanılmasının kaçınılmaz olduğunu deneyler ya da insan huyları konusunda edindiğimiz bilgiler bize göstermeden önce korunmasını gözetmek ve denetlemekle görevli olanların onun korunmasında kendilerini en çok çıkarları olanlar olması nedeniyle,

daha da iyi görünmüş olsa gerektir. Çünkü yüksek görev makamları ve bu makamların hakları ancak temel kanunlara dayanarak kurulmuş olduğu için bu kanunlar ortadan kaldırılır kaldırılmaz yüksek görevliler yasallıklarını kaybedecekler, halk artık onların sözlerini dinlemeyecektir; devletin esasını yüksek görevli değil de kanun teşkil etmiş olduğu için herkes haklı olarak kendi doğal özgürlüğüne dönecektir.

Bu nokta üzerinde biraz dikkatle durup düşünülecek olursa, bu durum yeni nedenlerle de doğrulanacaktır; sözleşmenin doğa icabı geri dönülemez ve bozulamaz olmadığı görülecektir; çünkü sözleşmenin taraflarının sözlerine bağlılıklarının kefili olabilecek ya da tarafları karşılıklı üstlenmelerini yerine getirmeye zorlayacak hiçbir üst güç bulunmadığına göre, taraflar, kendi davalarının biricik yargıçları olarak kalacaklar ve bunlardan her biri, öteki tarafın sözleşmenin şartlarına uymadığını görür görmez ya da bu şartlar artık kendisine elvermemeye başlar başlamaz, sözleşmeden vazgeçmek hakkına daima sahip olacaktır. Tahttan vazgeçme hakkı, bu ilke üzerine kurulmuş gibi görünüyor. Oysa, bizim yaptığımız gibi sadece insansal kurum düşünülünce, bütün yetki ve erki elinde bulunduran, sözleşmenin bütün yararlarını kendine mal eden yüksek görevli, gene de otoriteden vazgeçme hakkına sahip bulunsaydı, şeflerin bütün yanlışlarının bedelini ödeyen halkın da çok daha haklı olarak bağımlılıktan vazgeçmeye hakkı olurdu. Fakat bu tehlikeli erkin getirdiği korkunç anlaşmazlıklar, sonu gelmeyen kargaşalıklar hükümetlerin aklından daha sağlam bir temele çok gereksindiklerini her şeyden iyi gösteriyor. Egemen otoriteye, uyruklardan kaldırılan kutsal ve dokunulmaz bir nitelik vermek için Tanrı iradesinin işe karışması, kamunun rahatlığı ve huzuru bakımından çok gereklidir. Din, insanlara sadece bu iyiliği yapmış olsaydı bile, insanların dine, aşırılıklarına ve kötüye kullanılmasına rağmen, candan bağlanmaları ve onu benimsemeleri gerekirdi; çünkü din, bağnazlığıyla akıttığı kandan daha fazla kanın esirgenmesini sağlar. Ama biz, varsayımımızı izleyelim.

Çeşitli hükümet şekilleri, kaynaklarını, kuruluş anında fertleri arasında var olan küçük ya da büyük farklardan alırlar. Bir adam erk, erdem, zenginlik, saygınlık bakımlarından sivrilmiş ise sadece o yüksek görevli olarak seçiliyordu ve devlet krallık oluyordu. Aralarında az çok eşit olan birçokları, bütün ötekilere üstün geliyorsa birlikte seçiliyor, bir aristokrasi meydana getiriyorlardı. Servetleri ya da yetenekleri daha az orantısız, kendileri de doğa halinden daha az uzaklaşmış olanlar üstyönetimi ortak olarak ellerinde tuttular ve bir demokrasi meydana getirdiler. Bu şekillerden

hangisinin halka en yararlı olduğunu zaman gösterdi. Kimileri yalnız kanunlarına bağlı kaldılar; kimileri, kısa zamanda, efendilere boyun eğdiler. Yurttaşlar özgürlüklerini korumak, alıkoymak istediler; uyruklar ise artık kendilerinin tatmadıkları bir varlığı başkalarının tatmasına dayanamadıkları için komşularının özgürlüğünü ellerinden almaktan başka bir şey düşünmez oldular.[123] Kısacası bir yanda zenginlikler ve fetihler, öte yandan mutluluk ve erdem yer aldı.

Bu çeşit hükümet şekillerinde, başlangıçta, bütün yüksek görevlere seçimle gelinirdi; zenginlik üstün gelmediği zaman etki ve sözünü dinletme gücü veren "değer", işlerde görgü ve deney sağlayan "yaş", düşüncelerde "soğukkanlılık" yeğlenirdi. İbranilerin "yaşlılar"ı, Sparta'nın "ihtiyarlar"ı Roma'nın "senato"su ve hatta bizim "senyör" kelimemizin kökbilgisi geçmiş zamanlarda ihtiyarlığın ne kadar saygı gördüğünü gösterir. Seçimleri yaşça ilerlemiş olanlar kazandıkça seçimler sıklaştı, seçimlerin sebebiyet verdiği karışıklık ve kaygılar da kendini daha fazla hissettirdi; seçim dolap ve entrikaları işe karıştı, hizipler oluştu, partiler sertleşti ve hırçınlaştı, iç savaşlar patladı; sonunda sözola devletin mutluluğuna yurttaşların kanı feda edildi, daha önceki zamanların kargaşalık ve düzensizliğine yeniden düşmenin arifesine gelindi. Prenslikler bu durumdan yararlanıp resmi görevlerini ailelerine de yaygınlaştırıp süreliləştirdiler; bağımlılığı, rahat, hayatın kolaylıklarına alışmış bulunan, artık zincirlerini kıracak durumda olmayan halk, kendi huzur ve sessizliğini pekiştirmek için kulluğunun artmasına izin verir, razı olur. Böylece artık kalıtım yoluyla babadan oğula geçerek şef olanlar kendi yüksek yöneticiliklerini bir aile malı gözüyle görmeye, kendilerini başlangıçta sadece görevlisi oldukları devletin sahipleri saymaya, kendi yurttaşlarını köleleri gibi görüp evcil hayvanlar gibi kendilerine ait olan şeyler sayısı arasında saymaya, kendilerini de Tanrılara eşit ve kralların kralı görmeye alıştılar.

Eşitsizliğin, bu çeşitli devrimler boyunca ilerleyişini izlersek kanunun ve mülkiyeti hakkının kurulmasının, bunun ilk aşaması olduğunu; yüksek görev makamlarının kurulmasının ikinci aşama; üçüncü ve en son aşamanın da meşru ve kanunlara uygun erkin keyfi erk haline gelmesi olduğunu görürüz. Öyle ki zenginin ve fakirin durumu birinci dönem tarafından, güçlü ile zayıfın durumu ikinci dönem tarafından, efendi ile kölenin durumu da üçüncü dönem tarafından yasal ve haklı kılınmıştır. Bu üçüncü dönem eşitsizliğin en son derecesi ve bütün aşamaların sonunda ulaşacağı

aşamadır; ta ki yeni devrimler hükümeti tamamen ortadan kaldırsın ya da onun yasal ve haklı kuruluşa yaklaştırsın.

Bu ilerlemenin zorunluluğunu anlamak için bu politik kurumun kuruluş nedenlerinden çok, gerçekleşmesi sırasında aldığı şekiller ve ardından sürüyüp getirdiği sakıncalar üzerinde düşünmek gereklidir; çünkü sosyal kurumları zorunlu kılan aynı kötülüklerdir.[124] Kanunun, başlıca, çocukların eğitimine göz kulak olduğu ve Lycurgue'ün kanunlar eklemekten hemen hemen bağışık tutacak töreler kurmuş bulunduğu Sparta dışında; genel olarak tutkulardan daha az güçlü olan kanunlar insanları değiştirmektense frenlemektedir. Bozulmadıkça ve değişmedikçe daima kuruluş amacına göre yürüyecek olan her hükümetin de aslında bir zorunluluk olmadan kurulmuş olduğunu, hiç kimsenin kanunlardan kaçamayacağı, yüksek görevlilerin de görevlerini kötüye kullanmayacağı bir ülkenin ne yüksek görevlilere ne de kanunlara gereksineceğini kanıtlamak kolay olacaktır.

Politik ayrımlar, zorunlu olarak vatandaşlar arasında ayrımlara yol açar. Halk ile şefleri arasında artan eşitsizlik, bireyleri arasında kendini kısa zamanda hissettirir; tutkulara, yeteneklere, görünüşlere göre binlerce değişik şekil alır. Yönetici, bunun bir kısmını bırakmak zorunda olduğu birtakım bedeller elde etmeden yasadışı bir erkle zorla ele geçiremez. Zaten yurttaşlar ancak kör bir tutkuyla sürüklendikleri, kendi üstlerinde olanlara değil de kendi altlarında olanlara baktıklarında egemenlik, onlar için bağımsızlıktan daha değerli hale geldiği, kendileri de başkalarına zincir vurabilmek için kendi zincirlerini taşımaya razı oldukları ölçüde baskı altında tutulmayı kabullenirler. Başkalarına emretmek peşinde olmayan insana boyun eğdirmek çok zordur; en doğru ve becerikli politika insanı bile özgür olmaktan başka bir şey istemeyen insanları kullaştıramayacaktır. Talihin önlerine çıkaracağı tehlikeleri göze almaya, talihin uygun ya da aksi gitmesine göre egemenlik kurmaya ya da kulluk etmeye her zaman hazır olan tutkulu ve alçaklar arasında eşitsizlik kolayca yaygınlaşır. Böylece, insanların gözlerinin bağlandığı, kendilerini yönetenlerin, insanların en küçüğüne sadece "Sen ve senin soyun, ulu olun" der demez o küçük adam kendi gözüne olduğu gibi herkesin gözüne de büyük görünmüş olduğu, onun soyundan gelenlerin de soy kütüğünde kendisinden uzaklaştıkları ölçüde yükseldiği, yüceldiği bir zaman gelmiş olsa gerektir, nedeni uzaklaştıkça ve belirsizleştikçe, sonuç ve etki büyüyordu, bir ailede haylazların sayısı arttığı ölçüde o ailenin ünü artıyordu.[125]

Ayrıntılara girmenin yeri burası olsaydı, bireyler aynı toplum içinde bir araya gelir gelmez, hükümet işe karışmadan bile, bu bireylerin arasında saygınlık ve otorite eşitsizliğinin kaçınılmaz hale geldiğini, ayrı bir toplumda birleşince bunların aralarında boy ölçüşmeye, birbirleriyle girişmek durumunda oldukları devamlı ilişki içinde buldukları farkları hesaba katmaya zorlandıklarını kolaylıkla anlatır, açıklardım.t Bu farklar, çeşitli türlerdendir. Ama genel olarak zenginlik, soyluluk, mevki, kişisel güç ve değer, insanın toplum içinde ölçüldüğü başlıca nitelikler olduğu için bu değişik güçlerin birbirleriyle uyuşmasının ya da çatışmasının bir devletin iyi ya da kötü kurulmuş olduğunun en emin göstergesi olduklarını kanıtlardım. Bu dört tür eşitsizliğin kaynağında bulunduğu için bu eşitsizliklerin sonunda indirgeneceği son eşitsizliğin zenginlik olduğunu gösterirdim; çünkü zenginlik refaha en yakın, doğrudan doğruya yararlı, aktarılması da en kolay bir varlık olduğu için bütün üst tarafını satın almaya kolayca hizmet eder;[126] bu gözlem bir halk topluluğunun ilk kuruluşundan ne kadar uzaklaşmış bulunduğunu, aşırı uçtaki kokuşmaya doğru ne kadar yol almış bulunduğunu hayli doğru değerlendirmeyi mümkün kılar. Bu hepimizi yiyip bitiren, evrensel, ün kazanmak, üstün tutulmak arzusunun yetenekleri ve güçleri nasıl kullanıp denediğini, boy ölçüştürdüğünü, tutkuları ne kadar dürtüp çoğalttığını, bütün insanları birbirinin rakibi, daha doğrusu düşmanı haline getirip, bu kadar iddia sahibini aynı alanda koşturup her gün her türden yenilgilere, başarılara ve yıkımlara sebebiyet verdiğini gösterirdim. İnsanlar arasında iyi ve kötü ne varsa, erdemlerimizi ve kusurlarımızı, bilimlerimizi ve hatalarımızı, fetihlerimizi ve filozoflarımızı yani az sayıda iyi şeyden çok fazla kötü şeyimizi borçlu bulunduğumuz, bizi her zaman kendi dışımızda ve ötemizde tutan sivrilmeye ve başkalarından ayırt edilmeye bu aşırı düşkünlüğümüz, kendimizden bahsettirme konusundaki şiddetli tutkumuz olduğunu gösterirdim. Sonunda kanıtlardım ki, büyük yığınlar karanlık ve sefalet içinde sürünürken bir avuç erkli ve zengin insan büyüklüğün ve servetin doruklarında bulunuyorsa erkliler ve zenginler, ellerindeki nimetlerin değerini, ancak yoksul yığınlar bunlardan yoksun oldukları ölçüde bilirler; zenginlerin ve erklilerin durumları değişmeden bile, halk yoksulluktan kurtulursa onlar artık mutlu olmayacakladır.

Fakat sadece bu ayrıntılar bile, bütün hükümetlerin uygarlık öncesi doğa hali haklarına göre üstün, elverişsiz yönlerinin tartılacağı eşitsizliğin bugüne kadar belirdiği, bu hükümetlerin doğasına ve zamanın zorunlu

olarak getireceği devrimlere göre gelecek yüzyıllarda belireceği bütün çeşitli şekillerin örtüsünü kaldıracak büyük ve önemli bir eserin konusu olabilirdi. İçerdeki çokluğun kendisini dışardan tehdit eden tehlikeye karşı kendi kendisinin aldığı önlemler altında ezildiği görülürdü; ezilenler bu baskının sınırının ne olacağını, bu baskıyı durdurmak için kendilerine hangi haklı araçların kalacağını bilmez, fakat baskının devamlı olarak arttığı görülürdü; yurttaşların haklarının ve ulusal özgürlüklerin azar azar kaybolduğu, zayıfların şikâyetlerinin kışkırtıcı mırıldanmalar sayıldığı görülürdü; politikanın ortak davayı savunma şerefini halkın ücretli bir kesimiyle kısıtladığı görülürdü,[127] buradan, vergi alınmasının zorunluluğu, cesareti kırılan küçük çiftçinin de tarlasını terk ederek barış zamanında bile sabanı bırakıp kılıç kuşanması sonucunun çıktığı görülürdü; şerefe dair zararlı ve garip kuralların doğduğu görülürdü, vatanı koruyanların er geç vatanın düşmanları haline geldikleri, hançerlerini yurttaşlarının başı üzerinde, aralıksız tuttukları görülürdü ve bu yurttaşların, bir gün, kendi ülkelerini baskı altında tutanlara:

"Babamın göğsüne, gebe karımın bağırsaklarına bir kılıç saplamamı emredersen, kolum bundan nefret edecek ama gene de hepsini yapacaktır,"[128] dediği duyulurdu.

Şartların ve servetlerin aşırı eşitsizliğinden, tutkuların ve yeteneklerin çeşitli olmasından, yararlı sanatlardan, zararlı ve tehlikeli sanatlardan, boş bilimlerden akla, mutluluğa ve erdeme bu kadar aykırı peşin hükümler yığını çıkardı. Şeflerin bir arada toplanmış insanları birbirinden ayırarak zayıflatacak her şeyi; topluma görünüşte bir dirlik havası verebilecek aslında gerçek bölünme tohumları ekecek her şeyi; değişik toplumsal kademelere, haklarının ve çıkarlarının birbirine zıtlığı yoluyla karşılıklı bir güvensizlik ve kin esinleyebilecek her şeyi kışkırttıkları, bunun sonucu olarak da hepsini içeren erkleri güçlendirdiği görülürdü. Despotizm işte bu kargaşalık ve düzensizliklerin koynundan o iğrenç başını, derece derece kaldırarak, devletin bütün kesimlerinde fark etmiş olacağı iyi, sağlam ne varsa hepsini yutarak, sonunda kanunları ve halkı ayakları altında ezmeyi, cumhuriyetin yıkıntıları üzerine kurulmayı başarırdı. Bu, sonucu değişmeden önce geçecek olan zaman, kargaşalıklar ve felaketler dönemi olurdu; fakat sonunda, zorbalık ejderhası hepsini yutardı ve böylece halkın şefleri ve kanunları değil, zorbaları sorun olmaktan çıkardı. Çünkü "onurdan hiçbir şey umut etmeyen" despot hükümdarlık, hükmettiği yerde başka bir efendinin yaşamasına katlanamaz; o konuşur konuşmaz, artık

başvurulacak ne dürüstlük duygusu, ne de görev duygusu kalır; kölelere kalan biricik erdem, körü körüne boyun eğmedir.

Eşitsizliğin son aşaması, çemberi kapayan ve hareket noktamıza erişen son nokta, işte budur.[129] Bütün bireyler, hiçbir şey olmadıkları için yeniden eşit hale geldikleri ve uyrukların efendinin buyrultusundan başka kanunları olmadığı, efendinin de tutkularından başka kuralı olmadığı için iyilik kavramları ve adalet ilkeleri yeniden ortadan kaybolur; işte bu noktada her şey, biricik kanun olan en güçlünün hükmetmesi kanununa ve bunun sonucu olarak da başlangıçtaki uygarlık öncesi doğa halinden farklı yeni bir doğa haline yönelir; şu farkla ki bunlardan birincisi saf doğa hali olduğu halde, ikincisi aşırı bozulma ve kokuşmuşluğun meyvesidir. Bunun dışında bu iki durum arasında o kadar az fark vardır ve hükümet sözleşmesi zorba istibdat yönetimi tarafından öylesine bozulmuştur ki zorba, ancak en güçlü olduğu sürece egemendir. Yerinden atılır atılmaz da kendisine zor kullanılmış olmasına karşı hiçbir şikâyet sebebi olmaz. Bir sultanı tahttan indirmek ya da boğmakla sonuçlanan ayaklanma, o sultanın bir önceki gün uyruklarının hayatları ve malları üzerinde uygulamaları kadar hukuksal bir eylemdir. Onu sadece güç yerinde tutuyordu; onu sadece güç deviriyor.[130] Böylece her şey doğal düzene uygun olup bitiyor ve bu kısa ve sık devrimlerin meydana gelme sebebi ne olursa olsun, hiç kimse başkalarının adaletsizliğinden şikâyet edemez; sadece kendi tedbirsizliğinden ya da talihsizliğinden yakınabilir.

İnsanı doğal halinden yurttaşlık durumuna getirmiş olması gereken unutulmuş yolları böylece bulup izleyerek zaman azlığı yüzünden anmadan geçtiğim ya da aklıma bile gelmemiş olan ara durumları yeniden yerlerine koyan dikkatli bir okuyucu, bu iki durumu birbirinden ayıran bu dev mesafenin etkisi altında kalır. O, olayların birbirini bu yavaş izlemesinde filozofların çözemediği, sonsuz sayıda ahlaki ve politik sorunun çözüm yolunu görecektir;[131] bir çağın insanları başka bir çağın insanları olmadıklarından, Diyojen'in adam bulamamasının nedeninin, artık var olmayan bir zamanın insanını kendi çağdaşları arasında araması olduğunu sezecektir; Caton, Roma'yla ve özgürlükle birlikte mahvoldu, çünkü kendi yüzyılındaki yerine oturmuş değildi ve insanların en büyüğü beş yüz yıl önce gelseydi yönetecek olduğu dünyayı o gün sadece şaşırttı diyecektir. Kısacası o, insan ruhunun ve tutkularının nasıl değişerek, sözgelişi nitelik değiştirdiğini, gereksinmelerimizin ve zevklerimizin uzun sürede niçin konu değiştirdiğini, ilk insanın derece derece nasıl ortadan kalktığını,

toplumun gözünde bilginin niçin artık yapay insan topluluklarından, yapma tutkulardan başka bir şey olmadığını, bunların da hep bu yeni ilişkilerin eseri olduğunu, doğada hiçbir gerçek temeli olmadığını açıklayacaktır. Düşünmenin bize bu konuda öğrettiğini, gözlem tamamen doğrular:[132] Vahşet halindeki insan ile uygar insan birbirlerinden ruhlarının temeli ve eğilimleri bakımından öylesine ayrılırlar ki birbirini en yüce mutluluğa götüren, ötekini mutsuzluğa sürükleyecektir. Birincisi sadece huzur ve özgürlükle yaşar; sadece yaşamak ve aylak olmak ister ve bir stoisyenin sarsılmazlığı[133] bile, onun, her şeye karşı duyduğu ilgisizliğe yaklaşamaz. Tersine, her zaman hareketli olan yurttaş[134] daha da fazla emek isteyen bir iş bulmak için terler, koşar, durmadan çırpınır; ölünceye kadar çalışır, ölüme bile kendisini yaşayacak durumda tutmak için koşar ya da ölümsüzlüğe ulaşmak için hayattan vazgeçer. Kin duyduğu büyüklere, küçümsediği zenginlere yaltaklanır; onlara hizmet etmek şerefini elde etmek için hiçbir şey esirgemez; kendi bayağılığı ve onların kendisini korumasıyla gururla övünür; köleliğiyle kurumlanır; bunu paylaşmak onurundan yoksun olanlardan küçümseyerek bahseder. Bir Karayipliye göre Avrupalı bir bakanın zahmetli ve kıskanılan çalışması ne görülecek manzaradır! Bu kaygısız vahşi, çoğu zaman iyilik yapmak zevkiyle bile yumuşatılmamış olan böyle bir hayatın dehşetine kimbilir nice acı ölümü yeğlerdi! Fakat bu kadar özenin amacını anlaması için onun zihninde şu “güçlülük” ve “ünlülük” kelimelerinin bir anlamı olması, evrenin kendi dışında kalanının görüşlerine değer veren, kendisinden başka kişilerin tanıklığına dayanarak mutlu ve memnun olmayı bilen insanların var olduğunu öğrenmeleri gerekirdi. Aslında bütün bu farkların nedeni budur: Vahşet halindeki insan, kendi kendine yaşar; her zaman kendi dışında olan sosyal insan ise her zaman kendi kendinin dışında, ancak başkalarının kanılarına göre yaşamayı bilir ve sadece onların yargılarından kendi var oluşunun duygusunu çıkarır.[135] Böyle bir eğilimden, bu kadar güzel ahlak nutuklarına karşıt, iyilik ve kötülüğe karşı bu kadar kayıtsızlığın nasıl doğduğunu; nasıl her şeyin görüntülere indirgenince, onur, dostluk, erdem ve çoğu kez ondan öğünmenin sırrına eriştikleri ahlaksızlık bile, her şeyin yapmacık ve oyun olduğunu, kısacası nasıl herkese bizim ne olduğumuzu sorarken ve fakat bu konuda kendimizi sorguya çekmeye cesaret edemezken, bu kadar felsefenin, insaniyetin, inceliğin, yüce özdeyişlerin arasında bizde sadece aldatıcı ve yüzeysel görünümümüz olduğunu, erdemsiz onurumuz, bilgeliksiz usumuz ve mutluluksuz zevkimiz olduğunu

göstermek benim konum değildir. Bana, insanın öz durumunun bu olmadığını, değişen ve bizim bütün doğal eğilimlerimizi de değiştiren şeyin sadece toplumun ruhu ve bu ruhun doğurduğu eşitsizlik olduğunu kanıtlamış olmak yeter.

Eşitsizliğin kaynağını ve gelişimini, politik toplumların kurulmasını, kötüye kullanılmasını, bu durumlar insanın doğasından sadece aklın ışığıyla çıkarılabildiği ölçüde, egemen otoriteye kutsal ve dini dogmaların sağladığı Tanrısal hukukun onaylamasından bağımsız olarak açıklayıp anlatmaya çalıştım. Bu açıklamadan şu sonuç çıkıyor: Doğa halinde hemen hiç bulunmayan eşitsizlik, gücünü ve artışını bizim yeteneklerimizden, insan aklının ilerlemesinden alır ve sonunda mülkiyetin ve kanunların yerleşmesiyle sabitleşir ve yasallaşır. Bir başka sonuç da şudur: Sadece pozitif hukukun izin verdiği tinsel eşitsizlik, maddi eşitsizlik ile aynı orantıda bulunmazsa, doğal hukuka aykırıdır; böyle bir ayrım, bütün uygar insanlar arasında hüküm süren böyle bir eşitsizlik türü konusunda, bu bakımdan ne düşünülmesi gerektiğini yeteri kadar belli eder; çünkü böyle bir ayrım, nasıl tanımlanırsa tanımlansın, bir çocuğun bir yaşlıya emretmesi, bir budalanın bir bilgeyi yönetmesi, açlık içindeki çoğunluk zorunlu ihtiyaç maddelerinden yoksun yaşarken bir avuç insanın gereksiz şeyler bolluğu içinde yüzmesi doğa kanununa açıkça aykırıdır.[136]

NOTLAR

SUNUŞ: Sayfa: 65

a) Herodot, düzmece Smerdis'in öldürülmesinden sonra, İran'ın yedi kurtarıcısının, devlete verecekleri yeni yönetim şeklini konuşmak için yaptıkları toplantıda, Otanes'in cumhuriyeti kuvvetle savunduğunu anlatır; bir İran valisinin ağzından çıkan bu görüş, Otanes'in imparatorluğu eline geçirmek için iddia sahibi olmasından başka bir de kodamanlar kendilerini insana saygı göstermek zorunda bırakacak bir hükümet şeklinden, ölümden daha çok korktukları için daha da olağanüstüdür. Kolayca tahmin edilebileceği gibi Otanes'in sözlerine hiç kulak verilmez; bir kral seçimine gidildiğini görünce, ne kimseye emir vermek, ne de kimseye boyun eğmek isteyen Otanes, krallık için birbirleriyle yarışan ötekiler yararına taht üzerindeki iddiasından vazgeçti ve karşılığında yalnız kendisinin ve ilerideki kuşakların özgür ve bağımsız olma hakkını istedi, bu isteği hemen yerine getirildi. Herodot, bu ayrıcalık üzerine konmuş olan kısıtlamayı öğretmiş olmasaydı bile bunu zorunlu olarak tahmin etmek gerekirdi; çünkü aksi halde Otanes hiçbir kanun tanımadığı ve kimseye hesap vermek

zorunda olmadığı için devlet içinde kraldan bile daha güçlü olurdu. Fakat böyle bir durumda böyle bir ayrıcalıkla yetinmesini bilen bir insanın bunu kötüye kullanabileceğinin hiçbir belirtisi yoktur. Gerçekten ne bilge Otanes, ne de torunları tarafından bu hakkın krallığa bir zarar verdiği görülmüştür.

a/1- Smerdis: Cambyse'in ölümü üzerine tahtı düzenle ele geçiren rahip. Bakınız: Herodot, Kitap III.

ÖNSÖZ: Sayfa: 79

b) Attığım ilk adımdan beri, filozofların değer verip saygı gösterdikleri bu otoritelerden biri üzerine güvenle dayanıyorum; çünkü bunlar, sadece filozofların bulabilecekleri ve duyabilecekleri sağlam ve yüce bir nedenden ileri gelmektedir.

"Kendi kendimizi tanımaya bir miktar ilgi duyuyorsak da bizim, biz olmayan her şeyi daha iyi tanıyıp tanımadığımızı bilmiyorum. Sadece kendi varlığımızı korumak için doğanın bize verdiği organları, biz sadece dış izlenimleri almak için kullanırız; kendi dışımızda genişletmekten ve kendi dışımızda var olmaktan başka hiçbir şey peşinde koşmayız. Duyularımızın görevlerini çoğaltmakla ve varlığımızın dış alanını büyütmekle fazla meşgul olduğumuz için bizi gerçek boyutlarımıza indiren ve bizi bizden olmayandan ayıran bu içduyuyu çok az kullanırız. Oysa, kendi kendimizi tanımak istersek kullanmamız gereken bu duyudur; kendi kendimizi yargılayabileceğimiz biricik duyu, budur. Fakat bu duyuyu nasıl harekete geçirmeli ve ona bütün genişliğini nasıl vermeli? Onun içinde bulunduğu ruhumuzu, aklımızın bütün aldatıcı hayallerinden nasıl kurtarmalı? Biz, bu duyumuzu kullanmak alışkanlığımızı kaybetmiş bulunuyoruz; bedensel duyumlarımızın dağdağası içinde, o kullanılmadan ve bir işe yaramadan kalmış; tutkularımızın ateşi onu kurutmuş; yürek, akıl, duyarlar, hepsi ona karşı çalışmış bulunuyor."

(Buffon: *De la Nature de l'homme, I, "De la nature de l'homme"* "Başlangıç")

KONUŞMA (Nutuk): Sayfa: 87

c) Uzun süre iki ayak üzerinde yürümek alışkanlığının insanın yapısında meydana getirmiş olabileceği değişiklikler, dörtayaklı canlıların ön ayakları ile ard ayakları arasında bugün bile görülen ilişkiler ve bunların yürüme tarzından çıkarılan sonuç, bize en doğal gelmesi gereken şeyle ilgili şüpheler doğurabilir. Bütün çocuklar, dörtayakları üzerinde yürümeye başlarlar ve ayakta durmak için bizi örnek almaya ve bizim derslerimizi öğrenmeye gereksinirler. Hatta, Hotantonlar gibi çocukları çok ihmal

ettikleri için onları çok uzun süre elleri üstünde yürümeye bırakan sonra da onları dikleştirmek için çok zahmet çeken vahşet halinde uluslar da vardır; Antillerdeki Karayiplilerin çocukları da böyledir. Dörtayak üzerinde yürüyen insanlara çeşitli örnekler vardır, 1344 yılında Hesse yakınlarında bulunan, kurtlar tarafından beslenmiş ve daha sonra Prens Henri'nin sarayında, kendisine kalmış olsaydı insanlar arasında yaşamaktansa gene kurtların arasına dönmeyi daha çok istediğini söylemiş olan çocuğu, başka birçok örnek arasında sayabilirim. Bu çocuk, o hayvanlar gibi yürümeye öyle alışmıştı ki onu iki ayağı üzerinde dik tutmak ve dengede bulundurmak için tahta parçaları bağlamak gerekmişti. 1694 yılında Litvanya ormanlarında bulunan, ayılar arasında yaşamış olan çocuk için de durum aynıdır. Condillac'ın anlattığına göre, bu çocukta hiçbir akıl belirtisi yoktu, elleri ve ayakları üzerinde yürüyordu, hiçbir dil bilmiyordu ve insanların seslerine hiç benzemeyen sesler çıkarıyordu. Birkaç yıl önce İngiltere kral sarayına götürülen Hanovre'lu küçük vahşi, iki ayağı üzerinde yürümeye alışıncaya kadar dünyanın zahmetini çekmişti; 1719'da da Pireneler' de, dağlarda dörtayaklılar gibi koşuşan başka iki vahşi insan bulunmuştu. Bu söylediklerimize itiraz edebilir ve bunun, kendimizi, bu kadar işimize yarayan ellerimizi kullanmaktan yoksun bırakmak olduğu söylenebilir, fakat bir defa, maymunlar, ellerin iki türlü kullanılabileceğini pekâlâ gösteriyorlar; bundan başka, bu yukarıdaki örnekler, doğanın insanı sadece kendi öğrettiği gibi yürümek üzere yarattığını değil, tersine, insanın kendi organlarına, doğanın verdiğinden daha uygun bir amaç yükleyebileceğini kanıtlar.

Fakat bana öyle geliyor ki insanın iki ayaklı olduğunu söylemek için bunlardan daha iyi pek çok kanıt vardır.

İlk olarak, onun, bizim onu şimdi gördüğümüzden başka türlü bir yapıya sahip olabileceği ve sonradan şimdi gördüğümüz duruma gelmiş bulunabileceği gösterilebilirse bu, bu işin böyle olduğu sonucuna varmak için yeterli olmayacaktır; çünkü bu değişikliklerin olanaklı olduğunu gösterdikten sonra da bu değişikliklerin vaki olduğunu kabul etmek, bunların gerçeğe benzer olduklarını göstermek gerekirdi. Kaldı ki insanın elleri, ona, ayak gibi hizmet edebilecek nitelikte görünse de bu gözlem, bunun aksi olan çok sayıda gözlemlerin arasında, bu sisteme elverişli olan tek gözlem olarak kalır. Aksi yöndeki çok sayıda gözlemin başlıcaları ise şunlardır: İnsanın başı vücuduna o tarzda eklenmiştir ki kendisinin ayakta iken ve diğer bütün hayvanların da dörtayak üzerindeyken oldukları gibi

bakışları yeryüzüne paralel olarak yönetildiği halde, eğer dört- ayak üzerinde yürümüş olsaydı gözleri yere dikilmiş olurdu; bu durum ise insanın kendi varlığını korumasına çok az elverişlidir. Bundan başka kendisinde noksan olan, iki ayağı üzerinde yürürken yararlı da olmayan kuyruk, dörtayaklıların hepsinde vardır ve hepsine de yararlıdır. Dik yürüyen ve yavrusunu kollarında taşıyan iki ayağı üzerinde yürürken yararlı da olan kadının memelerinin yeri dörtayaklıların dişileri için o kadar kötüdür ki hiçbirinin memeleri oraya yerleştirilmiş değildir. İnsanın arka kısmı ön ayaklarına göre çok yüksektir; bu yüzden dörtayak üzerine yürümeye kalkıştığımız zaman kötü, bozuk orantılı ve çok rahatsız yürüyen bir hayvan görünüşü veririz. Bir de şu var: Bu hayvan ellerini ayakları üzerine yere koyduğu gibi ayaklarını da tabanları üzerine basmış olsaydı, art ayaklarında başka hayvanlardakinden bir eksik eklem olacaktı, yani “incik” ile “baldır kemiği”ni birbirine bağlayan eklem bulunmayacaktı ve yere sadece ayaklarının ucu ile basmaya mecbur kalacağı için ayak bileği, bu bileği meydana getiren kemik sayısının çokluğu bir yana, inciğin yerini tutamayacak kadar kalın ve ayak tarağı ile baldır kemiğini birbirine bağlayan eklem birbirine çok yakın oldukları için bu durumda insan bacağına dörtayaklıların bükülgenliğini vermezler.

Çocuklar örneği bizi hiçbir soruca götürmez; çünkü bu örneğin alındığı yaşta doğal güçler henüz gelişmiş olmadığı gibi organlar da henüz sertleşmemiştir. Ben, aynı mantıkla, pekâlâ, köpeklerin de yürümek için yaratılmış olmadığını, çünkü dünyaya gelmelerinden birkaç hafta sonra dahi yerde süründüklerini söyleyebilirdim. Özel olayların, bütün insanların ve hatta bütün milletlerin evrensel hayatı ve pratiği karşısında daha da az gücü vardır; çünkü aralarında hiçbir ilinti bulunmadığı için birbirlerini taklit edemezlerdi. Daha yürümeye bile başlamadan bir ormanda terk edilmiş bulunan ve herhangi bir hayvan tarafından emzirilen bir çocuk, kendisini emziren hayvanı taklit edecek, onun gibi yürümeye çalışacaktı; alışkanlık ona, doğadan almadığı kolaylıklar verebilecekti ve kolları olmayanlar, bizim ellerimizle yaptığımız her şeyi ayaklarıyla yapmaya nasıl alışıyorlarsa, o da sonunda ellerini ayaklar gibi kullanmayı başaracaktı.

Sayfa: 88

d) Okurlarım arasında, toprağın bu doğal verimliliği varsayımından şüphelenecek kadar kötü fizikçiler varsa, onlara şu parça ile cevap vereceğim:

“Bitkiler topraktan aldıklarından daha fazla besin maddesini havadan ve sudan aldıkları gibi çürüyünce topraktan aldıklarından daha fazlasını da gene toprağa verirler; bundan başka bir orman da buharları durdurmak suretiyle yağmur sularının kaderini tayin eder. Böylece uzun zaman hiç el değdirilmeyecek bir ormanda bitkilerin gelişip büyümesine yarayan toprak tabakası çok büyüyecektir. Fakat hayvanlar, topraktan aldıklarından daha azını toprağa verdikleri ve insanlar, ateş yakmak için ve başka yerlerde kullanmak üzere çok büyük ölçüde odun ve bitki tüketimi yaptıkları için bunun sonucunda insanların oturduğu bir ülkenin verimli toprak tabakası, Hicaz ülkesinde ve Doğunun daha birçok bölgesinde olduğu gibi hep azalacaktır; bu bölgeler, gerçekten, en eski zamanda insanların oturmuş bulunduğu ülkelerdir ki şimdi oralarda sadece kumarlar ve tuzlar vardır; çünkü bitkilerin ve hayvanların sabit tuzu bütün öteki kısımları uçtuğu halde, kalır.” (Histoire Naturelle, Preuve de la théorie de la terre art. 7)

Buna şu kanıt da eklenebilir: Son yüzyıllarda keşfedilen bütün ıssız adaların hemen hepsi, baştan başa, her türden ağaçla ve bitkiyle kaplıdır ve tarih bize, bütün yeryüzünden, insanlar yerleştiği veya uygarlaştığı ölçüde, çok büyük ormanların kesilmesi gerektiğini öğretir. Buna dayanarak ben aşağıdaki şu üç açıklamayı yapacağım: Önce, M. de Bouffon’un düşüncesine göre hayvanların sebebiyet verdiği bitkisel madde kaybını giderebilecek bir bitki türü varsa o da tepeleri ve yaprakları başka bitkilerden daha fazla su ve buhar toplayan ve kendine mal eden ağaçlardır; ikincisi, toprağın tahrip edilmesi, yani bitkilerin gelişip büyümesi için gerekli olan cevherin kaybı, toprak daha fazla işlendiği ölçüde ve toprağın bütün türlerdeki ürünlerini daha çalışkan ve daha hünerli insanların daha bol tükettikleri ölçüde hızlanması gerekir. Benim üçüncü ve en önemli açıklamam, ağaçların meyvelerinin hayvanlara öteki bitkilerden daha bol besin sağladığıdır; bu, benim, birbiriyle eşit büyüklükte ve eşit nitelikte, biri kestane ağaçlarıyla kapalı, ötekine buğday ekilmiş iki toprak parçasının ürünlerini kıyaslayarak yaptığım, kendi deneyimimdir. (Rousseau’nun güçlü bir ansiklopedik zekâsı ve özellikle bilim deneyleri zevki vardı.)

Sayfa: 88

e) Dörtayaklılar arasında, türlerin en yaygın iki ayırt edici niteliğinden biri yüz ve dişlerden öteki de bağırsakların yapısından meydana gelir. At, sığır, koyun, tavşan gibi sadece ot yiyerek yaşayan hayvanların dişleri yassıdır; kedi, köpek, kurt, tilki gibi etoburların dişleri sivridir. Bağırsaklara

gelince, yemiş yiyerek yaşayanlarda, ötekilerde bulunmayan kalınbağırsaklar vardır. Şu halde öyle görünüyor ki yemiş yiyerek yaşayan hayvanların sahip olduğu gibi dişleri ve bağırsakları olan insanların da doğal olarak, bu sınıfta sıraya konması gereklidir; bu düşünceyi sadece anatomik gözlemler doğrulamakla kalmaz, fakat ilkçağ anıtları da buna çok uygun ve elverişlidir. Aziz Jérome şöyle diyor: "Dicéarque, Antiquités Grecques kitabında, Saturne'ün hüküm sürdüğü zamanlar toprağın henüz kendiliğinden verimli olduğunu ve hiçbir insanın et yemediğini, herkesin kendi kendine yetişen meyveler ve sebzelerle yaşadığını anlatır." (Lb. II. Andv. Jovinian) Bu görüş; daha birçok çağdaş gezginin anlattıkları üzerine de dayandırılabilir. Bu arada François Corréal, İspanyolların Küba ve Saint Dominique adalarında ve başka yerlere vaktiyle götürmüş oldukları Lucayes halkının çoğunun et yedikleri için öldüklerine tanıklık eder. Bununla da görüldüğü gibi değerlendirebileceğim birçok avantajı ihmal etmiş bulunuyorum. Çünkü, et yiyen hayvanlar arasındaki dövüşlerin biricik konusu av olduğu ve meyve yiyerek yaşayan hayvanlar kendi aralarında süreli bir barış içinde yaşamakta oldukları için insanoğlu da bu sonuncular arasında bulunsaydı, besbelli ki doğa halinde yaşamakta çok daha büyük kolaylıkları çok daha az gereksinmeleri ve bu doğa halinden çıkmak için çok az fırsatları olacaktı.

Sayfa: 89

f) Düşünmeyi gerektiren bilgilerin hepsi, ancak fikirlerin bağlantısından edinilebilen ve ancak ardarda yetkinleşen bütün bilgiler, vahşet halinde yaşayan insanın, kendi hemcinsleriyle ilinti yokluğu, yani bu ilintiye hizmet eden alet ve bu ilintiyi zorunlu kılan gereksinme yokluğu nedeniyle tamamen erkinin dışında ve ötesinde gibi görünüyor. Onun bilgisi ve hüneri sıçramaktan, koşmaktan, dövüşmekten, taş atmaktan ve ağaca tırmanmaktan ibarettir. Fakat bildikleri bunlardan ibaret olmakla beraber, bunları, bunlara onun kadar gereksinmesi olmayan bizlerden çok daha iyi bilir ve bunlar sadece vücut alışkanlıklarına bağlı oldukları ve bir kişiden ötekine ne bir ilinti ve bağlantıya ne de ilerlemeye elverişli oldukları için bu konularda ilk insan da kendi soyundan gelen sonucu insan kadar usta olabilirdi.

Gezginlerin anlattıkları, barbar ve vahşi kavimlerdeki insanların gücünü ve kuvvetini gösteren örneklerle doludur; bu anlatılanlar o insanların beceriklilikleri ve çevikliklerini de daha az övmüyor. Bu gibi şeyleri

görmek için sadece göz sahibi olmak yeterli olduğundan, bu olaylara kendi gözleriyle tanık olanların bu anlattıklarına inanılmasını hiçbir şey önlemez. Elimin altındaki kitaplardan ilk rastgeleninden birkaç örnek alıyorum; Kolben, şöyle diyor: “Hotantolar balık avını Kap’taki Avrupalılardan daha iyi biliyorlar. Küçük koylarda ve ırmaklarda, ağla, oltayla ve mızrakla balık avlamada ustalıkları eşittir. Balığı elleriyle yakalamakta da daha az usta değillerdir. Yüzmede eşsizdirler. Yüzme tarzları şaşırtıcıdır ve tamamen kendilerine özgüdür. Vücutlarını dimdik tutarlar, kolları da suyun üstünde açık durur; öyle ki karada yürüyor gibi görünürler. Denizin en hırçın, dalgaların dağlar gibi olduğu zamanlarda, onlar, bir mantar parçası gibi inip çıkarak dalgaların sırtında adeta dans ederler.”

Aynı yazar, şunları da söyler: “Hotantolar, kara avında şaşılacak bir ustalığa sahiptirler ve akıllara sığmaz bir hafiflikle koşarlar.” Yazar, Hotantoların bu çevikliği çoğu zaman kötülük yapmak için kullanmamalarına şaşar; bununla beraber, aşağıdaki örnekle de anlaşılacağı gibi bazen bu yolu tuttukları olmuştur: “Hollandalı bir gemi tayfası Kap’ta karaya çıkınca, on kilo kadar gelen tütün tomarını, şehre kadar taşımak için bir Hotanto’yu tutar. Gruptan biraz ayrıldıkları zaman Hotanto, gemiciye koşup koşamadığını sorar; Hollandalı, ‘Koşmak mı? Evet, hem de çok iyi koşabilirim,’ cevabını verir. Afrikalı, ‘Görelim öyleyse,’ der. Ve tütünle birlikte kaçarak hemen gözden kaybolur. Bu olağanüstü hız karşısında şaşkına dönen Hollandalı gemici onun peşinden koşmayı aklından bile geçirmez ve ne tütününü ne de tütünü taşıyanı bir daha görür.

Hotantoların görme yeteneği o kadar çabuk ve elleri o kadar emindir ki Avrupalılar bu derecelere uzaktan bile yaklaşamazlar. Bir kuruş büyüklüğünde bir hedefi, yüz adım mesafeden bir taş atışıyla vururlar; asıl şaşırtıcı olan da şu ki gözlerini bizim yaptığımız gibi hedefe dikecek yerde durmadan hareket ederler ve vücutlarını eğip bükerler. Taş, görünmeyen bir el tarafından atılmış gibi görünür.”

Ümit Burnu Hotantoları hakkında bu anlatılanların aynını, Rahip du Tetre, Antilles adaları vahşileri hakkında aşağı yukarı aynısını söyler. Özellikle gökte uçan kuşu ve suda yüzen balığı okla vurmalarını över; okla vurdukları balığı, dalıp çıkarırlarmış. Kuzey Amerika’nın vahşileri de güçlülükleri ve beceriklilikleri bakımından daha az ünlü değillerdir; Güney Amerika’da yaşayan ve Hintli denilen yerlilerin güç ve becerikliliklerini gösterecek bir örnek:

1746 yılında, Buenos-Airesli bir Hintli Cadix'te kürek cezasına çarptırılınca, valiye, özgürlüğünü yeniden kazanmak için bir şenlikte hayatını tehlikeye koymayı önerir; elinde bir ipten başka hiçbir silahı olmadığı halde, en azgın boğanın üzerine saldıracak, onu yere serecek, işaret edilecek herhangi bir yerinden yakalayacak, eğerleyecek, ona gem vuracak, sırtına binecek ve böylece sırtındayken Torillo'dan çıkarılacak en kızgın boğalarla dövüşecek, birbiri ardından hepsini emredildiği anda ve kimsenin yardımı olmadan öldürecekti; bu olanak ona verildi, Hintli sözünü tuttu ve söz verdiği her şeyi başardı. Bunu nasıl yaptığını ve dövüşün ayrıntılarını öğrenmek için olayın alındığı, M. Gautier'nin Observations sur l'histoire naturelle'nin birinci cildinin 262. sayfasına bakılabilir.

Sayfa: 91

g) M. de Bouffon şöyle diyor: “Atların ömrü, bütün öteki hayvan türlerinde olduğu gibi büyüme çağlarının uzunluğuyla orantılıdır. Büyümesi için on dört yıl gereken insan, bu sürenin altı-yedi misli, yani doksan veya yüz yıl yaşayabilir. Büyümesi dört yıl olan at, bu sürenin altı-yedi misli, yani yirmi beş-otuz yıl yaşayabilir. Bu kurala aykırı olan örnekler o kadar seyrektir ki onları, sonuçlar çıkarabilecek bir istisna gözüyle bile görmemek gerekir. İri yarı atlar, nice ve narin atlara göre daha az zamanda büyüdükleri için daha az zaman yaşarlar ve on beş yaşından itibaren de yaşlanmışlar.” (Histoire naturelle du cheval)

Sayfa: 91

h) Et yiyen hayvanlarla meyve yiyen hayvanlar arasında, bu fark kuşları da kapsadığından, (e) notunda söylediğimden daha genel bir fark gördüğümü sanıyorum. Bu fark sadece bitki yiyen hayvan türlerinde bir batında iki yavrudan fazlasının dünyaya getirilmemesinden ve etoburlarda ise genellikle bu sayının aşılmasından ibarettir. Bu bakımdan doğanın dişi hayvana verdiği meme sayısından amacını anlamak kolaydır; birinci türden olan hayvanların dişilerinde, kısrakta, inekte, dişi geyikte, koyunda vs. ancak iki meme bulunduğu halde, dişi köpek, dişi kedi, dişi kurt, dişi kaplan gibi ikinci türden olan hayvanların dişilerinde altı veya sekiz meme vardır. Tavuk, kaz, ördek, kartal, atmaca, baykuş gibi et yiyen kuşlar çok sayıda yumurta yaptıkları ve çok sayıda yumurta üzerinde kuluçkaya yattıkları halde güvercin, kumru gibi neden ottan başka bir şey yemeyen ve bir defada sadece iki yumurta yumurtlayıp o kadarının üzerinde kuluçkaya yatanlar

için durum böyle değildir. Bu fark konusunda ileri sürülebilecek olan sebep, sadece ot ve bitki yiyen hayvanlar –hemen bütün gün çayırda kalmaları yüzünden ve kendilerini beslemek için çok zaman harcamak zorunda olduklarından– çok sayıda yavruyu emziremeyeceklerdir; her şeyi yiyenler ise yemeklerini bir anda yiyip bitirdikleri için yavrularına ve avlarına yeniden hemen dönebilirler ve kaybettikleri çok büyük miktarda sütü telafi edebilirler. Bütün bunlar üzerine yapılacak pek çok özel ve ileri sürülebilecek düşünce olabilir, fakat yeri burası değildir; bana bu kesimde doğanın en genel sistemini göstermiş olmak yeter; bu, insanı et yiyen hayvanlar sınıfından çıkarmak ve meyve yiyerek yaşayan hayvanlar arasına koymak için yeni bir sebep sağlayan nedendir.

Sayfa: 97

i) İnsan hayatının iyi ve kötü yanlarını hesaplayan ünlü bir yazar, her iki toplamı karşılaştırınca kötü yanlar toplamının iyi yanlar toplamını çok aştığını, bütünüyle alınınca hayatın insan için hayli kötü bir armağan olduğunu bulmuştu. Onun vardığı bu sonuç beni hiç şaşırtmadı; o, bütün muhakemesini uygar insanın yapısından çıkarmıştır. Eğer doğa insanına kadar gitmiş olsaydı hakkında çok değişik sonuçlara varmış olacağı insanın, kendi kendine verdikleri dışında derdi olmadığını ve doğanın haklı olduğunu fark edeceği yargısına varılabilir. Kendimizi bu kadar mutsuz kılmayı başarabilmemiz zahmetsiz olmamıştır. Bir yandan insanların çok büyük eserleri, bu kadar derinleştirilmiş bilimler, bulunmuş bunca sanat, gemlenip kullanılmış bunca güç, doldurulmuş uçurumlar, yerle bir edilmiş dağlar, parçalanmış kayalıklar, üzerinde sefer yapılabilir hale getirilmiş ırmaklar, işlenmiş topraklar, derinleştirilmiş göller, kurutulmuş bataklıklar, toprağın üstünde yükselen çok büyük yapılar, gemilerle kaplı hale gelen deniz yüzeyi; öte yanda biraz düşünce ile insanların mutluluğu hesabına bütün bunlardan çıkan gerçek yaralar araştırıldığı zaman, bu işler arasındaki orantısızlık karşısında çarpılıp kalınır ve kendi çılgın gururunu, kendi kendisine karşı bilmem hangi boş hayranlığı beslemek için insanı maruz bulunduğu ve doğanın onu korumak için o kadar özen gösterdiği bütün bu yoksullukların peşinde koşturan körlüğü ayıplamaktan, kınamaktan başka bir şey yapılamaz.

İnsanlar kötüdür; yaşamış ve sürüp giden acı deney, bunun kanıtlanmasına gerek bırakmıyor. Bununla beraber insan, doğası bakımından iyidir; bunu kanıtladığımı inanıyorum. Öyleyse onu bu derece

düşüren, bayağılaştıran toplum yapısındaki değişiklik, yaptığı ilerlemeler ve kazandığı bilgiler değilse, nedir? İnsan toplumuna ne kadar hayran olunursa olunsun, şurası gene doğru olarak kalır: Çıkarları birbirinin zararına olduğu ve çatıştığı ölçüde, insanları, zorunlu olarak birbirlerinden nefret etmeye götüren, insanları birbirlerine akla gelebilecek bütün kötülükleri yapar hale getiren, hep insan toplumudur. Herkesin aklının kendisine, kamu aklının bütün topluma yaptığı telkinlerin tam tersini bilge sözleri emrettiği ve herkesin kendi çıkarını başkasının mutsuzluğunda hatta felaketinde aradığı bir ilişki sistemi hakkında ne düşünülebilir? Geçimi yerinde belki bir tek insan bile yoktur ki açgözlü mirasçıları, çoğu zaman da kendi öz çocukları, gizliden gizliye ölümünü dilemekte olmasınlar. Denizde seyreden bir tek gemi yoktur ki sulara gömülmesi herhangi bir bezirgan için iyi haber olmasın. Bir tek ticarethane yoktur ki borcunu ödeme niyetinde olmayan kötü niyetli bir borçlu, içindeki bütün kâğıtlar ve evrakla birlikte yandığını görmeyi istememiş olsun. Komşusunun başına gelen felaketlerden sevinmeyen bir tek insan topluluğu da yoktur. Böylece biz kendi çıkarımızı hemcinslerimizin zararında buluruz ve hemen her zaman aramızdan birinin zararı ötekinin gönencini ve refahını doğurur.

Ama bütün bunların hepsinden daha tehlikeli olan bir durum vardır ki o da şudur: Kamunun başına gelen genel felaketler birçoklarının beklediği şey ve umududur; kimi hastalıkların gelmesini, kimi ölümleri, kimi savaşı, kimi açlığı ister. Verimli bir ürün yılının belirtileri karşısında üzüntüden ağlayan korkunç insanlar görmüşümdür. O kadar çok bahtsız kişinin canına veya mallarına mal olan o büyük ve korkunç Londra yangını, belki on binden fazla insanın da zengin olmasını sağladı. Bilirim ki Montaigne, yaptığı tabutları pahalıya satarak yurttaşların ölümünden büyük paralar kazanan bir işçiyi cezalandırdığı için Atinalı Demades'i kınar; fakat Montaigne'in ileri sürdüğü neden, o durumda herkesi cezalandırmak gerekeceğidir; besbelli ki bu sebep benim gerçeklerimi ancak doğrular. Öyleyse bizim yüzeysel iyi niyet gösterilerimizin ortasına, özüne, ruhların ve yüreklerin derinliklerinde olup bitenlerin içine iyice girilsin ve bütün insanların birbirinin yüzüne gülmek ama birbirinin kuyusunu da kazmak, birbirini yok etmek zorunda oldukları, görevleri gereği birbirine düşman ama çıkarları gereği birbirlerine karşı kalleş ve hilekâr doğdukları bir durumun ne olduğu üzerinde düşünülsün. Bana sadece toplumun, her insanın başkalarına hizmet etmekle kazanacağı tarzda kurulmuş bulunduğu cevabı verilecek olursa benim de buna karşılık cevabım, insan başka insanlara zarar vermekle bundan daha

fazlasını kazanıyor olmasaydı o durumun çok iyi olduğunu söylemek olurdu. Haklı hiçbir kâr yoktur ki haksız olarak kazanabilen tarafından aşılmış olmasın; insanlara yapılan hizmetlerden çok daha fazla kâr getiriyor. Şu halde yapılacak şey, cezadan kurtulmayı sağlayacak yolları bulmaktan ibarettir. İşte bunu içindir ki güçlüler bütün güçlerini ve güçsüzler bütün kurnazlıklarını bu uğurda kullanırlar.

Karnını doyurmuş olan vahşi insan, bütün doğayla barış halindedir ve bütün insanların dostudur. Yiyeceği için dövüşmesi gerektiği zaman da bu dövüşten galip çıkmanın güçlüğüyle yiyeceğini başka yerde aramanın güçlüğünü karşılaştırmadan vuruşmaya girişmez ve kavgaya gurur karışmadığı için de dövüş karşılıklı vurulan birkaç yumrukla sona erer; kavgayı kazanan söz konusu yiyeceği yer, kaybeden de talihini başka yerde aramaya gider, herkes sakinleşir. Ama toplum içinde yaşayan insanda işler hep başka türlü olur: Önce yaşamak için zorunlu gereksinme maddeleri, sonra gereksinmeden fazla olanlar söz konusu olur; ardından hayatın tatlı zevkleri, daha sonra büyük servetler ve sonra uyruklar, daha sonra da köleler gelir; bir an bile durup dinlenmek yoktur. Daha da garip olanı şu: Giderilmesi gereken gereksinmeler doğal gereksinmeler olmaktan ne kadar çok uzak ve ne kadar az zorlu iseler bunlara karşı duyulan tutkular da daha kötüsü, bunları giderme gücü de o kadar artıyor. Öyle ki benim kahramanım, uzun gönenç ve refah dönemlerinden sonra, birçok hazineyi yiyip bitirdikten ve birçok insanı yıkıp yere vurduktan sonra, evrenin tek hâkimi oluncaya kadar her şeyi boğazlamaya kadar varır. Bütün insan hayatının değilse uygarlaşmış her insanın içyüzündeki gizli kendini beğenmişliğini ve gözü yükseklerde olmanın ahlaki tablosu kısaca işte böyledir.

Uygar insanın durumu ile vahşi insanın durumunu hiçbir peşin hükme kapılmadan karşılaştıran ve bunu yapmak elinizden geliyorsa, uygar insanın kötülüğünden, gereksinmelerinden ve yoksulluklarından başka, bir de ıstıraplara ve ölüme ne kadar yeni kapılar açtığını araştırın. Bizi tüketen akıl ve ruh acılarını, bizi yoran ve yıkan şiddetli tutkuları, fakirlere fazlasıyla yüklenen aşırı çalışmaları, zenginlerin kendilerini bıraktıkları daha da tehlikeli gevşekliği ve kimini gereksinmeden kimini de aşırılıklardan öldüren durumu düşünürseniz; o korkunç besin karışıklığını, bu besinlere lezzet vermek için başvurulan tehlikeli çeşnilendirmeleri, bozuk yiyecekleri, hileli ilaçları, bu ilaçları satanların düzenbazlıklarını, bu ilaçları size verenlerin yanlışlıklarını, ilaçların hazırlandığı kapların zehrini

düşünürseniz; bir araya toplanmış çok sayıda insan arasında doğan, yaşayış tarzımızın sebep olduğu dayanıksızlığın olanak verdiği, evlerimizin içinden açık havaya girip çıkışlarımızın ve çok tedbirsizce giyip çıkardığımız elbise alışkanlıklarımızın ve nefis hazlarına aşırı düşkünlüğümüzün gerekli alışkanlıklar haline getirdiği, ihmalinin veya yokluğunun hayatımıza veya sağlığımıza mal olduğu bütün bakım ve ihtimamların meydana getirdiği salgın hastalıklara dikkat ederseniz; şehirleri tamamen yok eden veya altını üstüne getiren daha binlerce şehirliyi yok eden yangınları ve yer sarsıntılarını hesaba katarsanız; kısacası bütün bu sebeplerin devamlı olarak başımızın üstünde bulundurduğu tehlikeleri bir arada düşünürseniz, doğanın, verdiği dersleri küçük görmemizi bize ne kadar pahalıya ödettiğini hissedersiniz.

Başka yerlerde savaş hakkında söylediklerimi burada yinelemeyeceğim ama okumuş yazmış kişilerin, ordulardaki ve hastanelerdeki besin maddeleri müteahhitlerinin işledikleri korkunç işlerin ayrıntılarını bir defa olsun kamuya açıklamayı istemelerini veya buna cesaret etmelerini dilerdim. O zaman bunların en parlak orduları bile yok saydıracak ve pek de gizli olmayan manevralarının, düşman kurşunlarının biçtiğinden daha fazla eri yok ettiği görülür. Denizin her yıl açlıkla olsun, skorpitle olsun, korsanlar tarafından olsun, yangınla olsun, deniz kazalarıyla olsun yuttuğu insan sayısı da çok daha şaşırtıcı bir hesap sonucu verir. Tasarlayarak adam öldürmeleri, zehirlemeleri, soyguncululukları ve hatta bu suçların, daha büyük kötülükleri önlemek için gerekli ama bir kişinin ölümünü iki veya daha fazla insanın ölümüne mal ettiği için insan türünün kaybını iki misline çıkarmaktan geri kalmayan, cezalarını da kurulmuş mülkiyet düzeni hesabına yazmak gerektiği açıkça bellidir. İnsanların dünyaya gelmesini önlemek ve doğayı aldatmak için kullanılan utanç verici ne kadar yol, ne kadar araç var; bu araçlara ister doğanın bu en sevimli eserini tahkir eden kaba, yozlaşmış ve vahşilerle hayvanların bilmediği, ancak uygarlaşmış ülkelerde ve bozuk imgelemlerden doğabilecek zevkler sebep olsun; ister bunlar sefahat ve ahlaksızlığın kendilerine layık ürünleri olan gizlice çocuk düşürme olayları olsun; ister ana ve babalarının sefaletinin veya analarının barbarca yüzkarasının kurbanı olan pek çok çocuğun bırakılması veya öldürülmesi yolu ile olsun ve sonunda isterse bir kısmının ve bütün soylarını hayatı boş ilahilerle, daha da kötüsü bazı kimselerin kaba kıskançlığına feda edilen bu bahtsızların bozulup yıpranması –ki bu son halde doğaya çifte hakaret yapılmış olur– ve buna maruz kalanların

gördüğü ve görenek sonucu olarak görecekleri muamele ile olsun, durum değişmez.

Fakat bundan daha sık görülen ve daha da tehlikeli olan, babalık hakkının insanlığı açıkça küçük düşürdüğü binlerce durum değil midir? Babaların ihtiyatsız baskısı yüzünden ne kadar yetenek gizli kalmış veya yolunu bulamayarak zorla başka yola sapmıştır! Uygun bir durum ve ortam içinde seçkinleşebilecek olan nice insanlar, hiç eğilimleri olmayan bir başka durum içinde mutsuz ve onursuz, ölüp giderler! Doğa düzeni ile hep çelişik olan bu sosyal düzen, mutlu olan ama eşit olmayan nice evlenmeleri bozmuş veya allak bullak etmiş, nice iffetli eş bu yüzden onursuzluğa sürüklenmiştir: Ne kadar garip başka birleşmeler vardır ki onları çıkarlar meydana getirmiş, fakat aşk ve mantık benimsememiştir. Nice namuslu ve erdemli karı koca, birbirlerine uygun olmamak yüzünden, birbirlerine azap çektirirler. Babalarının ve analarının para hırsının kurbanı olan nice bahtsız genç kadınlar vardır ki ya kötülük yoluna dalarlar ya da kader dolu günlerini gözyaşları içinde geçirirler ve kalbin reddettiği ama sadece altının meydana getirdiği çözülmez bağları içinde inler dururlar. Cesaretlerinin ve erdemlerinin kendilerini, hayattan, barbar bir güç onları hayatlarını suç veya umutsuzluk içinde geçirmek zorunda bırakmadan önce, koparıp ayırdığı kadınlar bazen mutludurlar. Bahtsız ana ve baba, beni affedin ama bunlan her zaman kınanmalıdırlar; dertlerini üzülerek daha da acılaştırıyorum fakat böylece hatta bazen doğa adına, doğanın en kutsal haklarını çiğnemeye cüret edecek herkese, sonsuz ve ölümsüz, göz korkutucu örnekler olsalar!

Ben sadece uygarlığımızın eseri olan bu kötü kurulmuş bağlardan bahsettim; fakat aşkın ve sempatinin meydana getirdiği ve yönettiği bağların sakıncasız oldukları zannedilebilir mi? İnsan türünün öz kaynağında, bütün bağların en kutsalına kadar saldırıya uğradığını ve bu saldırı içinde, artık, doğanın sesine bile ancak zenginliğine akıl danıştıktan sonra kulak verildiğini ve bu saldırı ortamında uygarlık keşmekeşi erdemlerle ahlaksızlıkları birbirine karıştırdığı için cinsel eğilimlerde kendini tutma, kanuna aykırı ve cinai bir eylem sayılmaya başlar da bir başka insana hayat vermemek insanca bir eylem olur. Fakat bu kadar korkunç olayları örten perdeyi kaldırmayalım ve başkalarının tedavi çarelerini getirmeleri gereken hastalığı göstermekle yetinelim.

Bunlara ömrü kısaltan veya mizacı yıkan, madenlerde çalışma, çeşitli madenlerin, özellikle kurşun, bakır, cıva, kobalt, arsenik, arsenikli kükürt gibi maden cevherlerinin üretime hazırlanması gibi; her gün dülger,

marangoz, dam ustası ve taş ocakları işçisi birçok işçinin hayatını kaybetmesine mal olan tehlikeli başka sanatlar gibi sağlık bakımından zararlı meslekler eklensin ve bütün bu konular bir araya getirilsin; toplumların kurulmasında ve yetkinleşip olgunlaşmasında insan türünün, birden fazla filozof tarafından saptanmış bulunan azalma sebepleri görülebilecektir.

Toplumların başlattığı hastalığı, kendi rahatına ve başkalarının kendilerine önem vermesine hırsla düşkün olan insanlarda önlenmesi olanaksız bulunan, lüks ve gösteriş tamamlar ve fakirleri yaşatmak bahanesiyle –ki aslında bunu yapması gerekmez– herkesi fakir düşürür ve devleti er geç insansız bırakır.

Lüks ve gösteriş, tedavi etmek iddiasında bulunduğu hastalıktan çok daha kötü bir devadır; daha doğrusu küçük veya büyük hangi devlette olursa olsun, meydana getirmiş bulunduğu uşak ve yoksul insan yığınlarını beslemek için emekçiyi ve yurttaşı ezer, yıkar, bu yüzden kendisi bütün felaketlerin en kötüsüdür; lüks ve gösteriş, bu yüzden, çayır ve çimenleri obur küçük böceklerle örttüğü için yararlı hayvanların beslenme araçlarını ortadan kaldıran ve gittiği her yere açlık ve ölüm taşıyan, o yıkıcı güney rüzgarlarına benzer.

Toplumdan ve onun besleyip meydana getirdiği şatafattan, fizik yetilerden çok zihin yetilerinin pay sahibi olduğu sanatlarla mekanik sanatlar, ticaret, edebiyat ve sanayii geliştiren, devletleri zenginleştiren ve yok eden bütün bu yararsız şeyler doğar. Bu zayıflayıp sona yaklaşmanın sebebi çok basittir. Tarım, kolayca görüleceği gibi niteliği nedeniyle bütün sanatların içinde en az kârlı olması gereken sanattır; çünkü tarım ürünleri bütün insanların kullanmaktan en az vazgeçebileceği şeyler olduğu için fiyatlarının da en fakir insanların satın alma gücüyle orantılı olması gereklidir. Aynı ilkeden bir de şu kural çıkarılabilir: Genel olarak sanatların kârlılıkları yararlılıkları ile ters orantılıdır ve en gerekli olan sanatların, en sonunda, en çok ihmal edilen sanatlar olmaları gerekir. Buradan da endüstrinin gerçek üstünlüğü ve endüstrinin ilerlemesinden doğan gerçek sonuç hakkında neler düşünülmesi gerektiği anlaşılır.

En çok hayranlık duyulan ulusları, gösterişin, sonunda içine attığı bütün yoksullukların sebepleri işte bunlardır. Sanatlar ve endüstri yaygınlaştığı ve geliştiği ölçüde, lüksün sürdürülmesi için zorunlu olan vergilerle yüklü ve hayatını işle açlık arasında geçirmeye hükümlü, küçük görülen çiftçi tarlasını terk edip, ekmek götürmesi gereken yere, şehre kendi ekmeğinin

peşinde koşmaya gider. Başkentler, halkın aptallaşmış bakışlarını hayran bırakıp çarptıkça boş bırakılmış tarlaları, sürülmemiş toprakları ve dilenci ya da soyguncu olmuş ve yoksulluklarını bir gün işkence çarkında veya süprüntülükte sona erdirmeleri mukadder olan bahtsız yurttaşlarla dolup taşan anayolları görüp daha fazla inlemek gerekir. Böylece devlet bir taraftan zenginleşirken bir taraftan da nüfusu azalır; en güçlü krallıklar, bolluğa ve tenhalığa kavuşmak için bunca çalışmadan sonra ülkelerini istila etmek korkunç tutkusuna kapılan fakir ulusların avı olurlar; sonra bunlar da zenginleşir ve zayıflar ve bu halleri kendileri de başkaları tarafından istila edilip yıkılıncaya kadar sürer.

Bunca yüzyıl boyunca Avrupa'yı, Asya'yı ve Afrika'yı kaplayan barbar yığınlarını neyin meydana getirmiş olabileceği bize lütfen bir defa açıklansın. Bu olağanüstü nüfus kalabalıklarını, bunlar, sanatlarının eriştiği hünere mi, kanunlarının çok bilgece olmasına mı, uygarlıklarının yetkinliğine ve olgunluğuna mı, neye borçludurlar? Bilginlerimiz, bize bu bilgisiz, bu gemsiz, başıboş, eğitim görmemiş, yırtıcı ve kaba insanların bu kadar çoğalmaları bir yana dursun, buldukları veya avladıkları yiyecek yüzünden çıkan kavgalarda, her an, nasıl olup da birbirlerini boğazlamadıklarını söylesinler; bu zavallıların, bizim gibi çok usta, çok da iyi bir askeri disipline sahip, bu kadar da iyi ve bilgece kanunları olan insanların yüzüne bakmak cesaretini bile nereden, nasıl bulduklarını bize açıklasınlar ve nihayet toplum Kuzey ülkelerinde yetkinleşip olgunlaştığından beri insanlara karşılıklı ödevlerini ve bir arada sakin, rahat yaşamak sanatını öğretmek için bunca zahmete girildikten sonra, bu toplumun evvelce üretmiş olduğu çok sayıda insan gibi bir şeyin artık ondan çıkmamasının sebebini bize anlatsınlar. Sonunda birinin çıkıp bana bütün bu yüce şeylerin, yani sanatların, bilimlerin ve kanunların insanlar tarafından çok akıllıca ve bilgece bir sebeple kurtarıcı bir veba olarak, yani dünyamızın, sonunda, orada oturanlara çok küçük gelmesi korkusuyla, insanların aşırı derecede çoğalmasını önlemek amacıyla bulunmuş olduğu cevabını vermesinden çok korkuyorum.

Öyleyse ne yapmalı? Toplumu yıkmak, "o senin, bu benim"i yok etmek ve ormanlara dönüp yeniden ayılarla birlikte yaşamak mı gerek? Bu, benim karşıtlarımın, varmalarını ve böylece mahcup düşmelerini önlemekten o kadar hoşlandığım tarzlarına uyan sonuç olurdu. Sizler ki göklerden gelen ses henüz kulaklarınıza ermemiştir ve kendi türünüz için şu kısa ömrü sükunetle tamamlamaktan başka amaç taşımazsınız; sizler ki elde ettiğimiz

uğursuz şeyleri, tedirgin akıllarınızı ve ruhlarınızı, bozulmuş yüreklerini ve dizginsiz arzularını şehirlerinizin ortasında bırakabilirsiniz; ilk ve en eski temizliğinizi, bu madem ki size bağlıdır, yeniden alınız, edininiz; ormanlara gidip çağdaşlarınızın suçlarını gözlerinizden ve belleklerinizden siliniz; kendi türünüzün aşağılıklarını, büyük ahlaki kusurlarını kınamak için onun bilgilerini de kınamakla türünüzü bayağılaştırıp aşağılaştıracağınızdan korkmayınız. Bana benzeyen, tutkuları başlangıçtaki sadeliklerini ebediyen yok etmiş olan, artık ot ve meşe palamuduyla beslenemeyen, kanunlardan ve şeflerden de vazgeçemeyen, ilk atalarından aldıkları doğaüstü dersleri ile onurlandırılmış olan, insanların eylemlerine –sahip olduklarından bu yana az zaman geçmiş olan– bir ahlaki anlam verme niyetinde, kendiliğinden önemsiz ve başka herhangi bir sistemin içinde de açıklanması olanaksız bir davranış, bir kural sebebi gören; kısacası, Tanrıdan gelen sesin bütün insanları aydınlığa, bilgiye ve cennetteki akıl ve ruhların mutluluğuna çağırdığına inanmış olan insanlara gelince: Bunların hepsi, tanımayı öğrenirken uygulamak zorunda kaldıkları erdemlerini kullanarak kendilerini beklemekte olması gereken sonsuz ve ölümsüz ödülü hak etmeye çalışacaklar. Üyesi oldukları toplumların kutsal bağlarına saygı gösterecekler, hemcinslerini sevecekler ve bütün güçleriyle onlara hizmet etmeye çalışacaklar, kanunlara, kanunları yapanlara ve uygulayanlara titizlikle itaat edecekler, bizi ezmeye her zaman hazır olan kötüye kullanmaları, aşırılıkları ve felaketleri önlemeyi, düzeltmeyi ve acılarını geçici olarak dindirmeyi bilen iyi ve bilge prenslere özellikle saygı gösterecekler, taşıdığı isme layık bu şeflerin gayretini, onlara korkusuzca ve dalkavukluğu sapmadan görevlerinin büyüklüğünü ve ödevlerinin zorluğunu göstererek canlandıracaklardır. Fakat gene de varlığını ancak bu kadar saygıdeğer insanların yardımıyla sürdürebilen (bu kadar saygıyı elde etmemeleri de pek sık arzulanan) ve bütün özenlere rağmen görünüşteki yaralardan çok felaket doğuran bir kuruluşu ve bir anayasayı da küçük görmekten geri kalamayacaklardır.

Sayfa: 97

j) Kendi kendimize ya da tarihçiler, seyyahlar aracılığıyla tanıdığımız insanların kimi siyah, kimi beyaz, kimi de kırmızı renklidir; kiminin saçları uzundur, kiminin kıvırcık zenci saçı taşır başında; kiminin hemen bütün vücudu kıllarla örtülüdür, kiminin sakalı bile yoktur. Dev gibi insanlardan meydana gelmiş topluluklar vardı, belki hâlâ vardır, bir abartma olabilecek

olan Pigme masalını bir kenara bıraksak bile, bilindiği gibi Laponlar ve hele Grönlandlılar ortalama insan boyunun çok altındadırlar. Dörtayaklılar gibi kuyrukları olan insanlardan meydana gelmiş topluluklar olduğu iddia edilmektedir. Herodot'un ve Cétesias'ın anlattıklarına körü körüne inanmasak bile, hiç değilse gerçeğe çok benzeyen şu görüş çıkarılabilir: Çeşitli halkların bugünkünden çok farklı ve değişik yaşama tarzları izledikleri o eski çağlarda iyi gözlemler yapılmış olsaydı, vücudun şeklinde ve alışkanlıklarında bugün bizi çok daha fazla şaşırtan çeşitler görülürdü. İtiraz edilemez kanıtları kolayca sağlanabilecek olan bütün bu olaylar, kendi yörelerindeki nesnelerden gayrısına bakmaya alışık olmayan ve iklim, hava, besin, yaşama tarzı, genel alışkanlıkların ve özellikle birbiri ardından gelen uzun kuşak dizileri üzerinde süreli etki yapan aynı sebeplerin şaşırtıcı gücünü bilmeyenlerden başka kimseyi hayrette bırakmaz. Ticaretin, gezilerin ve fetihlerin ayrı ayrı halkları daha da fazla birleştirdiği ve sık ulaştırmanın yaşama tarzlarını birbirine daha çok yaklaştırdığı günümüzde uluslar arasındaki bazı belli farkların azaldığı göze çarpar. Örneğin herkes, bugünkü Fransızların artık Latin tarihçilerin anlattıkları beyaz iri vücutlu ve kumral insanlar olmadıklarını fark eder; oysa, kendileri beyaz tenli ve kumral olan Frankların ve Normandların karışımına etki yapan, Romalıların sık gelip gitmelerinin halkın doğal yapısında ve derilerinin renginde iklimin yapmış olabileceği etkileri kaldırmış olabilirlerdi. Binlerce sebebin insanlar üzerinde meydana getirebileceği ve fiilen meydana getirdiği bu çeşitlilik üzerindeki bütün bu gözlemler, beni, seyyahların fazla incelemeden veya dış yapıda gördükleri bazı farklar sebebiyle veya sadece bu hayvanlar konuşmadıkları için hayvan saydıkları, insana benzeyen birçok hayvanın, aslında, çok eski zamanlarda ırkı ormanlar içinde dağılmış bulunduğu için kendisinde güç halinde var olan yetileri geliştirme fırsatı bulamamış, hiçbir yetkinlik ve olgunlaşma derecesine ulaşamamış ve henüz uygarlık öncesi ilkel doğa durumunda bulunan vahşi insanlar olup olmadığı konusunda kuşkuya düşürdü. Söylemek istediğimi bir örnekle belirtelim; l'Histoire des Voges'ın çeviricisi anlatıyor:

"Kongo Krallığı ülkesinde, Doğu Hindistan'da orangutan denilen iri hayvanlardan çok sayıda bulunmaktadır; bu hayvanlar şebeklerle insan türü arasında bir ara durumundadır. Battel, Loango krallığında Mayomba ormanlarında iki çeşit canavar görüldüğünü, bunların büyüklerine "pongos", küçüklerine "enjocos" adı verildiğini anlatır. Birincilerin insanla tam bir benzerlikleri vardır, fakat çok daha iri yarı ve çok daha uzun

boyludurlar. Yüzleri insan yüzü gibidir ama gözleri çok derine batmıştır. Ellerinde, yanaklarında, kulaklarında kıl yoktur fakat kaş kılları çok uzundur. Vücutlarının geri kalan kısımları çok kıllı olmakla beraber bu kıllar o kadar yoğun değildir ve renkleri esmerdir. Bacaklarında baldır yoktur ve bu, onları insandan ayıran biricik kısımdır. Dik, iki ayak üstünde yürürler ve yürürken elleriyle boyun kıllarını tutarlar, sığınakları, ormanların derinlikleridir; ağaçların üzerinde uyurlar ve orada, kendilerini yağmurdan koruyacak bir çeşit saçak gibi bir şey yaparlar. Yiyecekleri meyve ve yabani cevizdir. Kesinlikle et yemezler. Ormandan geçen zenciler, geceleri ateş yakarlar; sabahleyin oradan ayrılırken, Pongoların ateşin etrafında yer aldıklarını görürler; çünkü Pongolar o kadar becerikli oldukları halde odun getirerek ateşi sürdürecek kadar akılları yoktur.

Bazen sürü halinde gezerler ve ormandan geçen zencileri öldürürler. Oturdukları yerlerde otlayan fillerin üstüne de geldikleri olur ve yumruklarıyla veya sopalarla o kadar tedirgin ederler ki filler, feryatlarla kaçmak zorunda kalırlar. Pongo’lar canlı ele geçmezler çünkü on kişinin zaptedemeyeceği kadar gürbüz ve güçlüdürler fakat zenciler anne pongoyu öldürdükten sonra, analarının vücuduna sıkı sıkı sarılan yavruları yakalarlar. Bu hayvanlardan biri öldüğü zaman ötekiler onun cesedini dallar ve yapraklarla örterler. Purchass, bunlara şunu ekliyor: Battel ile konuşmalarında ondan öğrendiğine göre Pongolardan biri küçük bir zenci çocuğunu kaçırmış ve çocuk ormanda, hayvan topluluğu içinde bir ay geçirmiş; çünkü Pongolar yakaladıkları insanlara, hiç değilse insanlar onların yüzüne bakmadığı takdirde hiçbir kötülük yapmazlarmış; küçük zenci de bunu görmüş. Battel öteki canavar türünü hiç anlatmaz.

Dapper, Kongo krallığı ülkesinde, Doğu Hindistan’da orang-utan, yani ormanda yaşayan adını taşıyan hayvanların pek bol olduğunu doğruluyor; Afrikalılar bunlara “quojas morros” adını verirlermiş. Bu hayvanın insana çok fazla benzediğini hatta bazı seyyahlara göre bu hayvanın bir kadın ile bir erkek maymundan olmuş olması olasılığından söz ediyor; bu, zencilerin bile reddettiği bir kuruntudur. Bu hayvanlardan biri Kongo’dan Hollanda’ya getirilmiş ve Orange prensi Frédéric-Henri’ye sunulmuştu. Bu hayvan, üç yaşında bir çocuk boyunda ve orta bir şişmanlıktaydı; fakat omuzları geniş, vücudu iyi bir orantıda, çok çevik ve çok canlı, bacakları etli ve kuvvetli, vücudunun ön kısmı kılsız fakat arkası siyah kıllarla kaplıydı. İlk bakışta yüzü insan yüzüne benziyordu fakat burnu basık ve eğriydi, kulakları insan kulağı gibiydi; bu dişi hayvanın memeleri tombul, göbeği batık, omuzları

iyi yerleşik, ellerinde parmaklarla başparmak iyice ayrılmış, baldırları ve topukları etli ve yağlıydı. Çoğu zaman ayakları üzerinde ve dik yürüyor, hayli ağır yükleri kaldırabiliyor ve taşıyabiliyordu. Su içmek istediği zaman, su kabının kapağını bir eliyle dibini de öteki eliyle tutuyor ve suyunu içtikten sonra dudaklarını zarif bir hareketle siliyordu. Uyumak için başını bir yastığa koyarak yatıyor ve kendisini öyle bir özenle örtüyordu ki yataktaki bir insan sanılabilirdi. Zenciler bu hayvan hakkında garip şeyler anlatırlar: Kadınlar ve kızlara saldırmakla kalmaz, bazen silahlı insanlara da saldırmaya cüret edermiş. Kısacası, eskilerin "satir"inin bu hayvan olduğunu gösterecek birçok belirti var. Merolla, zencilerin avda bazen vahşi erkek ve kadınla yakalandıklarını anlatırken belki de sadece bu hayvanlardan bahsediyordur."

Aynı l'Histoire des voyages'ın üçüncü cildinde de bu insan şekilli hayvan türlerinden bahsedilmektedir; orada bunlardan "beggos" ve "mandrill" adı altında söz ediliyor; fakat daha önceki anlatılanlara bakarsak, var oldukları iddia edilen bu canavarların insanlarla arasındaki farkların, insanlarla insanlar arasındaki farklardan daha az olduğu görülür. Aktarılan parçalara bakınca, sözü geçen hayvanlara vahşi insan adını vermeyi yazarların niçin reddettikleri anlaşılmıyor ama bu çekinmenin o hayvanların aptallığından ve konuşmayı bilmemelerinden ileri geldiğini tahmin etmek kolaydır. Bununla beraber bunlar, insanda konuşma organı doğal olmakla beraber konuşmanın doğal olmadığını ve yetkinleşip olgunlaşabilme yetisinin uygar insanı başlangıçtaki halinden ne kadar yükseltmiş bulunduğunu bilenler için zayıf gerekçelerdir. Bu anlatımları bize veren satırların azlığı bu hayvanların ne kadar kötü gözlenmiş olduğunu ve nasıl peşin hükümlerle görüldüğünü bize anlatır. Örneğin, bu hayvanlar doğa garibesi diye anlatılıyor fakat üredikleri kabul ediliyor. Bir yanda Battel, ormandan geçmekte olan zencilerin bu Pongolar tarafından öldürüldüğünü, öbür yanda Purchasse bu hayvanların yakaladıkları zencilere, hiç değilse onlar kendilerine bakmadıkları zaman, hiçbir kötülük yapmadıklarını anlatıyor. Pongolar, zencilerin yaktığı ateşin etrafından, onlar çekilirken toplanırlar ve ateş sönünce de kendileri çekilirler; gerçek işte bundan ibarettir. Şimdi de gözlemcinin yorumunu görelim: "Çünkü Pongolar o kadar becerikli oldukları halde odun getirerek ateşi sürdürecek kadar akılları yoktur." Battel'in ve onun yazılarını derleyen Purchasse'ın, Pongoların çekilmesinin iradelerinin değil de akılsızlıklarının sonucu olduğunu nasıl anladıklarını bulabilmek isterdim. Loangonunki gibi bir

iklimde ateş hayvanlar için o kadar gerekil bir şey değildir ve zenciler ateşi soğuğa karşı olmaktan çok vahşi hayvanları korkutmak için yakmakta olsalar gerektir; şu halde alevlere bakıp biraz eğlendikten veya iyice ısındıktan sonra Pongoların hep aynı yerde kalmakla canlarının sıkılacağı ve et yemiş olsalardı sarfedecek oldukları zamana göre çok daha fazlasını isteyen bitki ve yiyecek aramaya gitmeleri çok basit bir gerçektir. Kaldı ki bilindiği gibi hayvanların çoğu, insan da dahil, tembeldir ve bu tembellik onların doğuşlarında vardır; bu yüzden kesin bir zorunluluk olmayan her türlü özeni göstermeyi reddederler. Nihayet, becerikliliği ve gücü bu kadar övülen, ölülerini gömmeyi ve kendi başlarının üstüne dallardan çatı yapmayı bilen Pongoların ateşe çalı çırpı atmayı bilememeleri çok garip geliyor. Ben, Pongoların yapmış olması istenmeyen o aynı hareketi yapan bir maymun görmüştüm, hatırlarım: Gerçi aklımı henüz bu yöne çevirmiş değilim ve bu yüzden, kınadığım seyyahların yaptığı yanlışlığı ben de yaptım; maymunun kastının ateşi beslemek mi yoksa sadece bir insanın hareketlerini taklit etmek mi olduğunu incelemeyi ihmal ettim. Ama hangisi olursa olsun, sadece konuşmak yetisinden yoksun olduğu için değil fakat özellikle, insanın kendine özgü ayırt edici niteliği olan yetkinleşip olgunlaşabilme yetisinden yoksun bulunduğu için maymunun bir çeşit insan olmadığı iyice gösterilmiştir. Bu, orangutanlar ile Pongolar üzerinde aynı sonuçlara varmak için gerekli olduğu kadar özen gösterilmiş olmayan evvelce yapılmış deneylerin sonucudur. Bununla beraber orangutan veya öteki maymunlar insan türünden olsalardı, en dikkatsiz gözlemcilerin bile bu yukarıda sözü geçen hususu iyice doğrulamaları mümkün olurdu fakat böyle bir deney için bir tek kuşak yeterli olmadıktan başka, uygulanabilir sayılmaması da gereklidir; çünkü sadece bir varsayımdan ibaret olan gerçeği söyleyebilecek olan deneme önyargısız olarak yapılmadan önce, doğru olarak gösterilmiş bulunacaktı.

Bilgili bir düşüncenin meyvesi olmayan acele yargılar, aşırılığa konu olurlar. Eskilerin satir, faun, silven isimleri altında ilahlaştırdıkları varlıkları bizim seyyahlarımız pongos, mandril, orangutan adları altında, rastgele, hayvan olarak kabul ediyorlar. Belki de daha doğru araştırmalar yapıldıktan sonra bunların hayvan veya ilah değil de insan oldukları bulunacaktır. O güne gelinceye kadar, tüccar Battel’e, Depper’e, Purchasse’a ve bütün öteki derleyicilere inanmaktansa, bana öyle geliyor ki hepsinden fazla Morella’ya, o okumuş yazmış dindar kişiye, görgü tanığı olan ve bütün

temizliği ile birlikte ayrıca zeki bir adam da olan Morella'ya inanmak için sebepler vardır.

Bu gibi gözlemciler, yukarda bahsettiğim, 1694 yılında bulunan o çocuk hakkında acaba nasıl bir yargıya varırlardı; o çocuk, hatırlanacağı gibi hiçbir zekâ belirtisi vermiyor, ayaklarıyla elleri üzerinde yürüyor, konuşmayı hiç bilmiyor ve insan sesine hiç benzemeyen birtakım sesler çıkarıyordu. Bana olayı anlatan filozof; şöyle devam eder: "O çocuk birkaç söz söylemeyi öğreninceye kadar çok uzun zaman geçti; bunu da çok acemi ve barbar bir tarzda yapmıştı. Konuşmaya başlar başlamaz ona ilk durumu ile ilgili sorular soruldu fakat o, bu konuda, bizim beşikte başımızdan geçenleri hatırladığımızdan daha fazla bilgi sahibi değildi." Bu çocuk, bahtsızlık eseri, bizim seyyahlarımızın eline düşmüş olsaydı, onun suskunluğunu ve akılsızlığını görür görmez, ya gerisin geriye ormana ya da kapatılmak üzere bir ahıra göndermiş olacaklarından şüphe edilemez; sonra da oturur, güzel anlatımları içinde, bu çocuktan insana çok benzeyen çok acayip bir hayvan diye bahsederlerdi.

Avrupalıların dünyanın başka kısımlarına taştıkları ve durmadan yeni seyahat anlatımları ve anıları yayımladıkları şu son üç dört yüzyıldan bu yana, ben inanıyorum ki biz insan olarak sadece Avrupalıları tanıyoruz; hatta edebiyat mensupları arasında bile arkası alınmış olmayan batıl inançlara ve acayip peşin yargılara bakılırsa öyle görünüyor ki, "insanı incelemek" gösterişli ismi altında, aslında herkes sadece kendi ülkesi insanını incelemektedir. Kişiler pekâlâ gidip gelirler ama öyle görünüyor ki felsefe hiçbir yere gitmez. Bunun sebebi, hiç değilse uzak ülkeler için apaçıktır; uzun seyahatlere yalnız dört çeşit insan, yani denizciler, tüccarlar, askerler ve misyonerler gider. Oysa bunların ilk üçü arasından iyi gözlemciler çıkacağı beklenemez; dördüncülere gelince, kendilerini çağırmış olan yüce eğilim, başkaları gibi peşin yargılarla dolu olmadıkları zaman bile, içlerini doldurmuş olduğu için sırf merak yüzünden ve isteyerek kendilerini araştırmalara verecekleri sanılmamalı ve amaçları olan daha önemli çalışmalara sırt çevirmiş olmaları beklenmemelidir. Bundan başka yararlı bir tarzda İncil'i telkin etmek için sadece inanç ve çaba yeter; gerisini Tanrı sağlar. Oysa insanları incelemek için Tanrının kimseye vermekle yükümlü olmadığı yetenekler gereklidir ve bunlar da her zaman azizlerin kârı değildir. Hangi seyahat kitabını açarsanız ayırt edici niteliklerin ve törelerin anlatıldığını görürsünüz. Ama bu kadar çok şey anlatan insanların herkesin zaten bildiği şeylerden başka bir şey demediğini

ve dünyanın öteki ucunda sadece kendi yollarına devam ederken gözlerine çarpanları görebildiğini anlayınca, ulusları birbirinden ayırt eden ve görmek için yaratılmış olan gözlere çarpan gerçek niteliklerin gözden kaçırılmış olduğu anlaşılınca iyice şaşırılır. Sözde filozof geçinenlerin ağzında o kadar gevelenmiş olan şu güzel eski söz, işte buradan geliyor: "İnsanlar, her yerde birbirinin aynıdır"; her yerde aynı tutkulara ve aynı zaaf ve kusurlara sahip olduğu için de değişik halkları birbirinden ayırt etmeye çalışmak boşunadır. Bunlar, tıpkı Pierre ve Jacques'ı, her ikisinin de birer burnu, birer ağzı olduğu için birbirinden ayırt etmenin olanağı olmadığını söylemek kadar akla uygun sözlerdir.

Halkların filozofça düşünmeye kalkışmadığı, fakat ateşli bir öğrenme arzusuna yakalanmış Platon'lar, Thales'ler ve Phytagas'ların sadece öğrenmek için büyük yolculuklara giriştikleri, uluslara ait peşin yargıları sarsmak için de uzaklara gittikleri, insanları aralarındaki benzerlikler ve ayrımlarla tanımakta hayli ilerledikleri ve sadece bir yüzyıla veya bir tek ülkeye ait olmayan, bütün zamanlara ve bütün ülkelere ait olduğu için bilgilerin ortak bilimi adını taşıyan evrensel ve genel bilgileri edinmek işinde çok mesafe aldıkları o mutlu zamanların yeniden doğduğu bir daha görülmeyecek mi?

Bilginler ve ressamlarla birlikte, eski yapıların kalıntılarının resmini yaptırmak veya yazıtları okutmak için büyük masraflı uzun Doğu seyahatleri yapan ve yaptıran meraklarının büyüklüğü hayranlık uyandırır. Fakat iyi bilgiler edinmiş olmakla övünülen bir yüzyılda biri paraca, öteki zekâ bakımından zengin ve ün kazanmayı seven, ölmezliği özleyen iki adamın birleşip de birinin malından yirmi bin ekü haracayarak ötekinin de ömründen on yıl vererek hep taşları ve bitkileri değil, fakat bir defa da insanları ve onların törelerini incelemek, evi ölçmek ve düşünmek için harcanan bunca yüzyıldan sonra sonunda o evde oturanları da tanımak isteğini belirten ünlü büyük bir dünya gezisi yapmamalarını ben zor anlayabiliyorum.

Avrupa'nın kuzey, Amerika'nın da güney kesimlerini gezmiş bulunan akademi üyelerinin amacı, buraları filozof olarak gezmekten çok geometrici olarak ziyaret etmekti. Bununla beraber La Condamine ve Maupertuis'lerin görüp anlattıkları bölgeler, bu kimseler hem geometrisi nedeniyle hem de filozof oldukları için tamamen bilinmiyor sayılamaz. Platon gibi gezmiş olan cevahirci Chardin, İran konusunda söylenecek hiçbir söz bırakmamış bulunuyor. Çin, Cizvitler tarafından iyice gözlenmiştir. Kempfer,

Japonya'yı az gördüğü halde, bu ülke hakkında zararsız bir fikir vermiştir. Avrupalıların, kafalarından çok keselerini doldurmak için sık sık gittikleri Doğu Hindistan halklarını bu anlatımlar kadar da tanımıyoruz. Afrika'nın tümü ve onun, renkleriyle olduğu kadar ayırt edici nitelikleri ile garip ahalisi henüz incelenmemiştir. Bütün yeryüzü, sadece isimlerini bildiğimiz uluslarla kaplıdır. Ve bu durumumuza bakmadan insan cinsi hakkında yargılara varmaya kalkışıyoruz! Bir Montesqieu'nün, bir Buffon'un, bir Diderot'nun, bir Duclos'nun, bir d'Alembert'in, bir Condillac'ın veya bu çapta insanların yurttaşlarını aydınlatmak için ellerinden geldiği kadar görüp anlatarak, Türkiye'yi, Mısır'ı, Berberistan'ı, Fas İmparatorluğu'nu, Gine'yi, Cafres ülkesini, Afrika'nın içlerini ve doğu kıyılarını, Malabar kıyılarını, Moğolistan'ı ve Ganj kıyılarını, Siyam ve Pégu ve Ava krallıklarını, Çin'i, Tataristan'ı ve özellikle Japonya'yı, sonra Macellan topraklarını, doğru veya yanlış Patagonları, Tüküman ülkesini, Paraguay'ı, mümkün olsaydı Brezilya'yı ve nihayet Karayipleri, Florida'yı ve bütün vahşi ülkeleri gezdiklerini varsayalım; bu en önemli seyahat olurdu ve en büyük özenle yapılması gerekirdi. Bu yeni Herküllerin bu hatırlanmaya değer seyahatten döndükten sonra, bu gördüklerini doğal, ahlaki ve politik tarihini zaman bakımından sıkıntıya düşmeden rahatlıkla yazdıklarını varsayalım. Böylece onların kaleminden yeni bir dünyanın çıktığını görür ve kendi dünyamızı da tanımayı öğrenmiş olurduk. Bunlar gibi gözlemciler şu hayvanın insan olduğunu, böyle bir hayvanın da hayvan olduğunu ileri sürdükleri zaman da onların bu söylediklerine inanmak gerekirdi. Ama bu inancı birtakım sıradan seyyahlara tanımak, büyük bir basitlik olur; çünkü bunların başka hayvanlar üzerinde çözümlenmesine karıştıkları aynı sorunu aslında kendileri için de ortaya atmak, bazen insanın içinden gelir.

Sayfa: 98

k) Bu, bana, son derece açık ve belli bir olay gibi gelir ve filozoflarımızın doğa halinde yaşayan insanda buldukları bütün o tutkuları nereden çıkardıklarını bir türlü anlayamam. Doğanın kendisini istediği, maddi olarak zorunlu gereksinmeler ayrı tutulursa, bizim bütün gereksinmelerimiz alışkanlıklarımızdan –ki alışkanlıklar olmazsa hiçbir gereksinme de olmaz– veya arzularımızdan meydana gelir; insan bilecek durumda olmadığı şeyi arzu da edemez. Bundan şu sonuç çıkar: Vahşet halinde yaşayan insan sadece bilebildiği şeyleri arzu ettiği ve elde edilmesi kendi gücü dahilinde olanlardan başka hiçbir şeyi tanımadığı, bilmediği için

onun ruhu kadar hiçbir şey sakin değildir, onun aklı kadar da hiçbir şey sınırlı değildir.

Sayfa: 102

l) Locke’un Le Gouvernement Civil’inde değinmeden geçemeyeceğim doğru görünebilecek bir itiraz buluyorum; bu filozof şöyle diyor:

“Erkek ile dişi arasındaki birleşmenin amacı sadece döl vermek değil türü sürdürmek olduğundan, bu topluluk döllenmeden sonra da hiç değilse yavruların yiyeceklerini ve kendi korunmalarını sağlamak için gerekli olduğu kadar, yani bunlar kendi yiyeceklerini ve kendi korunmalarını kendileri sağlayıncaya kadar sürmelidir. Yaradanın sonsuz bilgeliğinin kendi elleriyle meydana getirdiği eserleri üzerine kurduğu bu kuralı, görüyoruz ki insandan daha aşağı olan hayvanlar daima ve tam olarak gözetmektedirler. Otla yaşayan hayvanlarda erkekle dişi arasındaki topluluk ancak çiftleşme olayı kadar sürer; çünkü ananın memeleri küçükler kendi başlarına otlamaya başlayıncaya kadar onları emzirmeye yeterli olduğundan, erkek dişiyi gebe bırakmakla yetinir ve ondan sonra da ne dişi ile ne de yavrularla ilgilenir; yaşamalarına da bir katkısı olamaz. Ama avcı hayvanlara gelince topluluk bunlarda daha uzun zaman sürer; çünkü ana kendi öz geçimini sağlamaya ve aynı zamanda kendi avıyla yavrularını da beslemeye yetişemeyeceğinden ve av yolu otla beslenmekten hem daha fazla emek isteyen, hem de daha tehlikeli bir yol olduğundan, erkeğin de katılması ortak ailenin bakımı için kesinlikle gereklidir. Çünkü bu aile, dişi gidip bir av yakalayıp gelinceye kadar ancak dişinin ve erkeğin özeni ile yaşamaya devam edebilir. Aynı şey, bütün kuşlarda da görülür; ancak sürekli yiyecek bolluğunun erkeği yavruları besleme özeninden hariç tuttuğu bazı ev kuşları bu kuralın dışında kalır. Yavrular yuvalarında yiyeceğe muhtaç beklerken, erkeğin ve dişinin, bu yavrular büyüyüp uçabilecek hale gelinceye kadar yuvaya yiyecek taşıdığı görülür.

Benim görüşüme göre, insan türünün erkeğinin ve dişisinin öteki varlıkların dayanamayacağı kadar uzun süreli bir topluluğu sürdürmek zorunluluğunun biricik değilse de başlıca nedeni işte burada yatar. Bu neden de şudur; bir evvelki çocuk anasının ve babasının yardımından vazgeçebilecek ve kendi gereksinmelerini kendi sağlayabilecek duruma gelmeden, kadın hemen yeniden gebe kalabilir ve yeni bir çocuk dünyaya getirebilir. Bu yüzden bir baba dünyaya gelmelerine sebep olduğu yavruların bakımına özen göstermek ve bu özeni uzun zaman sürdürmek

zorunda olduğu için bu çocukları kendisinden edinip doğurmuş olan kadınla da karı-koca birliğini sürdürmeye ve bu topluluk içinde, yavruları yeni bir yavru dünyaya gelmeden de kendi başlarının çaresine bakabilen ve bu yüzden dişi-erkek bağı kendiliğinden kopan, hem dişisi hem de erkeği serbest kalan, bu durumları hayvanları yeniden bir araya getiren yeni mevsim onları yeni eşler seçmeye zorlayıncaya kadar süren başka yaratıklara göre daha uzun zaman yaşamak zorundadırlar. Bu noktada, insana bugününü olduğu gibi yarınını da sağlamak için gerekli olan nitelikleri vermekle insan topluluğunun başka hayvanlarda dişi ve erkek topluluğunun sürdüğünden çok daha uzun zaman sürmesini istemiş ve ona göre hareket etmiş olan, bunu da çocukları için yiyecek biriktirmek ve onlara bir şeyler bırakmak üzere erkeğin ve kadının çalışmasını tahrik etmek ve erkekle kadının çıkarlarını bir kılmak için yapmış olan Yaradanın bilgeliğine ne kadar hayran kalınsa azdır. Çocuklar için hiçbir şey şüpheli ve kararsız bir bağlantının veya karı-koca birliğinin kolay ve sık sık bozulup çözülmesinin getirebileceği kadar zararlı olmadığı için bu davranış daha da değer kazanır."

Beni bu itirazı burada açıklamaya getiren doğruluk sevgisi, bu itirazın yanı sıra, bu itirazı çözümlemek için değilse de aydınlatmak için bazı görüşler belirtmeye götürdü:

1– Önce şunu söyleyeceğim: Maddi konularda manevi kanıtların büyük bir gücü yoktur ve bu kanıtlar olayların gerçek varlığını ortaya koymaktan çok, var olan olaylara hak vermeye yararlar. Oysa az önce yukarıya aldığım parçada M. Locke'un kullandığı kanıt türü işte böyledir, çünkü kadınla erkeğin birliğinin süreli olması insan türü için yararlı olmakla beraber, bundan, bu birliğin doğa tarafından kurulmuş olduğu sonucu çıkmaz. Aksi halde uygar toplumu, sanatları, ticareti ve insana yararlı olduğu iddia edilen her şeyi de doğanın kurmuş olduğu söylenebilirdi.

2– M. Locke'un avcı hayvanlarda erkek ile dişi arasındaki birliğin ot yiyen hayvanlardakine göre daha uzun zaman sürdüğünü ve yavruların beslenmesinde birbirlerine yardım ettiklerini nereden bulduğunu bilmiyorum. Çünkü köpeğin, kedinin, ayının ve kurdun kendi dişilerini attan, koçtan, boğadan, erkek geyikten ve bütün öteki dörtayaklı hayvanlardan daha iyi tanıdıkları görülmüş değildir. Tersine dişinin yavruları koruması için erkeğin yardımı gerekli gibi görünür çünkü bu türlerde ananın yiyeceğini arayıp bulması çok uzun zaman sürer; bu uzun arada, o yavrularını ihmal etmek zorundadır; oysa bir dişi ayı veya bir dişi

kurt avını hemen yutar ve çocuklarını açlık çekmeden daha uzun zaman emzirebilir. Et yiyen hayvanların meme sayısı ve yavruların sayısı ile sadece ot yiyen hayvanlardaki meme sayısı ve yavrularının sayısı konusunda yapılan ve yukarıda (h) notunda söz konusu ettiğim gözlem ve düşünceyi doğrular. Bu gözlem doğru ve genel ise insan dişisinin sadece iki memesi olduğuna göre ve bir defasında sadece bir yavru dünyaya getirdiğine göre insanın gerçekten et yiyici olduğundan kuşkulanmak için bu da güçlü bir nedendir. Öyle ki Locke'un çıkardığı sonuca varmak için onun düşüncesini tamamen tersine çevirmek gerekirdi. Aynı ayrımı kuşlara uygulamak da sağlam sonuç vermiyor. Çünkü, akbabalar ve kargalarda erkekle dişi arasındaki birliğin kumrulardakinden daha devamlı olduğuna kim inanır? Evlerimizde iki evcil kuş, ördek ve güvercin bulunur; bunlar bu yazarların kurmak istediği sisteme tam karşıt kanıtlar sağlar. Güvercin sadece yem yer ve dişisi ile birbirlerine bağlı kalır ve yavrularını birlikte besleyip büyütürler; her şeyi yiyen ördek ise dişisini de yavrularını da tanımaz ve onların beslenmesine de hiç yardım etmez. Gene et yiyici de olan tavuklara bakılınca horozun kuluçkaya yatmış tavuk için hiçbir sıkıntıya girdiği görülmez. Öteki türlerde erkek dişiyle yavruları beslemek zahmetini paylaşırlarsa bu, kuşların, uçmadıkları ve anaları tarafından emzirilmedikleri için babanın yardımına dörtayaklıdan daha fazla bağlı olmalarındandır.

3– M. Locke'un düşüncesinin temeli görevini gören esas olay üzerinde hayli şüpheler vardır. Çünkü saf, doğa halinde, onun iddia ettiği gibi dişinin, bir önceki yavru kendi gereksinimini kendi başına giderecek duruma girmeden çok önce, yeniden gebe kaldığını kabul etmek için M. Locke'un yapmadığı ve kimsenin de yapacak durumda olmadığı kesin olan bazı deneyler yapmak gerekirdi. Karı ile kocanın devamlı olarak bir arada oturması yeni bir gebelik dürtülerin sırf doğa halinde de evlilik birliğinde olduğu kadar gebe kalma olanağı meydana getireceğine inanmak çok güçtür. Bu seyreklik belki de çocukların daha gürbüz olmasına yardım eder ve gençliklerinde gebe kalma yeteneğini çok aşırı olarak kullanmamış olan kadınlarda bu gebe kalma yeteneğini daha büyük bir yaşa kadar uzatarak bir denkleme meydana getirmiş olur. Çocuklara gelince, kuvvetlerinin ve organlarının, söz konusu ettiğimiz ilkel duruma göre bizim aramızda daha geç geliştiğine inanmak için birçok sebep vardır. Ana ve babalarının yapılarından gelen zayıflık, bütün organlarını sarıp sarmalamak ve iyice sıkmak suretiyle gösterilen özen, içinde büyütüldükleri yumuşaklık ve

gevşeklik, belki ana sütünden başka bir sütün kullanılması bizim aramızda büyüyen çocuklarda doğanın ilk ilerlemelerine karşı koyuyor ve bu ilerlemeleri geciktiriyor. Dikkatlerinin pek çok şey üzerinde süreli olarak toplatılması, oysa maddi güçlerinin hiçbir idman görememesi de çocukların gelişmelerine engel oluyor. Öyle ki akıllarını birçok tarzda dolduracak yerde doğanın onlardan istediği anlaşılan devamlı vücut hareketleri yapmalarına olanak verilmiş olsaydı, çok daha erken yürüyecek, hareket edebilecek ve kendi gereksinmelerini kendileri giderebilecek durumda olacaklarına inanılabilir.

4– Sonunda, M. Locke'un kanıtlanmış olabileceği şey, en fazla, kadının çocuk sahibi olması halinde erkeğin ona bağlı kalması için bir sebep var olmasıdır. Ama M. Locke, gebelikten önce ve gebeliğin devamı süresi olan dokuz ay içinde erkeğin ona bağlı kalması gerektiğini asla kanıtlamış değildir. Böyle bir kadın bu dokuz ay süreyle erkek için ilgisizse, hatta erkek onu tanımıyorsa, doğumdan sonra onun yardımına niçin gidecektir? Sadece kendisine ait olduğunu bilmediği gibi doğmasına karar vermediği, önceden de tahmin etmediği bir çocuğun büyütülmesine niçin yardım edecektir? M. Locke, besbelli ki soru konusu olan sorunu çözümlenmiş var sayıyor. Çünkü doğumdan sonra erkeğin kadına niçin bağlı kalacağını değil, kadın gebe kaldıktan sonra ona niçin bağlı kalacağını bilmek söz konusudur. Cinsel arzu giderildikten sonra kadının erkeğe ve erkeğin kadına artık gereksinmesi kalmaz. Erkeğin, yaptığı işin sonuçlarının neler olabileceği konusunda hiçbir tasası, hatta belki en küçük bir fikri yoktur. Biri bir yana, öteki başka bir yana giderler ve dokuz ay sonra birbirlerini hatırlayıp hatırlamayacakları bile şüphelidir. Çünkü bu tür bir hafıza, çiftleşme fiili bakımından bir bireyin şu bireyi başka birine yeğlemesini sağlar ve metinde göstermiş bulunduğum gibi insan anlayışında buradaki hayvanlık durumunda var sayılamayacak kadar fazla bir ilerlemeyi veya bozulmayı gerektirir. Demek ki bir erkeğin yeni arzularını, evvelce tanımış bulunduğu bir kadın kadar kolaylık ve rahatlıkla başka bir kadın da giderebilir ve demek ki kadın, gebelik halinde aynı arzu ile dolu olduğu varsayılsa bile –ki bundan haklı olarak şüphelenilebilir- başka bir erkek tarafından tatmin edilebilir. Uygarlık öncesi doğa halinde ise kadın çocuğuna gebe kalınca aşk tutkusunu artık duymadığı için onun erkekle birleşmesine karşı olan engel çok daha büyük olur; çünkü o zaman onun ne kendisini döllemiş olan erkeğe ne de başka bir erkeğe gereksinimi vardı. Şu halde ne erkeğin aynı kadını araması, ne de kadının aynı erkeği araması için

sebep vardır. Locke'un varsayımı yıkılıyor ve bu filozofun bütün diyalektiği, Hobbes'un ve daha başkalarının işledikleri yanlışlığa düşmekten onu kurtarmıyor. Bunlar uygarlık öncesi doğa hali ile ilgili bir olayı açıklamak durumundaydılar; yani insanların birbirlerinden ayrı yaşadıkları ve böyle bir insanın başka birinin yanında bulunması için bir nedenin bulunmadığı, daha da kötüsü, belki insanların da birbirlerini yanı başında yaşamaları için hiçbir nedenin bulunmadığı bir durumda olan bir olayı açıklamaları gerekirdi. Oysa toplum yüzyıllarının, yani insanların birbirlerine hep yakın bulunmak için bir nedenleri olduğu ve böyle bir insanın başka bir insanın veya kadının yanında kalması için çoğu zaman bir nedeni olduğu yüzyılların ötesine aşıp gitmeyi düşünemediler.

Sayfa: 103

m) Dillerin böylece kurulmasının yararları ve zararları üzerinde felsefi düşüncelere kendimi kaptırmamaya dikkat edeceğim; genellikle yapılan yanlışlıklara karşı hücum etme izni bana verilmiş olmadığı gibi okumuş yazmış olanlar da benim sözde aykırı düşüncelerime karşılık verecek kadar peşin yargılara saygılıdır. Öyleyse sözü, zaman zaman çoğunluğun fikrine karşı aklın yanında saf tutmayı suç saymayan insanlara bırakalım:

"İnsanlar bu kadar dilin karması gibi bir afetten kurtulabilmiş, benzeri olmayan bu yöntemden kopmuş olsalardı, anlatmak istediklerini hep işaretlerle, hareketlerle anlatabilselerdi, insanların mutluluğundan hiçbir şey eksik olmayacaktı. Ama gerçekte işler öyle oluyor ki herkesin akılsız saydığı hayvanların durumu, bu noktada, bizimkinden çok daha iyidir çünkü onlar duyumlarını ve düşüncelerini tercüman olmadan ve hiçbir insan hele yabancı dilde konuşurken yapamayacağı kadar çabuk ve belki çok daha başarılı olarak anlatıyorlar." (Is. VOSSIUS, de Poemat. Cant. Et viribus rhythmi, s. 66)

Sayfa: 107

n) Platon, sürekli nicelik fikirleri ile bu fikirler arasındaki ilişki ve orantıların, en önemsiz sanatlarda bile ne kadar gerekli olduğunu göstererek, Palamedes'in sayıları Truva kuşatmasında icat etmiş olduğunu iddia eden zamanının yazarları ile haklı olarak alay eder; "sanki Agamemnon, o zamana kadar iki bacağı olduğunu bilmiyormuş gibi" der. Gerçekten, insanlar sayıları ve hesabı kullanmayı bilmemiş olsalardı, toplumun ve sanatların Truva kuşatması sırasında bulundukları duruma

gelmiş bulunmalarının olanaksızlığı anlaşılıyor. Ama gene de öteki bilgileri edinmeden önce sayıları öğrenmek gerekliliği, bulmayı düşünmekten daha kolay kılmaz. Sayıların isimleri bir defa öğrenilince bunların anlamlarını açıklamak ve bu isimlerin temsil ettiği fikirleri akla getirmek kolaydır; fakat bunları icat etmek için bu aynı fikirleri kavramadan önce, felsefi düşüncelere alışık olmak, varlıkları sadece kendi özleriyle ve bütün başka algılardan bağımsız olarak ele almaya alışkın olmak gereklidir; bu çok zor, çok metafizik, çok az doğal olan ve var olmadıkça bu fikirlerin bir cins veya türden başka bir cins veya türe aktarılamayacağı, sayıların evrenselliği de sağlanamayacak olan bir soyutlamadır. Vahşi bir insan sağ bacağı ile sol bacağını birbirinden ayrı olarak düşünebilir veya iki ayağa sahip olduğunu düşünmeden, onların ikisine birden bölünmez bir bütün fikri altında bakabilir. Çünkü bize bir nesne çizen temsil edici düşünce başka bir şeydir, onu belirleyen sayısal fikir başka bir şeydir. O vahşi adam, beşe kadar sayı sayamaz ve ellerini birbirine yapıştırdığı zaman parmaklarının birbirine tamamen uyduğunu görmekle beraber, onların sayıca eşit olduğunu düşünebilmekten uzaktır; saçlarını saymayı nasıl bilmiyorsa, parmaklarını saymayı da öylece bilmez. Ve ona sayının ne demek olduğu anlatıldıktan sonra birisi çıkıp da ona, ayaklarındaki parmak sayısının ellerindeki parmak sayısı kadar olduğunu söylemiş olsaydı ve ayak parmaklarını karşılaştırıp bu söylenenin doğru olduğunu bulunca çok şaşırırdı.

Sayfa: 111

o) Özsaygı ile kendini sevme birbirine karıştırılmamalıdır. Bu iki tutku nitelikleri ve sonuçları ile birbirlerinden çok farklıdırlar. Kendini sevme, bütün hayvanları kendini korumaya yönettiği gibi insanlarda da akıl tarafından yönetildiği ve acıma duygusu tarafından yumuşatıldığı için insanlık ve erdemi doğuran doğal bir duygudur. Özsaygı ise toplum hayatı içinde doğmuş, her bireyi kendini başka her şeyden üstün tutmaya götüren, insanlara birbirlerine karşı yaptıkları bütün kötülükleri esinleyen ve onurun da gerçek kaynağı olan bağıntılı ve yapma bir duygudan başka bir şey değildir.

Bu kabul edilince, ben derim ki bizim ilkel durumumuzda, gerçek doğa halinde özsaygı yoktur; çünkü herkes kendini, kendisini seyreden biricik varlık gözüyle gördüğü için evrende kendi gücü dahilinde olmayan kıyaslamalardan kaynağını alan bir duygunun ruhunda yeşermesi olanaksızdır. Aynı sebeple bu adam, kin ve intikam gibi yalnız uğranılan

hakaretlerden doğan tutkulara sahip olamaz. Hakareti meydana getiren, kötülük değil de küçük görme veya zarar verme amacı olduğu için birbirlerine değer vermeyi veya kendilerini birbirleriyle kıyaslamayı bilmeyen insanlar, kendi çıkarlarına uygun buldukları zaman fakat karşılıklı olarak birbirlerine asla hakaret etmeden, birbirlerine karşı çok fazla zor kullanabilirler. Kısacası, kendi hemcinslerini sadece başka türden hayvanlar gibi gören her insan, daha zayıf olanın elinden avını kapabilir ve kendi avını en güçlüye sunabilir ve bunları yaparken vurgunları, en küçük hakaret veya küçük görme hareketi saymadan, bir başarının veya başarısızlığın verdiği acıdan ya da sevinçten başka hiçbir tutku duymadan, doğal olaylar olarak kabul eder.

Sayfa: 132

p) Son derece dikkat çekici bir şeydir ki, Avrupalılar, yıllardan beri dünyanın çeşitli ülkelerindeki vahşi insanları kendi hayat tarzlarına getirmek için o kadar sıkıntıya girdikleri halde, Hıristiyanlığın yardımıyla bile, bir tekini dahi kazanamamışlardır. Çünkü bizim misyonerlerimiz bazen onları Hıristiyan yapmayı başarabilmişlerdir, fakat uygar kişiler yapmayı hiçbir zaman başaramamışlardır. Onların bizim törelerimizi almaktan ve bizim tarzımızda yaşamaktan duydukları yenilmez nefretin üstesinden hiçbir şey gelemez. Bu zavallı vahşiler, iddia edildiği kadar mutsuz iseler, bizim gibi uygarlaşmayı ve bizim aramızda mutlu yaşamayı nasıl bir akılsızlıkla durmadan reddediyorlar? Oysa, birçok yerde okuduğumuza göre, Fransızlar ve başka Avrupalılar bu milletlerin arasına isteyerek sığınmışlar, bu garip hayat tarzını terk edemeden bütün hayatlarını onların arasında geçirmişlerdir ve aklı başında misyonerlerin bile o kadar küçük görülen bu insanlar arasında geçirdikleri sakin ve temiz günleri, yürekleri sızlayarak andıkları görülür. O vahşilerin kendi durumları ile bizim durumumuzu doğru bir şekilde yargılayacak kadar akıl ve bilgi sahibi olmadıkları söylenecek olursa, ben de şu cevabı veririm: Mutluluğu saptamak, akıl işi olmaktan çok, duygu işidir. Ama bu vahşilerin kendi yaşama tarzlarında buldukları zevki anlamak için gereken akıl ve ruh durumu hakkındaki fikirlerimizden daha da uzakta, vahşilerin bizim yaşama tarzımızdan aldığımız zevki anlamaları için içinde bulunmamız gereken akıl ve ruh durumumuz hakkındaki fikirleri vardır. Gerçekten, bazı gözlemlerden sonra bütün çalışmalarımızın sadece iki nesne üzerine yöneldiğini görmek kolaydır; bunlar da yaşama rahatlıkları ve kolaylıkları

ile başkaları arasında kendimize verdiğimiz değer ve saygıdır. Fakat bir vahşinin hayatını ormanlar arasında geçirmekten veya balık avlamaktan ya da bir tek ses çıkarmayı bilmeden ve öğrenmeyi de dert edinmeden kavalı üflemekten aldığı zevki düşünebilmek için hiçbir yolumuz, aracımız var mı?

Paris'e, Londra'ya ve daha birçok şehre bir çok defa vahşi insanlar getirildi. Onların gözlerinin önüne lüksümüzü, bolluğumuzu, zenginliklerimizi ve en yararlı, en fazla merak uyandırıcı sanatlarımızı sermek için özen gösterildi. Bütün bunlar onlarda en ufak bir açgözlülük uyandırmadan sadece aptalca bir hayranlık uyandırdı. Otuz yıl kadar önce İngiltere sarayına getirilmiş olan bir Kuzey Amerikalı yerli şefini hatırlıyorum. Onun hoşuna gidebilecek hediyeler bulabilmek amacıyla gözünün önünden binlerce şey geçirmişlerdir ama aldırdığı bir şey bulmadılar. Silahlarımız ona ağır ve kullanışsız göründü, kunduralarımız ayaklarında yara yaptı, elbiselerimiz sıktı; o her şeyi hırçınlıkla geri çeviriyordu. Sonunda, bir yün örtüyü eline geçirince onu omuzlarına atmaktan haz duyduğu görüldü. “Hiç değilse bu eşyanın işe yaradığını kabul ediyor musunuz?” diye hemen soruldu. “Evet!” diye cevap verdi, “bu, bana hemen hemen bir hayvan derisi kadar iyi gibi görünüyor.” Bu iki şeyi yağmur altında denemiş olsaydı, bunu bile söylemezdi.

Alışkanlıklar, herkesi kendi yaşama tarzına bağladığı için vahşi insanların bizim yaşam tarzımızda iyi olan şeyleri görmelerini önlediği söylenebilir, o zaman da alışkanlığın, vahşileri kendi yoksulluklarından aldıkları zevk içinde tutmakta gösterdiği gücün, Avrupalıları kendi mutluluklarından yararlanmak içinde tutmakta gösterdiği güçten daha fazla olduğunu görmek, hiç değilse olağanüstüdür. Ama bu sonuca itiraza da karşılığında bir tek cevap verilebilir; boşuna zorla uygarlaştırılmaya çalışılan genç vahşiler hatırlatılmadan, Danimarka'da yetiştirilmeye çalışılan fakat kederin ve umutsuzluğun, ya iç çöküntüsü ile ya da yurtlarına yüzerek dönmek girişimi ile atıldıkları denizde boğularak yok olan Grönlandlıları ve İslandalıları söz konusu etmeden, ben, doğruluğu sabit olan ve Avrupa uygarlığının hayranlarının incelemesini istedim bir tek örnek vermekle yetineceğim:

“Ümit Burnu'ndaki (Kap) Hollandalı misyonerlerin bütün çabaları, bir tek Hotanto'yu bile Hıristiyan yapamadı. Kap valisi Van der Stel, bunlardan birini çocukluğunda yanına almış, Hıristiyan dininin ilkeleri içinde ve Avrupa adetleriyle yetiştiriyordu. İyi giydiriliyor, birçok dil öğretiliyordu ve

çocuğun ilerlemeleri, eğitimi için gösterilen özene karşılık veriyordu. Onun zekâsından çok umutlu olan vali, onu, kumpanyanın işlerinde yararlı olarak kullanılan bir genel komiserle birlikte Hindistan'a gönderdi. Komiserin ölümünden sonra çocuk Kap'a döndü geldi. Dönüşünden birkaç gün sonra akrabaları olan bazı Hotantoları ziyarete gittiğinde, Avrupalı kılığından soyunmaya, bir koyun postuna bürünmeye karar verdi. Eski elbiselerini sardığı bir paketi taşıyarak, bu yeni kılığında kaleye döndü, paket içindeki elbiseleri valiye, şu nutukla birlikte verdi: "Bu takımdan ebediyen vazgeçtiğime lütfen dikkat ediniz, Mösyö. Hıristiyanlıktan da bütün hayatım boyunca vazgeçiyorum. Benim kararım, atalarımın dininde, tarzlarında ve adetleri içinde yaşamak ve ölmektir. Sizden bir tek iyilik istiyorum: Üstümdeki gerdanlığı ve taşıdığım saldırmayı bana bırakınız; onları sizi sevdiğim için alıkoyacağım."

Bunları söyledikten sonra, Van der Stel'in cevabını beklemeden kaçıp gözden kayboldu ve bir daha da onu Kap'ta gören olmadı." (Histoire des Voyages, Tome V, s. 175)

Sayfa: 138

r) Bu söylediklerime şu itiraz yapılabilir: Böyle bir kargaşalıkta insanlar, birbirlerini ısrarla boğazlayacakları yerde, dağılmalarını önleyen sınırlar da bulunmamak şartıyla, dağılabilirlerdi. Fakat önce bu sınırlar bizzat dünyanın sınırları olurdu ve doğa halinden ileri gelen aşırı nüfus fazlalığı da düşünülürse, bu durumda dünyanın bir araya gelmek zorunda kalmış insanlarla baştan başa kaplı hale gelmiş olacağı yargısına varılır. Bundan başka, sıkıntı ve kötülük hızla gelseydi bu insanlar darmadağın olurlardı, bu değişiklik de kısa zamanda gerçekleşirdi. Ama bunlar boyunduruk altında dünyaya geliyorlar, ağırlığını hissettikleri zaman da onu taşımak alışkanlığına sahip bulunuyorlar ve onu kırıp atacakları fırsatı beklemekle yetiniyorlardı. Nihayet, kendilerini bir arada toplu bulunmaya zorlayan binlerce rahatlığa ve kolaylığa artık alışmış bulundukları için dağılmaları, ilk zamanlarda olduğu kadar kolay değildi; o ilk zamanlar ki kimsenin kendisinden başkasına gereksinmesi olmadığı için herkes başka birinin razı olmasını beklemeden, kendi yolunu tutuyordu.

Sayfa: 141

s) Mareşal Vilard şunu anlatır: Seferlerinden birinde, yiyecek müteahhitlerinden birinin aşırı düzenbazlıkları orduyu sıkıntılara sokmuştu

ve bu yüzden mırıldanmalar başlamıştı. Bu sebeple mareşal, müteahhidi iyice haşlamış ve asmakla tehdit etmişti. “Düzenbaz büyük bir cüretle ‘bu tehdidiniz beni ilgilendirmiyor; ben size yüz bin eküsü olan bir adamın asılmayacağını rahatça söyleyebilirim’ cevabını verdi.” Mareşal saf saf ekliyor: “Nasıl olduğunu bilmiyorum, ama asılmayı yüz defa hak etmiş bulunduğu halde, gerçekten asılmadı.”

Sayfa: 154

t) Dağıtımcı adalet, uygar toplumda uygulanabilir olduğu zaman bile doğa halindeki sert adalete karşı olurdu. Devletin bütün üyeleri, yetileri ve güçleri ile orantılı olarak, devlete hizmet borçlu oldukları için yurttaşların da yaptıkları hizmetle orantılı olarak seçkin ve gözde durumda olmaları gerekirdi. Isokrates’in bir yazısını işte bu anlamda anlamak gerekir; orada Isokrates’in, ilk Atinalıları, biri bütün yurttaşlar arasında ayırım gözetmeden herkese aynı miktarda pay vermekten ibaret olan, öteki ise herkese değerine göre vermek olan iki tür eşitlik arasında hangisini daha yararlı olduğunu ayırt etmeyi iyi bildikler için över. Bu hatibe göre bu usta politikacılar, iyi insanlar ile kötü insanlar arasında hiçbir ayırım yapmayan o haksız eşitliği yasaklayıp ortadan kaldırarak, herkesi değerine göre mükafatlandıran veya cezalandıran eşitliğe sıkı sıkıya sarılırlar. Fakat ilkin, ne kadar düşük bir bozukluk derecesi içinde bulunursa bulunsun, kötü ve iyi insanlar arasında hiçbir ayırım yapmayan hiçbir toplum var olmamıştır. Ve kanunun yargıya kural olacak tam bir ölçü tespit edemediği töreler sorununda yurttaşların kaderini veya mevkiini yargıcın keyfine ve insafına bırakmamak için ona sadece eylemler hakkında karar verme yetkisi bırakılara, kişiler hakkında yargı yetkisinin tanınmaması çok akıllıca ve bilgece olmuştur. Censörleri ancak eski Romalılarınki kadar saf ve temiz töreler destekleyebilirlerdi; bizim aramızda da böyle mahkemeler bulunsaydı, her şeyi alt-üst ederlerdi. İyi insanlarla kötü insanlar arasında ayırım yapmak ancak kamunun değer vermesiyle veya vermemesiyle mümkün olabilir. Yargıç, ancak sıkı sıkıya kanunla yargılar. Ama törelerin gerçek yargıcı halktır; halk ise dürüst ve bu konuda bilgili, bazen aldatılabilen, fakat hiçbir zaman bozulamayan ve satın alınamayan bir yargıçtır. Demek ki yurttaşların toplum içindeki mevkileri kişisel değerlerine göre değil –çünkü bu, yargıca kanunu hemen hemen keyfine göre uygulamak yolunu bırakmak olurdu– fakat devlete yaptıkları ve daha

sıhhatli ve tam bir değerlendirmeye elverişli hizmetlerine göre düzenlenmelidir.

[1] Sınıf kavramından önce, Fransa'da toplum üç toplumsal tabakaya (état) ayrılırdı: 1. Asiller (Kılıçlılar); 2. Din adamları (cübbeliler); 3. Diğerleri, yani burjuvalar, zanaatkârlar, köylüler, işçiler (tiers état).

[2] Anti Dühring, Cilt I. - Sol Yayınları, Ankara.

[3] Üçüncü toplumsal tabakanın içindeki çeşitli eğilimleri kısaca gözden geçirmeyi tamamlamak için en yeteneksiz tabakaların özlemlerini anlatan ideologlardan da söz açmak gerekirdi. Komünist bir doktrinin unsurları bunlar warasında görünür. Aralarında en ilgi çekici olanı Morelly'dir.

[4] İtiraflar'ın dördüncü kitabında anlatılan, vergi kaçırmak için domuz sucuğunu saklayan köylünün hikâyesi ilginçtir.

[5] Dine yönelik bu Tanrı, besbelli ki Rousseau’yu o zamanın Katolikliğin güçlü etkisi altındaki küçük burjuvazisi ve halkı için daha yaklaşılabilir kılmaktadır.

[6] Objektif bakımdan, ezilenlerin teselli olarak bir Tanrıya inanmaları, halk yığınlarını mücadeleden uzaklaştırmaktan başka bir sonuç vermez.

[7] Savaş ve Barış Hukuku

[8] Tabiat ve insanlar hukuku üzerine sekiz kitap.

[9] İnsanını ve yurttaşın görevleri.

[10] Anti Dühring, s. 237-239, Sol Yayınları, Ankara.

[11] J. J. Rousseau, Gallimard, Paris.

[12] Chambery, 12 Haziran 1754.

[13] Sunuş, Genel Kurul yani bütün yurttaşlara yapılmıştır. Fakat gerçek iktidar 25 üyeden meydana gelen küçük konseyin elinde idi. Ve bu kurul, sunuştan alındı, Emile'in yayınlanmasından sonra da öcünü aldı.

[14] Cenevre Cumhuriyeti’nin bu tablosu baştan aşağı ülküleştirilmiştir. Rousseau o çağda Cenevre Cumhuriyeti’nin gerçek doğasını (tabiatını) bilmiyordu: Emile’in yayınlanmasından sonraya kadar onun hükümetini de ciddi olarak incelememişti. İnceledikten sonra fikrini değiştirdi. Dağdan Mektuplar’ının yedincisinde Cenevre yurttaşlarının durumu hakkında şu yargı vardı: “Keyfi bir iktidarın bu köleleri, savunmasız olarak 25 zorbanın lütfuna bırakılmışlardı; Atinalıların, hiç değilse 30 zorbası vardı.”

[15] Burada, ilerde toplumsal sözleşmede geliştirilecek olan temsili rejimin eleştirilmesinin tohumu var.

[16] Rousseau filozofların kozmopolitliğinden haksız yere kuşkulanıyor ve burada onların kendi halklarını küçük görmelerinin belirtisini buluyor.

[17] Rousseau burada halkın egemenliği ilkesini ileri sürüyor. Fakat bundan önce de cumhuriyetçi olduğunu açıklamıştı. Volter’e yazdığı 30 Ocak 1750 tarihli mektubunda şöyle diyordu: “Bir cumhuriyetçi olan benim hakkımda vardığın yargı da iyi değil. Ben özgürlüğe taparım. Hem başkalarına hükmetmekten hem de başkalarına kul olmaktan aynı derecede nefret ediyorum.”

[18] Mutlak (salt) krallığa karşı hücum. (Küçük harflerle gösterilen notlar, Rousseau'nundur ve kitabın sonunda yer almaktadır. (ç. n.)

[19] Birçok sözcük gibi “Magistrat” sözcüğünün de Türkçemizde tam, en doğrusu tek karşıtı yoktur, çünkü aynı kurumlaşma olmamıştır. “Magistrat” yerine göre yönetici; adli, idari veya politik otoriteye sahip memur veya görevli; hatta cumhurbaşkanı, vali, polis müdürü olabileceği gibi özellikle hakim ve de savcı manalarına gelmektedir.

[20] Rousseau iyi yönetilen bir devletin az sayıda kanunla yetinmesi gerekliliği üzerinde sık sık ısrar etmiştir. Ona göre kanun sayısının çokluğu törelerin gerilemesinin işaretidir. Onun zekâsı eski cumhuriyetlerin anılarıyla beslenmişti. Ve Cenevre Cumhuriyeti'ni bu anıların arasından geçerek görüyordu.

[21] Aslında babası onunla ilgilenmekten çok kısa bir zamanda vazgeçmişti.

[22] Bu sunuşun derin anlamı burada beliriyor. Rousseau’nun cumhuriyetçi ülküsü, zamanının Fransasında karşı bir tepki olarak meydana çıkmıştır. Devrim öncesi Fransasında, halk küçük görülür veya haklarında pek çok yanlış fikirler beslenirdi.

[23] Burada belirtilen ve gerek Hıristiyanlık ve yurtseverliğin birbiriyle bağdaşamayacağını anlatan düşünceyi, Rousseau daha sonra Toplum Sözleşmesi ’nin dördüncü kitabında geliştirir.

[24] Katolik kilisesini hicvediyor.

[25] “Ministre” sözcüğü hem bakan, elçi, hem de Protestan papazı anlamına gelir.

[26] Burada dinsel bağnazlığın ve özellikle engizisyonun suçlarına karşı Voltaire'in ve Ansiklopedistlerin gösterdiği heyecanla o da karşı çıkıyor.

[27] Kendini tanı.

[28] Glaucus, deniz Tanrısı. Platon insan ruhunu Glaucus'la karşılaştırır. Vücutla birleşince insan ruhu o kadar biçimsizleşir ki ölmezliği anlaşılmaz. Görüldüğü gibi Rousseau bu karşılaştırmayı yeniden ele alırken ona bambaşka bir mana veriyor.

[29] Rousseau’nun kendisinden önce gelmiş doğal hukukçu yazarlara karşı üstünlüğü işte burada ortaya çıkıyor. Rousseau kanun fikrinin toplumda ancak geç zamanlarda belirebileceğini göstererek insanın, tam teşekkül etmiş olarak değil de gelişmede olan insanın ve aklının gerçek bir tarihini yapma çabasını gösteriyor. Burada diyalektik bir ilerleme var.

[30] Bu, Dijon Akademisi üyelerine, “Bu eşitsizlik doğa kanununa mı dayanır?” sorusunun kötü konulmuş olduğunu söylemektir. Bu, ödülü alamamasının da sebebidir.

[31] Rousseau psikolojide Condillac'ın duyumculuğunun etkisi altındadır. Ruhun karmaşık ilerleyişinin, analiz yoluyla, en basit işleyişe indirgenebileceğini düşünür. Her şeyin temelinde duyum vardır. İnsan, düşünür bir varlık haline gelmeden önce duyar bir varlıktır. Burada Rousseau doğal hukukun varlığını inkâr etmez ama onu akıldan önce gelen iki ilke üzerine yani kendi kendine karşı duyulan sevgi ve merhamet üzerine dayandırmaya girişir. Doğa kanununa itaat eden, demek ki doğal insanın duyarlılığıdır.

[32] Bu, onu filozoflara karşı çıkaran esaslı noktalardan biridir.

[33] Düşüncesinin demokratik kaynağı işte burada. Manevi hayatı akıl üzerine kuran filozoflar, bilgisiz halkı bunun dışında bırakmış oluyorlardı. Rousseau ise manevi ve ahlaki hayatı kültür ayrımı yapmadan bütün insanlarda ortak olan duyarlılık üzerine kurar.

[34] Rousseau’nun düşüncesinin çıkış noktası budur.

[35] Bu kaçınmak için yazılmış bir cümle değil Rousseau’da doğa, Tanrının isteğini anlatır.

[36] Tanrı senin sen olmanı ve insanlık içinde tutacağın yeri emretmedi mi? Onu öğren! Perse, Satires, III, dizi 71.

[37] Bütün bu parça sakıntı gereği yazılmış sayılmalıdır. “İlk insan, Tanrıdan hemen ışık ve emir almış olduğu için” gibi bir iddia Rousseau’nun fikirlerine o kadar aykırıdır ki ciddiye alınamaz. Bundan başka dini inancını arka ve ahlaki bilince dayandırmaya çalışan Rousseau, kutsal kitaplarda bazı Tanrı belirtileri bulmakla beraber, Tanrıdan gelen ilham ve Tanrının belirmesi fikirlerini daima reddetmiştir.

[38] Bu cümle, haklı olarak çok mürekkep akmasına sebep olmuştur. En eski yorumlardan birine göre, Rousseau, burada Kutsal Kitap'ın "Genése" bölümünün içerdiği olayları düşünmüştür. Onu esinleyen, dikkatli ve tedbirli olmak düşüncesi de olabilir. Bu cümlenin Konuşma'daki yerini göz önünde tutarak, bu görüşte bir gerçek payı olduğuna inanıyoruz. Hemen az önce yazılmış bulunan ve "Öyleyse işe bütün..." kelimeleri ile başlayan ibarenin bir sonucu gibidir.

Ama bu yetmez, Rousseau, gözlemle bulunan olaylara yüzünü dönmektedir. Olasılığı olan bütün olayları seyyahların anlattıkları v.s kullandığı ileri sürüp itiraz edilir. Doğrudur ama hiçbir seyyahın anlattıkları, kendi başına yaşayan bir vahşinin hayatını anlatmaz. İşte bunu içindir ki "bunlar asıl meseleye değinmez." Rousseau, tarihi ve etnoğrafik araştırmaların yokluğu yüzünden, bunların yerine tahlilci düşünceyi koyar.

Rousseau, zamanının sosyal insanından hareket eder, onu, kendi hayal gücü ile onda sosyal olan her şeyden soyar, şu boş soyut kavrama, yani doğa halinde yaşayan insana ulaşır. Esas olan bütün sosyal kurumların olumsal olduğunu göstermektedir.

[39] Rousseau’da doğa fikri birbirinden farklı birçok şeyi kapsar. Öyle görünüyor ki bu kelime burada çok özel bir anlamda kullanılmıştır. Bu da Rousseau’nun sosyal olan her şeyi soyutlamak iddiasında bulunduğu zaman kendisinde keşfetmiş olduğudur. Bu konuşmayı meydana getirmek için Rousseau, Saint Germain ormanına gidip kendini toparlamıştır. İlk çağların görünümünü orada bulduğunu sanır. Buradaki aldanış hemen bunu takip eden cümlede meydana çıkar.

[40] Burada türlerin evrimi varsayımı konusunda tavır takınmaktan çekiniyor.

[41] Anlatımının sezgiye dayanan niteliğini gizlemiyor.

[42] Doğal ayıklanma teorisini sezmiştir.

[43] Rousseau’nun kendisi hasta olup, durmadan ilaç alırdı.

[44] Ünlü Formül. Rousseau'nun rasyonalizme karşı olduğu reddedilmiştir. Oysa bu kitap bu tezi desteklememektedir. Bu antirasyonalizm burada belirir. Oysa Rousseau, "Cüret ederim!" deme bilincini göstermiştir. O sadece toplumun aklı geliştirirken aynı zamanda insanları mutsuz kılan her çeşit fiziki hastalığı da geliştirdiğini söyler; bu, ilerlemenin çelişkili yönüdür. Buna bakıp da Rousseau'nun düşünmeyi kötülediği sonucuna varmak yanlış olur.

[45] Her ikisi de Asklepios’un oğulları olup Truva önündeki Yunan ordusunun hekimleriydiler.

[46] Augustus çağında yaşamış Romalı bir hekim.

[47] Bu bölüm 1782 baskısından alınmıştır.

[48] Descartes’dan çıkan ve 18. yy’da yürürlükte olan bir fikir.

[49] Descartesçıların akıl ile duyular arasına koydukları karşıtlığı Rousseau kabul etmez. Bu parça duyumculuktan esinlenmiştir.

[50] Bütün zekâ faaliyetlerinin kaynağının duyumlarımız olduğunu, yani dış dünyanın duygularımız üzerindeki etkisini kabul eden duyumculuk, temelinde materyalisttir. “Fizik, duyuların mekanizmasını ve fikirlerin teşekkülünü... açıklar.” Fikri, 18. yy’ın mekanik materyalizmini çok güzel gösterir. Fakat Rousseau, aynı zamanda, ruh ile vücudu, içgüdüye karşı olarak özgürlüğü birbirinden ayırarak metafizik anlayışı yeniden ele alır. Çelişik düşünce.

[51] Bütün Konuşma'nın anahtar kelimesi budur. Girişte Engels'ten alınan yoruma bakınız. Condillac bireyin gelişiminin tarihinden başka hiçbir şey yapmadığı halde Rouusseau'nun insan türünün tarihini oluşturmasına olanak veren işte bu kavramdır. Grimm de insanı yetkinleşme ve olgunlaşma kabiliyeti ile tanımlar (Correspondance littèraire, février 1755).

[52] Tutkuların gücü için Diderot’nun Pensées Philosophique’ine bakınız. Rousseau’nun burada bahsettiği ahlakçılar, Hıristiyan ahlakçılarıdır.

[53] Anlık, bizim gereksinmelerimizin etkisi altında gelişir ve aynı zamanda bizim gereksinmelerimiz üzerinde karşı etki yapar. Demek ki anlığın gelişimine olanak veren pratik eylemdir. Bu, materyalist bir fikir ve aynı zamanda diyalektik yönteme güzel bir örnektir. Bununla beraber Rousseau'nun metafizik bir soyutlama üzerinde muhakeme yürüttüğünü unutmamak gerek. Marksist düşünüş, tersine, anlığı geliştirenin sosyal pratik olduğunu gösterecektir.

[54] Olaylara dayanan kanıtların soyut tahlile göre ikincil kaldığı bir ispatlama.

[55] Montesquieu’dan beri geçerli olan fikir.

[56] Rousseau tarımın belirmesinin, toprakla özel mülkiyet ortaya çıkmadan mümkün olmadığı fikrini anlatıyor. Zamanının burjuva düşünüşünün çerçevesi içinde kapalı kalan Rousseau, uygarlık öncesi doğa durumunda sadece ayrı ayrı bireyler olduğunu düşünüyor ve bu yüzden tarihte özel mülkiyetten çok önce gelen ortaklaşa mülkiyet şeklini anlayamıyor.

[57] 18. yy’ın en sık tartışılan sorunlarından biri. Rousseau’da dil konusunda bu Konuşma’dan önce yazılmış ve burada özü aktarılmış olmakla beraber, Rousseau, ölümünden sonra yayımlanmış olan bir deneme yazmıştır: Essai sur l’Origine des langues.

[58] [Rousseau’nun bütün uygarlığı suçlayıp mahkûm etmekten ne kadar uzak bulunduğunu gösteren bir ifade.

[59] Bu nominalist teori Locke'tan esinlenmiştir. Rousseau kelime ile fikri Locke'tan ve hele kelimeyi fikrin sadece işareti olarak alan Condillac'tan çok daha fazla birleştirmiştir.

[60] Rousseau’nun ilk varsayımı, yani yalnız başına yaşayan vahşi insan, dilin kaynağını derin bir esrara bürür.

[61] Rousseau işe ilkel insanı çevresinden soyutlamak, ayırmakla başlar. Demek ki dilin kaynağını açıklamayı olanaksız kılar. Bu olanaksızlıktan doğa halinde yaşayan insanın tek ve yalnız yaşadığını kanıtlamak için burada kanıt çıkarıyor. İnsanın sosyalliği teorisi ilk çağlarda Aristoteles, Cicero ve Stoisyenler tarafından desteklenmiştir; modern çağda Puffendorf, sonra Barbeyrac tarafından destekledi ve Ansiklopedistler tarafından kabul edildi. Rousseau doğa halinde sosyalliği reddeder çünkü ona göre toplum o durumda var olmayan gereksinmelere dayanır.

[62] İnsanın doğa halinde zavallı ve sefil olduğunu düşünen Hobbes’tur. Rousseau’nun genel eğilimi, Hobbes’un doğa halini çizerken kullandığı renklerle toplum durumunu boyamaktır. Bu kısmı izleyen parça, üstelik çok da güzeldir.

[63] Bu ifade Rousseau’nun düşüncesini iyi anlamak için çok önemlidir. Emile’de inanç açıklamasında, sosyalliği insanda doğuştan var olduğunu, fakat ancak edimsel olarak var olduğunu söyleyecektir. İnsan, yetkinleşme ve olgunlaşma yeteneği sayesinde, kendisinde bulunan kabiliyetleri gereksinmelerine göre geliştirir.

[64] Temel ayrım: Doğal insan iyidir; toplumsal sözleşme ile bağlanmış olan yurttaş erdemli olabilir. Rousseau’nun düşüncesi doğal iyilik ülküsü ile uygarlık erdeminin üstün ahlak ülküsü arasında salınacaktır.

[65] Rousseau’nun belâgatının doğa halini zamanının sosyal durumu ile karşılaştırarak anlattığı zaman daha da ateşlendiği görülecektir. Burada insanın insan tarafından her türlü sömürülmesine karşı kızgın bir protesto vardır.

[66] Rousseau, Hobbes'un "doğa her insana her şey üzerinde bir hak vermiştir" ilkesini kabul eder; fakat Hobbes'un bundan çıkardığı "kesintisiz savaş hali" sonucunu reddeder.

[67] “Ahlaki kötülüklerin bilinmemesi, bazıları için erdemlerin bilinmemesinden daha yararlı olur.” Rousseau, Justin’in sözlerini Grotius’un Savaş ve Barış Hukuku eserinden almıştır.

[68] Takip eden parçanın da gösterdiği gibi Mandeville'den bahsediyor. Mandeville İngiltere'de yerleşmiş Hollandalı bir doktordu. Arılar Masalı (1705) ile ünlüdür. Ahlakçıların erdemle mutluluğu birleştirmelerinden bıkan Mandeville bireysel kusurların toplumun refahını sağladığını ve erdemin, toplumu yıkıma götürdüğünü gösterir. Bu kitabıyla bir rezalet çıkararak başarı kazandı ve masal pek çok redlere sebep oldu. Bu kitapta ilgi çekici şey ilerde ekonomi politik haline gelecek olan konuyu ahlaktan ayırmak için gösterilen çabadır.

[69] Mandeville, bkz. s. 119.

[70] Pheré zorbası Alexandre, düşmanlarını canlı canlı toprağa gömer veya vahşi hayvanların önüne atardı.

[71] “Derin bir kalp yumuşaklığı; işte doğanın insana gözyaşlarını vermekle sunduğu hediye.”

[72] Öyle görülüyor ki manevi hayatın akıldan önce gelen iki ilkesi, yani insanın kendisine karşı duyduğu sevgi ile merhamet birbirinden farklı niteliktedir. Fakat Rousseau onların aynı nitelikte olduklarına itiraz kabul etmez. Emile’de bu ikisini daha da sıkı sıkıya birbirine bağlayacaktır: Merhamet, insanın kendisine karşı duyduğu sevgiden doğacaktır.

[73] Rousseau insanın kendi kendine karşı duyduğu sevgiyi doğal bir duygu olarak kabul eder ve bunu toplum içinde gelişen onurdan ayırt eder.

[74] “Ayaktakımı”; Rousseau suçladığı filozofların halkı küçümsemek için kullandıkları bu terimi kendine mal etmez. O bunları, yüksek sınıfların bencilliğine karşıt olan halkın yücegönüllülüğünü daha iyi belirtmek için kullanır. Merhamet teorisi halkın ahlaki üstünlüğünü anlatmak için ortaya çıktı. Burada Rousseau’nun düşüncesi çok özgündür. Doğal hukukçu yazarlar doğa halindeki insanı tutkularının esiri gibi gösteren Hobbes’u reddetmek için aklın kendi başına tutkulara galip gelebilecek kadar güçlü olduğunu ve doğa halinde bile durumun böyle olduğunu açıklamışlardır. Diderot ile birlikte tutkunun gücüne inanan Rousseau bu entelektüalist teoriyi reddeder. Ve aynı zamanda ahlaki hayatı kendisine daha demokratik görünen bir ilke üzerine dayandırır. Descartes gibi sağduyunun dünyada en iyi paylaştırılmış şey olduğunu düşünmez; fakat insanın genel olarak duygulu bir varlık olduğunu düşünür. İşte ahlaki hayat bu duygululuk üzerine dayanır. Fakat aklın meydana çıkışı da ahlaki hayatı zenginleştirir ve sosyal erdemleri geliştirir. Burada tartışılan filozof görünümünün, kalleşçe niyetleri olan Diderot olduğuna biz inanamayız. Fakat Rousseau’nun ithamları onun bu parçalardaki bazı aşırılıklardan hiç değilse üzüntü duyduğunu ispat eder; Rousseau ilerde filozoflar arasında seçkinleşecektir (Bkz: İtiraflar, Kitap VIII (4)).

[75] Rousseau, La Nouvelle Hèloise’in birinci kısmında çıkar hesaplarına göre, doğanın gerekleri hesaba katılmadan evlendirilen kadının üzerindeki baskıya karşı protestoda bulunmakla beraber onun düşüncesi, çağının burjuva çerçevesini aşmaz. Bilindiği gibi Fransız Devrimi kadının kurtuluşu sorununu ortaya koymamıştır. Fransız Medeni Kanunu da kadının aşağı durumunu sürelileştirmiştir.

[76] Burada da edinilmiş deney, soyut analizi doğuruyor.

[77] Rousseau’yu bir Hıristiyan düşünürü yapmak isteyen eleştiriciler bu formülü açıklamakta çok zorluk çekeceklerdir. Bu çok kuvvetli parça, 18. yy’ın aristokratik toplumunun ahlakındaki ve törelerindeki kokuşmuşluğu kınamaktadır.

[78] Bu, doğal hukuk kuramcılarına sesleniştir.

[79] Burada gene Konuşma'nın esas fikri beliriyor: Sosyal eşitsizlik ve insanın insanı sömürmesi, özel mülkiyet rejimine bağlıdır.

[80] Yüz yıl sonra Dühring, Rousseau’nun eleştirisinin daha o zaman sıfıra indirdiği şiddet (kuvvet) teorisini yeniden ele alacaktır. Bkz. Anti Dühring, C. II. Ekonomi Politik.

[81] Burada konuşmanın zayıf noktasına dokunuyoruz. Rousseau, insanın doğa halinde hayat tarzına ne kadar mükemmel uyduğunu o kadar iyi göstermiş, insanların birbirine yaklaşmasına karşı olan engelleri o kadar çok görmüştür ki onun, tek başına yaşayan vahşi insanının nasıl olup da sosyal hale gelebileceğini anlamak imkânsız hale gelmiştir. Bu yüzden "tesadüf" gibi "karşılıksız", "hiçbir zaman ortaya çıkamayabilecek olan" sebeplere başvurmak zorunda kalmıştır. O, sisteminin zayıflığını iyice hisseder. Ve bütün bu sayfa, bir yakarıştır. Daha sonra karşılıksız sebeplere kalacak, daha da sonra bunlara dair özet halinde bazı belirtiler anlatacaktır. Essai sur l'origine des langues'da daha açıktır: İnsanlar çoğaldıkça kıraç topraklarda doğmuş olanlar sulak yerlere doğru göç ederler ve oralarda önceden yerleşmiş olanlarla karşılaşırlar; bundan başka "insan toplulukları, büyük kısmı itibariyle büyük tabiat olaylarının, tufanların, deniz baskınlarının, yanardağ patlamalarının, büyük depremlerin, yıldırımların çıkardığı ve ormanları yok eden yangınların, bir ülkede oturmakta olan vahşileri korkutup dağıtmış ve sonra ortak zararları gidermek için ortak çalışmak üzere onları toplamış olması gereken bu gibi olayların eseridir; eski zamanlarda o kadar çok görülen bu yeryüzü felaketleri, Tanrının insanları birbirine yaklaştırmak için ne gibi araçlar kullandığını gösterir." Bütün bu dış olaylar tek başına yaşayan vahşinin toplum halinde yaşamaya alışmasını açıklamaz. Bu metin, inandırıcı değildir. Rousseau aslında çözümlenmesi mümkün olmayan bu meseleden kayarak kaçmayı tercih etmiştir.

[82] “Bu zavallı çocuklar bu köpek benimdir diyorlardı; işte güneş altındaki yerim; işte bütün dünyanın gasp edilişinin simgesi ve başlangıcı.” Pascal, Düşünceler, I. Kısım, Madde: 9.

[83] Demek ki insanlar artık toplum halinde yaşamaktaydılar; çünkü aksi halde tek başına yaşayan insanın hiçbir buluşu çocuklarına geçemezdi.

[84] Rouseau’nun psikolojisi, doğa halindeki insanın tutkularının esiri olduğunu kabul eder. Hobbes’un psikolojisine, aklın tutkulara egemen olabileceğini düşünen hukukçu yazarlardan örneğin Pufendorf’dan daha yakındır. Fakat Rousseau, Diderot’yu doğa haline, kaynağı sosyal olan tutkular tanıdığı için kınar.

[85] Burada bundan önceki sayfalarda anlatılmış olandan önce gelmiş olması gereken bir duruma yeniden gelmiş gibiyiz. “Seyrek fırsatlar” deyimi açık değil. Buradaki düşünce gerektiği kadar açık değil. Rousseau’da bu duruma az rastlanır.

[86] Rousseau tarihe başvurmadan, sadece düşünerek, başlangıçta çok yavaş olan insanın ilerleyişinin gittikçe hızlanarak yürüdüğünü keşfeder.

[87] “Bir çeşit mülkiyet fikri” yeteri kadar belirli değil. Fakat kullanılan deyim mülkiyetin hukuki bir temeli olmayan, geçici bir durumdan başka bir şey olmadığını gösterir gibidir. Herhalde insanlar arasındaki anlaşmazlıklar ve çatışmalar mülkiyetin ortaya çıkmasıyla artmıştır.

[88] Bundan sonra gelen bütün gelişmeler içinde insanın hayatı en tatlı renklerle çizilir. Bu, gerçekten altın çağdır. Tek başına yaşayan vahşi insana göre ilerleme vardır, fakat bu ilerleme daha o zamandan bir düşüşün tohumunu da içerir.

[89] Bu fikir eski ahlakçılar, epikürcü ve stoisyen ahlakçılar tarafından sık sık geliştirilmiştir.

[90] Daha yukarda işaret edilmiş olan yetersizlikleri belli bir ölçüde örtmeye olanak veren dahice bir açıklama. İnsanlar, doğa olaylarının kendilerini bir arada yaşamaya zorladığı yerlerde sosyal hale gelmiş olacaklardır. Fakat gariptir ki Rousseau bu varsayıma ancak ilk kurumları sabit varsayıp anlattıktan sonra başvurmuştur. Dilin kaynağı meselesi, birinci kısımda Tanrıya başvurmadan çözümlenemez gibi görünmüştü; şimdi ise daha kolay hale gelmiş bulunuyor.

[91] Montesquieu’nun etkisi.

[92] Diyaletik görüş. En tatlı duygu, daha yoğunlaşınca, tersine dönüşüp coşkun bir öfke haline geliyor.

[93] Burada Hobbes’a yöneliyor.

[94] Burada biraz karanlık var. İnsan gelişiminin hangi aşaması söz konusudur? İlk bakışta en eski, insanın aklını kullanmadığı aşama olamaz gibi geliyor. Bununla beraber bu, mülkiyetin belirmesinden önceki bir aşamadır. Akıl kelimesine çok alçakgönüllü bir anlam verilmedikçe bu zorluk ortadan kalkmaz. Rousseau doğa halinde yaşayan insanın sadece içgüdüsüne esir olduğunu fakat daha o zaman bile –hayvanlarda olduğunun aksine- insanda bir özgür irade olduğunu ve içgüdüsü eksik geldiği zaman başka yetilerini onun yerini alabileceğini söyler. Söz konusu işte bu akıl olsa gerektir

[95] “Haksızlık”, başkalarına yapılan haksızlık ve başkalarına verilen zarar anlamındadır. Burada insanın tarihinde mülkiyet tarafından oynanan büyük rol, gene görülür.

[96] Çok önemli işaret. Demek ki insanın en mutlu olduğu durumun doğa durumu olacağı yanlıştır. Altın çağa en çok yaklaşan dönem, doğmakta olan toplumdur. Rousseau tezini ilerde kesinleştirecek, “doğanın insanı mutlu ve iyi yaptığı fakat toplumun onu bundan yoksun bıraktığı ve sefil kıldığı ilkesi” şekline getirecektir. Demek ki kendi doktrinindeki aşırı basitleştirmelerin ilk sorumlusu bizzat Rousseau’dur.

[97] İnsan tarihindeki bu aşamaya gelince Rousseau, tümdengelimlerini Bouffon’un l’Histoire Naturelle’inden ve seyyahların anlattıklarından çıkardıklarıyla destekler.

[98] Rousseau sosyal baskıyı açıklayan sebeplerin, son tahlilde ekonomik sebepler olduğunu açıkça görür. Siyasi kaba kuvvet ilk değildir.

[99] Diyalektik düşüncenin gürlüğü, cümlenin hareketliliği; antitezlerin parlaklığı bu parçayı gerçekten ünlü kılmıştır.

[100] Tarihi açıklamak için üretici güçlerin gelişmesine verilen önem. Rousseau burada bir materyalist olarak düşünür.

[101] “Oluşur.” Madenlerin her zaman varolmadığı fakat oluştuğu fikri 18. yy’da yürürlüktedir. Verimli topraklarda madenleri bulmak için toprağı kazmak gerektir. Rousseau uygarlığın gelişmesinde karşılaşılan zorlukları büyütmeye çalışıyor; doğa tedbirlerini almıştır. Bu insanın maden kapsayan yataklardan madenin akışını görerek maden dökme fikrini edindiği anlaşılmıştır.

[102] İşbölümünün belirmesi.

[103] Rousseau’dan önce mülkiyetin kaynağı konusunda kabaca iki teori vardı: 1- Grotius ve Pufendorf’a göre önce topraklar bölünmüş veya işgal edilmişti; mülkiyet hakkı, bir anlaşmaya göre, ilk işgal edenin hakkını tanıyıp sürelileştirmişti. Grotius bir ilkel komünizmin yaşanmış olduğunu kabul eder. Tarımın icadı insanları anlaşma gereği toprakları paylaşmaya götürmüştür. 2- Locke’a ve onu izleyen Barbeyrac’a göre mülkiyet emeğe dayanır ve bir anlaşmaya gerek yoktur. Görüldüğü gibi Rousseau burada Locke’dan esinleniyor.

[104] Thesmophories: Kanun koyucu Tanrıça adına yapılan şenlikler. Yunanlılar Tanrıça Demeter’e (Latincesi Cérés) bu adı, insanlara tarımı öğrettiği ve evlenmeyi kurduğu, böylece de uygar toplumu meydana getirdiği için vermişlerdir.

[105] Bu, değiş-tokuş düzeninden meydana gelen eşitsizlik demektir. Burada bir ifade sıkıntısı var.

[106] Rousseau’nun düşüncesinde esas konu. Doğadan aldığı nitelikleri korumuş olan insan, içtendir. Kelimenin iki anlamıyla da doğaldır. Toplum bireylere tek şekilde bir iğreti kılık giydirir. Bu fikir Diderot’da da vardır. Rameau’nun yeğeni “Doğadan gelen bireyliğini” korumuştur. Bu iki insanda burjuva bireyciliğinin aynı belirtisi.

[107] Özel mülkiyet düzeni içindeki bu manevi alçalış tablosu, derebeylik toplumundan çok burjuva toplumunu anlatır; Rousseau “rekabet” diyor.

[108] İnsan, en mutlu durumda, mülkiyetin ve onu izleyen sınıf savaşımlarının ortaya çıkması sonucu olarak, en zavallı duruma geçer. Rousseau'nun kimden yana olduğu görülür: Zenginleri kurtlarla yan yana koyuyor. Fakat insanın doğa durumundan toplum durumuna evrimi devamlı bir düşüş değildir: "Adaletin henüz zayıf olan sesi". Bu, ileride adaletle merhametin karşıt bulunduğu doğa ilkelerinden çok farklı ilkeler üzerine dayanan bir sosyal düzen kurulmasının mümkün olacağını gösterir.

[109] “Bu yepyeni felaketten korkan zengin ve yoksul, bolluktan kaçmaktan başka bir şey istemez. Ve evvelce o kadar özlediğinden şimdi nefret eder.” (Ovidius: Metamorphoses.)

[110] Burada artık genel olarak mülkiyetin değil, büyük mülkiyetin kaynağı söz konusudur; bunu kuran artık emek değildir. Büyük mülkiyet gasptan doğar.

[111] Rousseau, devletin ilerde Le Contrat Social'da göreceği gibi değilse bile, hiç değilse tarihte belirdiği şekliyle, başka bir sınıfa hizmet etmek amacına sahip bir kurum olduğunu görür. Onun idealist aldanışı, bu kurumu bir anlaşmadan doğmuş kabul etmesidir. Fakat zenginlerin fakirlere dayandığını anlatan konuşmalar ilgi çekicidir. Hakimler sadece zor kullanarak değil, yalanla da hüküm sürerler ve kendi bencil tasarılarını genel çıkar örtüsü altında gizlerler.

[112] Bugün bu anlamda “hümanist” kelimesini kullanıyoruz. Rousseau, kozmopolitizmi kınar ve bunu halkı küçük görme ile başbaşa gider sayar. Fakat onun kutladığı yurtseverlik dar bir şovenlik değildir. O insan topluluğunun yönünü ve anlamını korur.

[113] Rousseau, zamanının bütün filozofları gibi savaşa düşmandı.

[114] Fetih hakkının bu parlak eleştirisi, onu kabul eden Grotius ve Pufendorf’un görüşlerinin reddidir.

[115] Rousseau’nun düşüncesindeki devrimci eğilimler burada beliriyor. Ona göre bir uzlaşmadan başka bir şey olmayan bütün reformlar kötüdür. Akla dayanan temeller üzerinde her şeyi yeniden kurmak için var olan her şeyi yıkmak gerekir. Felsefe planında Descartes’ın gösterdiği cesareti Rousseau politik planda yeniden ele alıyor. Fakat hayal de kendini gösteriyor: Eski dünyayı süpürüp yenisini kurmak halka değil, bilge bir kanun koyucuya düşüyor.

[116] Rousseau'nun idealist öncülleri yani politik toplumun bir sözleşmeyle kurulduğu kabul edilirse, bu, doğrudur. Fakat tarihsel materyalizme göre kanun, hakim sınıfın iradesinin ifadesi olduğu için kanunu uygulayacak politik devlet gücü olmadıkça kanunu anlama olanağı yoktur.

[117] Doğal hukukçular ve özellikle Barbeyrac'a dayanan Puffendorf şunu iddia ederler: İnsan, geçimini sağlamak için özgürlüğünden isteyerek vazgeçebilir. İsteyerek kabul edilen kulluk da savaş hukukundan doğan teslim olma hakkından önce gelir. Rousseau'nun bu teoriye karşı nasıl bir hırsla savaştığına dikkat edilsin.

[118] Spartalı bir general, MÖ 500 yy.

[119] “Misseriman servitutem gacem apellant,” Tacitus, Historiae.

[120] 17. yy’da saltık krallık kuramcılarının bazıları kralın gücünü babanın çocukları üzerindeki yetkileriyle aynı düzene sokarak, doğaya dayandırmaya çalışmışlardır.

[121] Rousseau, doğal hukukçulara karşı Roma Hukukunun, özgürlüğünü feragat etme olayını suç sayan Roma Hukukunun gerçek özünü bulmuştur.

[122] Bu defa Grotius ve Pufendorf kadar Roma hukukçuları da çürütülüyorlar. Özgürlük Roma'da olduğu gibi bir vatandaş (Patrici) hakkı değil, bir insan hakkıdır. Bu metin 18. yy'da özgürlük lehine yazılan en güzel parçalardan biridir.

[123] Gür ve verimli fikir. Baskıya boyun eğen bir halk, başkalarının özgürlüğünü yok etmeye de hazırdır. Marksizm aynı düşünceyi daha açık bir şekilde ortaya koyar: “Başkalarını ezen bir halk, özgür olamaz.” Bu paragrafın tonu önceki paragrafla garip bir tarzda çelişiyor.

[124] Diyalektik güç bakımından, en dikkat çekici parçalardan biri.

[125] Bu, zamanının soyluları için söylenmiştir.

[126] Marx, kapitalist düzende, vicdanlar dahil her şeyin parayla satın alındığını söyleyecektir.

[127] İleride Fransız Devrimi'nin uygulayacağı ulusal ordu fikrine burada işaret ediliyor. Bu fikir daha önce Machiavelli'nin Prens'inde belirtilmişti.

[128] Lucain.

[129] Giriş kısmında Engels'ten alınan parçaya bakınız.

[130] Diderot, Ansiklopedi’ye yazdığı “Politik Otorite” yazısında istibdada karşı isyanı aynı tarzda haklı buluyor ve savunuyor.

[131] İlerde Marksizmin geliştireceği verimli fikir: İnsan bilimleri tarafından konmuş olan sorunlar, çözümlerini tarihte bulurlar.

[132] Öyleyse soyut düşünce daima gözlemden önce gider.

[133] Bilge stoisyenin tutkularını baskı altında tutarak bastırarak ulaşabildiği ruh huzuru ve barışı.

[134] Bu kelime burada Le Contrat Social’da alacağı anlamda kullanılmıştır. Burada zamanın uygar toplumunun insanı demek isteniyor

[135] Eşitsizlik üzerine kurulmuş olan kurumun büyük kusuru işte buradadır. Özsaygı, insanı kendi kendinden yoksun bırakır. Rousseau’nun bütün çabası, insana kendi iç zenginliklerini yeniden nasıl kazanabileceğini öğretmekten ibarettir.

[136] Mesele, şüphesiz kötü konmuştu. Fakat Rousseau açıkça “hayır” cevabını verir. Sadece bu hayran kalınacak son veriş bile, yazarın Dijon Akademisi önünde uğradığı yenilgiye hak verir. Son satırlarda Montaigne’in denemelerinden bir tanesinin, Yamyamlara Dair (Des Cannibales) anıları görülebilir: “Bizim aramızda her çeşit rahatlığa ve bolluğa boğulmuş insanlar olduğunu, yarımızın öbür yarının kapısında açlıktan ve yoksulluktan bir deri bir kemik kalmış dilenciler olduğunu fark ettiler; bu kadar zaruret içinde kalan bu yarının bu kadar haksızlığa dayanmasını garip buldular.” Fakat bu, sadece bir sistemden ibarettir. Rousseau’nun vardığı sonuç, kendisine aittir.